

**UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK ZA POLITOLOGIJU
SMJER: MEĐUNARODNI ODNOSI I DIPLOMATIJA**

**EVOLUCIJA DIPLOMATSKE PRAKSE-ODNOSI
DUBROVNIKA I SREDNJOVJEKOVNE BOSNE
-Magistarski rad-**

Kandidatkinja: Harisa Tursunović
Broj indexa: 898/II PIR

Mentorica: Prof. dr. Nedžma
Džananović Miraščija

Sarajevo, Rujan 2024

**UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK ZA POLITOLOGIJU
SMJER: MEĐUNARODNI ODNOSI I DIPLOMATIJA**

**EVOLUCIJA DIPLOMATSKJE PRAKSE - ODNOSI
DUBROVNIKA I SREDNJOVJEKOVNE BOSNE**

-Magistarski rad-

Kandidatkinja: Harisa Tursunović
Broj indexa:898/II PIR

Mentorica: Prof.dr. Nedžma
Džananović Miraščija

Sarajevo, Rujan 2024

Harisa Tursunović

Evolucija diplomatske prakse –Odnosi Dubrovnika i srednjovjekovne Bosne

Sadržaj

UVOD	3
1. Teorijsko – metodološke osnove rada	4
1.1. Problem istraživanja	4
1.2. Ciljevi istraživanja	4
1.4. Metode istraživanja	5
1.5. Osnovni pojmovi i teorijske postavke	6
2. Nastanak srednjovjekovne bosanske države	8
2.1. XII stoljeće kao prekretnica	11
3. Srednjovjekovna diplomacija i moćni susjedi	12
3.1. Razvoj diplomacije u srednjem vijeku	12
3.1.1. Oblici i obilježja diplomacije u srednjem vijeku	15
Poslanici	15
Pismo	15
Darovi	16
Ceremonijal	16
Kurtoazija	17
Konzularna predstavništva i Trgovina	17
3.2. Moćni susjedi	18
4. Dubrovačka Republika	21
4.1. Nastanak Dubrovačke Republike	21
4.2. Unutrašnje uređenje	22
4.3. Diplomacija Dubrovačke Republike	23
5. Odnosi Dubrovnika i Bosne	25
5.1. Dubrovnik i zaleđe	26
5.2. Prvi ugovor Bosne i Dubrovnika- Povelja Kulina bana	27
5.3. Povelje bana Ninoslava	29
5.3.1. Prva Povelja bana Mateja Ninoslava	29
5.3.2. Druga povelja bana Mateja Ninoslava	31
5.3.3. Treća povelja bana Mateja Ninoslava	31
5.3.4. Četvrta povelja bana Mateja Ninoslava	32
5.4. Diplomatske odlike povelja bana Mateja Ninoslava	33

6. Razvoj trgovine u Bosni.....	35
6.1. Počeci rudarstva	35
6.2. Dubrovačke kolonije u Bosni kao rezultat intenziviranja trgovine.....	37
6.3. Stjepan II Kotromanić- Širenje teritorija i institucionalne promjene u Bosni.....	38
6.3.1. Institucionalne promjene u Bosni - uvođenje carine.....	38
6.3.2. Ugovori s Dubrovnikom 1332. i 1333. godine.....	39
7. Kraljevina Bosna.....	42
7.1. Tvrtko I Kotromanić- počeci vladavine	42
7.1.1. Ugarsko-bosanski rat 1363.....	44
7.1.2. Otpor velikaša	45
7.2. Odnosi Dubrovnika i Bosne prije Tvrtkove krunidbe.....	46
7.2.1. Povelja iz 1367. godine- ponovna uspostava bosansko-dubrovačkih odnosa.....	48
7.3. Odnosi s Dubrovnikom nakon Tvrtkove krunidbe za kralja Srbije, Bosne i Primorja .	50
7.3.1. Povelja kralja Tvrtka I Dubrovniku od 10. travnja 1378. godine	51
7.3.2. Diplomatička obilježja kraljevske povelje	52
7.3.3. Razvoj kancelarijske vještine u Bosni za vrijeme Tvrtka I Kotromanića	53
7.4. Jačanje vlastele.....	54
7.5. Kralj Dabiša i kraljica Jelena	55
7.5.1. Povelja kralja Dabiše Dubrovniku od 17. srpnja 1392. godine.....	56
7.5.2. Kraljica Jelena Gruba	58
7.6. Kralj Ostoja- Okolnosti u vrijeme dolaska na vlast	58
8. Odnosi Dubrovnika i Bosne u XV stoljeću - Od prijateljstva do rata.....	60
8.1. Kralj Ostoja- Zahlađenje odnosa s Dubrovnikom.....	60
8.2. Tvrtko II Tvrtković- Mir s Dubrovnikom	63
8.3. Stjecanje Konavala.....	65
8.3.1. Konavoski rat (1430.-1433.) - Diplomatska igra	66
8.4. Trgovina u Bosni u XV stoljeću.....	70
8.4.1. Trgovački putevi i carine.....	71
8.5. Rat Dubrovnika i Stjepana Vukčića Kosače (1450.-1453.)	72
9. Diplomatska kancelarija u Bosni XV stoljeća do pada srednjovjekovne bosanske države .	75
ZAKLJUČAK	78
BIBLIOGRAFIJA:	82

UVOD

S ciljem izbjegavanja nepotrebnih gubitaka i štete koju nose iscrpljujući ratovi, velike sile srednjeg vijeka sve su više primjenjivale diplomatska sredstva i metode za postizanje ciljeva u odnosima s drugim državama. Takav pristup, kojeg koriste Bizant, Mletačka Republika i Ugarska, leži na temeljima bogate rimske tradicije, ali ih ove sile prilagođavaju vremenu i potrebama te ih usavršavaju i unapređuju sve do pravih početaka diplomacije u XV stoljeću, kada se javlja institucija stalnih predstavništava.

Južni Slaveni brzo naseljavaju balkanski poluotok, a nakon uspostave državnih organizama, počinju prihvaćati praksu svojih moćnijih susjeda te i sami kreću uspostavljati međudržavne odnose u okvirima svojih mogućnosti.

Iz ovog širokog povjesnog konteksta, ovaj rad izdvaja i prati razvoj diplomatske prakse srednjeg vijeka na temelju odnosa srednjovjekovne Bosne i Dubrovnika, koji vojnu moć nikada nije ni imao, a diplomacija je bila jedino oružje kojim je uspješno postizao svoje ciljeve. I jedni i drugi, okruženi moćnim susjedima, u početku su podešavali svoje diplomatske aktivnosti prema nametnutim okolnostima.

Babić (1995) kaže da je Bosna o diplomaciji učila od Dubrovčana, a povjesni uvidi u praksi potvrđuju ovu Babićevu tezu. Dubrovnik je, s druge strane, uzor imao u Veneciji.

Kroz stoljeća bliskih odnosa između Dubrovnika i srednjovjekovne Bosne nastao je veliki broj ugovora, povelja, pisama i darovnica koje i danas svjedoče ne samo o rapidnom razvoju diplomatske aktivnosti srednjega vijeka, već i o razvoju srednjovjekovne Bosne i njene diplomatske kancelarije, koja ne zaostaje za razvojem velikih sila u okruženju. Ti brojni dokumenti su dokaz da se diplomatska praksa, od neposrednih i jednostavnih oblika do kraja srednjeg vijeka razvila u ozbiljan diplomatski aparat, zahvaljujući kojem Bosna širi granice svoje zemlje, nameće se kao utjecajan faktor u okruženju, a odluke donosi potpuno samostalno.

1. Teorijsko – metodološke osnove rada

1.1. Problem istraživanja

Problem istraživanja u ovome radu odnosi se na utjecaj diplomatske aktivnosti i svih njenih oblika na pozicioniranje države u političko društvenom životu te na razvoj države prema srednjovjekovnim kriterijima. Kroz evoluciju diplomatske prakse u srednjem vijeku, mijenjao se i položaj država, njihov utjecaj i pozicija te status na međunarodnoj sceni. Predmet istraživanja su odnosi Dubrovnika i srednjovjekovne Bosne koji, okruženi moćnijim državama, uspješno primjenjuju sve, tom vremenu primjerene, oblike diplomatske komunikacije i aktivnosti koje evidentno pozitivno utječu na njihov politički položaj u regiji. Mogućnost da sudjeluju u međunarodnoj komunikaciji dokazuje njihovu nezavisnost.

Obzirom na neslaganja povjesničara oko samostalnosti Bosne, problemsko pitanje glasi:

Je li primjena svih, tom vremenu poznatih, oblika diplomatske prakse sa zemljama u okruženju, a u ovom radu konkretno s Dubrovnikom, dokaz da je srednjovjekovna bosanska država samostalna i neovisna?

1.2. Ciljevi istraživanja

Cilj ovoga rada je iz širokog povjesnog konteksta izdvojiti i analizirati srednjovjekovnu diplomatsku praksu, kao i njen razvoj, kroz odnos Dubrovnika i Bosne te naglasiti važnost diplomacije, komunikacije, umijeća pregovaranja i ostalih diplomatskih formi tog vremena za opstanak i pozicioniranje države u međunarodnim odnosima.

1.3. Osnovne postavke istraživanja

Generalna hipoteza: Analiza diplomatskih odnosa srednjovjekovne Bosne i Dubrovnika ukazuje na poznavanje i primjenu punog spektra diplomatske prakse tog vremena. Diplomacija srednjeg vijeka je nestalna, ali i takva se kroz stoljeća razvija u skladu sa sve zahtjevnijim i dinamičnijim odnosima među državama, a Dubrovnik i Bosna srednjega vijeka

uspješno prate dinamiku njenoga razvoja. Primjena svih oblika srednjovjekovne diplomacije, te mogućnost da, osim međusobno, sudjeluju u međunarodnoj komunikaciji sa zemljama u okruženju, potvrđuje njihovu nezavisnost i suverenost.

Pomoćne hipoteze:

Hipoteza 1: Trgovinska razmjena, njezin razvoj i proširivanje asortimana roba kojima se trguje pozitivno utječu na političke odnose te ukazuju na postojanje i vodeću ulogu ekonomske diplomacije koja svojim razvojem rezultira kompleksnijim sporazumima i intenziviranjem pregovora u cilju postizanja što boljih uvjeta trgovanja i razvojem gospodarstva.

Hipoteza 2: Praksa odnosa Bosne i Dubrovačke Republike potvrđuje postojanje i primjenu diplomatskog protokola i svih, tada poznatih, oblika komunikacije. Također, to ukazuje na postojanje komunikacije sa drugim zemljama u okruženju, ali i šire.

Hipoteza 3: Male države su u prošlosti, baš kao što to rade male države danas, zbog nepostojanja ili ograničenih vojnih resursa koristile diplomatsku praksu u svrhu ostvarivanja svojih političkih i ekonomskih ciljeva. One koriste sve raspoložive diplomatske oblike: sofisticirane tehnike pregovaranja, involviranje trećih strana u pregovorima, slanje izaslanika u strane zemlje, sklapaju saveze protiv zajedničkog neprijatelja, itd., kako bi spriječile sukobe, maksimalizirali svoje interese, proširili granice te osnažili poziciju svoje zemlje.

1.4. Metode istraživanja

Da bi se odgovorilo na problemsko pitanje korištena je metoda analize sadržaja, u ovom slučaju službenih dokumenata, povelja, ugovora, pisama i darovnica. Metoda analize sadržaja se koristi za proučavanje raznih tekstualnih materijala, a cilj joj je identificirati i interpretirati ključne teme, poruke te uzorke toga sadržaja. Uporište za ovo istraživanje predstavlja izvorna arhivska građa iz Državnog arhiva u Dubrovniku, a posebno serija *Diplomata et acta*, odnosno *Isprave i akti*. Obzirom da postoji puno objavljenih zbirki i djela koji sadrže djelove ove arhivske serije, oni su također bili od velike koristi za pisanje ovoga rada, prije svega

*Codex diplomaticus regni Bosnae, Povelje i pisma stare bosanske države*¹ Pored toga, sintetska djela koja se bave srednjovjekovnom povješću su bili neizostavan izvor. Za diplomatsku analizu dokumenata, neizostavan izvor su djela Gregora Čremošnika.

Nakon kronološke analize isprava, povelja, pisama, darovnica i drugih oblika komunikacije između Dubrovnika i srednjovjekovne Bosne, za izvođenje zaključaka korištene su induktivna i deduktivna metoda, dva suprotna pristupa istraživanju. Deduktivna metoda podrazumijeva da se od jednog općeg suda dobije novi, pojedinačni sud, dok se induktivnom metodom dolazi do općih zaključaka na temelju zapažanja konkretnog, pojedinačnog slučaja.

1.5. Osnovni pojmovi i teorijske postavke

Srednjovjekovna bosanska država- Ime Bosna se prvi put spominje u pisanim dokumentima bizantskog cara Konstantina VII Porfirogenita nastalog 913.-959. godine „De administrando Imperio“ (O upravljanju carstvom), koje je svojevrsna oporuka njegovim sinovima. U ovom djelu Bosna se navodi kao mala zemljica oko izvora i gornjeg toka rijeke Bosne. Spominju se i dva grada unutar zemlje- Katera i Desnik.

Iako je u srednjovjekovnoj Bosni vladalo feudalno uređenje, vladar je bio ograničen od strane plemstva. Pored vladara, postojale su institucije koje je i sam vladar morao uvažavati. Povjesna građa nam svjedoči o pravnim odnosima u srednjovjekovnoj bosanskoj državi. Među sačuvanim spomenicima su zakonodavni spomenici sa zakonodavnim obilježjima kroz brojne ugovore i povelje. Također, postoje i vladarske povelje i međunarodni ugovori što nam svjedoči o poznavanju međunarodnog prava. Srednjovjekovna Bosna je imala sve elemente samostalnosti. Imala je svoje vladare, dvor, vojsku, jezik, grb i zastavu, novac, pismo, uspostavljen pravni sustav, granice i teritorij.

„A ipak, treba priznati da bi upravo rađanje srednjovjekovne bosanske države moralo pobuđivati posebnu pažnju, i to ne samo zato što je ona, izgleda, među svojim susjedama

¹ Kurtović E., et al; [Prijevod, slavenski tekstovi Lejla Nakaš, latinski tekstovi Drago Župarić, talijanski tekstovi Ana Lalić](2018.) *Codex Diplomaticus Regni Bosnae. Povelje i pisma stare bosanske države*. Sarajevo: Mladinska knjiga.

najstarija, nego i zato što se hrvatska ili srpska „formula“ nikako nisu dale primijeniti na Bosnu“(Klaićeva, 2019).

Klaićeva, u svojoj Srednjovjekovnoj Bosni, polemizira s istaknutim povjesničarima o nastanku Bosne i organizaciji političke vlasti te se suprotstavlja dotadašnjoj historiografiji koja Bosnu promatra kao srpsku ili hrvatsku zemlju.

Diplomacija- „Pojam ima više značenja:1) vođenje državnih poslova na području vanjske politike preko službenih odnosa s drugim državama i međunarodnim organizacijama; 2) oblik i sadržaj odnosa između država što nastaju i održavaju se službenim vezama i kojima se nastoje uskladiti interesi odnosnih država postizanjem sporazuma; 3) sposobnost, znanje, umješnost vođenja pregovora s drugim državama; 4) vanjsko predstavljanje države. Dakle, postoje razne definicije pojma diplomacija, i različito se koriste, ali uvijek su u neposrednoj vezi s vanjskom politikom i međunarodnim odnosima.“ Hans Morgentao je utvrdio da je „diplomacija formuliranje i provođenje vanjske politike“(Berković,2006)

Oblici diplomacije u srednjem vijeku- Diplomatska aktivnost, koja u srednjem vijeku postaje sve zastupljenija praksa, za mnoge je države značila opstanak zbog nedostatka vojne moći kao sredstva prisile. Stoga ne čudi činjenica da se diplomatskoj službi pridavalo puno pažnje, ali i ulagalo puno sredstava u njen razvoj pa diplomacija postaje samostalno i suvereno područje. Slanju poslanika na strane dvorove, kao najvažnijem obliku srednjovjekovne diplomacije, prethodile su iscrpne pripreme. Poslanici su imali veliku odgovornost i snosili posljedice u slučaju neuspjeha misije. Rani srednji vijek obilježen je slanjem privremenih, *ad hoc*, predstavnika, a prema kraju srednjeg vijeka ta funkcija postaje stalnija. Razvoj, ne samo uloge poslanika, već diplomatske službe općenito, upućuje na njenu značajnu ulogu u razvoju i pozicioniranju država.

Velike sile su diktirale trendove u diplomaciji- norme ponašanja, načine diplomatskog ophođenja i sl., a male države su te trendove implementirale te ih prilagođavale svojim mogućnostima i potrebama.

Dubrovnik (Dubrovačka Republika)- „Grad Dubrovnik osnovan je u prvoj polovini VII stoljeća tako što su se na njegovom sadašnjem području naselili bjegunci iz rimskog grada Epidaura kojeg su razorili Avari i Slaveni. Od postanka do 1204. godine, Dubrovnik je pod

bizantskom vlašću (s prekidima). Od 1205.-1358. godine, Dubrovnik je pod vrhovnom mletačkom vlašću, a od 1358. do 1526. godine, premda već posebna slobodna republika, Dubrovnik je u sklopu Kraljevstva Hrvatske i Dalmacije u uniji s Ugarskom“(Foretić,2019).

„Već u najranijem razdoblju, Dubrovnik je razvijena komuna (općina) s visokim stupnjem samouprave čiji su trgovinski odnosi prisutni na Mediteranu i Crnom moru kao i u području kontinentalnog zaleđa. To je uvjetovalo i razvitak političkog i pravnog sustava, koji je utvrđen i razrađen u dubrovačkom Statutu iz 1272. godine“(Berković,2006). Višestoljetno očuvanje državnog suvereniteta - prema kriterijima tog vremena, značajno proširenje teritorija do kraja srednjeg vijeka, ali i uspješno balansiranje među velikim silama, Dubrovnik zasigurno duguje svojoj diplomatskoj službi.

2. Nastanak srednjovjekovne bosanske države

Srednjovjekovna Bosna obuhvaća razdoblje od prvog spomena sklavinije (zemlje) Bosne u pisanim izvorima sredinom X stoljeća do pada Bosanskog Kraljevstva pod osmansku vlast 1463.g.

Ime Bosna najčešće se vezuje sa imenom rijeke Bosne, a prvi put je spominje Konstantin Porfirogenit u djelu „*De administrando imperio*“ kao „*horion Bosona*“

Obzirom da oko samostalnosti Bosne u ranom srednjem vijeku pa do sredine XII stoljeća, povjesničari nisu složni, a izvori o Bosni toga vremena su šturi te interpretirani na razne načine, ovdje će biti predstavljeno nekoliko tvrdnji o položaju i društveno političkoj organizaciji Bosne u ranom srednjem vijeku.

O razvoju srednjovjekovne Bosne Kurtović (2019) je napisao sljedeće:

„ Feudalni srednjovjekovni državopravni razvitak prati se kroz sklaviniju (zemlju), kneževinu, banovinu i kraljevstvo. Srednjovjekovna Bosna svoj razvoj započinje na visočkom području za koji se vezuje najuži sadržaj teritorijalnog i političkog pojma Bosna. Oko embriona u kojem su ključne točke Moštre, Mili (Arnautovići), Visoki i Biskupići, u visočkom polju i njegovom pribrežju, izraslo je naselje tipa teritorijalne općine te je vremenom organiziran i viši administrativno politički izraz- župa po imenu Bosna. Širenje

župe Bosna na okolne župe u susjedstvu, dovelo je do stvaranja prve državne zajednice na ovom području u tadašnjih Slavena pod imenom sklavinija ili zemlja Bosna. U zemlji Bosni bilo je sedam župa: Bosna(visočko područje), Vrhbosna (sarajevsko područje), Vidogošća (područje Vogošće, Ilijaša, Breze i Vareša), Trstivnica(Kakanj, Bobovac, Sutjeska), Lepenica (Fojnica, Kreševo, Kiseljak), Lašva (Travnik, Vitez) i Brod (područje Zenice). Literatura je naziva i prvotnom Bosnom, a to su vjerojatni okviri koje prvi put spominje Konstantin Porfirogenit.“²

Iako se prvi put ime Bosna spominje u X stoljeću, i usprkos šturim pisanim izvorima o Bosni tog perioda, ne znači da Bosna u prethodnim stoljećima nije postojala i da nije imala organiziranu političku vlast i da je nekoliko stoljeća bila samo dio Hrvatske ili Srbije, ili da je bila samo ugarska vazalna zemlja. O tome detaljno piše Nada Klaić (2019) u svojoj *Srednjovjekovnoj Bosni* gdje kritizira određena ranija shvaćanja o nastanku države općenito, ali i o nastanku država u Južnih Slavena. Klaićeva tvrdi da je Bosna i prije X stoljeća imala ustrojenu političku organizaciju jer je prirodno da „Svaka ljudska zajednica nakon doseljenja na određeni teritorij organizira, tj.stvori, imenuje, postavi, itd. nekoga tko će čuvati zajednicu unutra i prema vani.“

Klaićeva ne prihvaća da je Bosna stoljećima bila samo „privjesak“ Hrvatskoj ili Srbiji te se pita, promatrajući razvoj država u srednjem vijeku, zašto bi se vlast u npr. Hrvatskoj nazivala državnom, a ona u Bosni ne?!

Iako historičari i prije Klaićeve spominju političku organizaciju Bosne s doseljenjem Avara i Slavena, često se u nekom trenutku dolazilo do zaključka da su Hrvati i Srbi podijelili prostor doseljenja između sebe. Ono što je bitno naglasiti je da je Vjekoslav Klaić (1882) o slavenskoj seobi upozorio da „Samo dvije oblasti, najzapadnija i najistočnija zadržaše narodna imena: srbsko i hrvatsko; ostale oblasti u ovim sredinama dobiše imena budi plemenska, budi mjestna - topografijska.“

Prema Ćirkoviću, Bosna u X stoljeću je „Samo dio Srbije“³ te predstavlja samo „geografski pojam,a ne posebnu državnu cjelinu.“⁴

² Kurtović, E.(2019). *Kratka historija srednjovjekovne Bosne*,Sarajevo, str.11

³ Ćirković, S. (1964). *Istorija srednjovjekovne bosanske države*. Beograd:SKZ. str 39

⁴ Isto, str.39

Babić (1972) tvrdi da je „Proces formiranja srednjovjekovne Bosne započeo s raspadanjem rodovske organizacije i cijepanjem društva u klase već u prvim stoljećima poslije doseljenja Slavena u ove krajeve. Stoga Bosna ulazi u državno pravne odnose s Ugarskom, ne kao skup plemena, već kao gotova država s duboko ukorijenjenom tradicijom.“

Dalje, Babić (1972) tvrdi da se na temelju Porfirogenitovih zapisa, ali i onih popa Dukljanina lako da zaključiti da je Bosna od X do kraja XI stoljeća „Predstavljala jedan teritorijalno-politički organizam čije su granice u pravcu istok zapad obuhvatile područje od gornje Drine do gornjeg Vrbasa; da je za čitavo to vrijeme imala relativno organiziranu vlast i nosioca vlasti koji se naziva banom sa izvjesnim vladarskim obilježjima; da se Bosna u tadašnjim međudržavnim odnosima nalazila u istom redu sa Raškom i Hrvatskom.“⁵ Ipak, Babić (1972) zaključuje da su „Podaci o ranoj istoriji Bosne do 80-ih godina XII stoljeća toliko oskudni da nam ne daju gotovo nikakav uvid u njezine odnose sa susjednim državama koji bi bili rezultat samostalne politike.“ Međutim, i podaci o bosanskom okruženju za period ranog srednjeg vijeka su jednako oskudni.

Prvotnu Bosnu u ranom periodu srednjeg vijeka činile su već spomenute župe, a kasnije se, od bana Kulina Bosna širi na okolne oblasti i za Tvrtkove vladavine doživljava svoj vrhunac. Babić (1972) kaže sljedeće: “Prvi, nešto bolje poznati banovi Bosne, Kulin i Matej Ninoslav, u svojoj zvaničnoj titulaturi ne spominju ni jedne druge oblasti osim matične zemlje Bosne, te se i jedan i drugi nazivaju samo *Ja ban bosanski* (g.1189,1234.,1240.,1249.). Država tada još obuhvata samo bosanske župe, dok su druge oblasti u to vrijeme bile u drugim državno-političkim vezama te se tek u trećem desetljeću XIV stoljeća uklapaju u bosansku državu.“ Odmah iza dodaje da tek Stjepan Kotromanić (oko 1325.) u svojoj tituli navodi glavne oblasti bosanske države pa se naziva „gospodin vsim zemlam bosanskim i Soli, i Usori, i Dolnim Kraem, i Hlmske zemlje gospodin“

Izvori o Bosni u ranom srednjem vijeku su oskudni pa među historičarima nema suglasnosti oko društveno - političkog položaja i utjecaja Bosne u ranom srednjem vijeku. Značajniji pisani izvori se pojavljuju za period od XII stoljeća, a tada se javlja i značajnija diplomatska aktivnost srednjovjekovne bosanske države što je i tema ovoga rada pa će upravo XII stoljeće i biti polazna točka za analizu evolucije diplomatske prakse.

⁵ Babić, A. (1972). *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*. Sarajevo:Svjetlost. str75-76.

2.1. XII stoljeće kao prekretnica

I ako su postojale sumnje o položaju i samostalnosti Bosne prije XII stoljeća, izvori o položaju Bosne u XII stoljeću su bogatiji te pružaju jasniji uvid u društveno političke prilike tog perioda. XII stoljeće donosi brojne promjene za srednjovjekovnu bosansku državu. Prije svega, tada se u izvorima javlja prvi bosanski ban- ban Borić. Historiografija ni oko ovoga perioda, ni oko važnosti i uloge bana Borića nije u potpunosti složna, ali je činjenica da je Bosna u XII stoljeću samostalna država, važan politički akter, politički organizirana s vlastitim vladarom.

Kao dokaz tome nam služi tekst Ivana Kinama iz kojeg se, iako spominje Bosnu na dva mjesta, lako zaključuje da je Bosna tada samostalna.

Klaićeva (2019) u *Srednjovjekovnoj Bosni* analizira upravo Kinamov tekst iz kojeg je razvidno kakav je položaj bosanskog bana prema ugarskom kralju, odnosno da on nije vazal ugarskoga kralja. Da je on saveznik, a ne podanik, dokazuje to jer Kinam piše da se Borić (nakon bitke za ugarskog kralja) „Vraća u svoju zemlju.“

Babić (1972) je Borićevu vladavinu okarakterizirao kao beznačajnu te je, kako kaže, Borić „vršio vazalnu službu za ugarskoga kralja u vizantijsko-ugarskome ratu 1154.“

Vjekoslav Klaić (1882) , u svojoj *Poviesti Bosne* tvrdi da Bosna tada nije podložna velikom županu srpskom i da „tamošnji narod ima svoje običaje i uredbe,a i vlastitog vladara.“ Nadalje govori da „Ugarskim Kraljem nebijaše Borić ban podanik, već saveznik kojega su osobito pazili, cienili, odlikovali, pače ga za njegovu pomoć nagrađivati.“ Klaić pretpostavlja da je Borić od ugarskih kraljeva dobio Usoru i Soli te da su te oblasti uzrok možebitne ovisnosti prema ugarskim vladarima.

Klaić svoje zaključke donosi upravo na temelju Kinamovog teksta koji je opisao bizantijsko-ugarski sukob i u čijem se tekstu kojeg naziva „Epitome“ također može pročitati da „Drina odvaja Bosnu od ostale Srbije.“

Kurtović (2019) o ovom periodu kaže: „Sredinom XII stoljeća, prvi imenom poznati bosanski ban Borić ratuje na ugarskoj strani protiv Bizanta (1154. kod Braničeva), a njegova se vlast i

banat protežu do rijeke Drine gdje graniči sa Srbijom. Njegova vladavina (prvi pomen sa titulom bana iz 1163-Boricius banus) pokazuje elemente izrasle vojne moći ravne respektu i statusu susjednih država.“

Druga velika prekretnica za Bosnu je bizantska okupacija 1167. godine, a koja je trajala do 1180., kada se pojavljuje ban Kulin. On uživa respekt, ne samo okolnih zemalja već i Rimske kurije koja ga naziva velikim banom Bosne. Njegova vladavina predstavlja prijelomno razdoblje srednjovjekovne bosanske države. Kulinova vladavina predstavlja političku stabilnost, širenje teritorija, ekonomski razvoj, ali i uspostavu državnog aparata. Stvaraju se trgovačke veze, a jedan od najznačajnijih dokumenata bosanske historije je upravo „Povelja Kulina bana“ iz 1189. godine kojom on garantira Dubrovčanima slobodno kretanje i trgovinu na teritoriju Bosne. O Povelji će biti riječi i kasnije, a sada je bitno spomenuti da je ona svjedočanstvo postojanja države sa svojom organizacijom, pravnim sistemom i državničkim aparatom. Na temelju ovog dokumenta možemo govoriti i o uspostavi vanjskopolitičkih odnosa te o začecima diplomatske prakse u srednjovjekovnoj Bosni.

Razvoj i položaj srednjovjekovne Bosne, naročito u ranom srednjem vijeku, izazivao je među povjesničarima kontroverze zbog šturih i oskudnih izvora. Više pisanih izvora postoji za period od sredine XII stoljeća pa su i stavovi povjesničara usklađeniji, a postojanje i samostalnost Bosne je očita. Da bi se razumio razvoj srednjovjekovne bosanske države, a samim time i razvoj diplomatske prakse i odnosi sa zemljama u okruženju, potrebno je napraviti teorijski okvir za razvoj i oblike diplomatske prakse u srednjem vijeku.

3. Srednjovjekovna diplomacija i moćni susjedi

3.1. Razvoj diplomacije u srednjem vijeku

„U svojoj dugoj povijesti, diplomacija je prolazila kroz različite promjene bivajući usko povezana s karakterom međunarodnih političkih i ukupnih odnosa u određenom razdoblju

razvitka čovječanstva te je kao sredstvo ostvarenja državnih interesa i ciljeva u međunarodnim odnosima odražavala duh i posebnost svoga vremena.“⁶

Rani srednji vijek karakterizira privremena, *ad hoc*, diplomacija koja je nedosljedna i tek u kasnijem razdoblju srednjeg vijeka ona poprima stalnije, organizirane forme kao rezultat razvoja trgovine i dinamičnijih međunarodnih odnosa. U XV stoljeću funkcija diplomatskog izaslanika postaje stalna, ali se ta funkcija kroz stoljeća u periodu od ranog do kasnijeg perioda srednjeg vijeka razvila. “Treba istaknuti da, osim u Bizantu i Mletačkoj Republici nije postojala stalna diplomatska služba, kao ni stalna diplomatska predstavništva pojedinih država kod stranih vladara“ (Babić, 1995).

Corneliu Bjola i Marcus Kornprobst (2018) o europskoj diplomaciji kasnijeg srednjeg vijeka tvrde da je doživjela institucionalni skok zbog nekoliko čimbenika, a to su crkva i vjera u jedinstvo kršćanstva, a koji su bili osnove političke misli i aktivnosti. Utjecaj religije na diplomaciju Bahrushin, Jefimov i dr.(1945) opisuju ovako:“Oslanjajući se na vlastiti teritorij, imajući golemu materijalna sredstva i razgranatu mrežu svojih agenata, papinstvo je svoje jedinstvo i međunarodni autoritet suprotstavilo nesuglasicama i borbama koje su ključale u feudalnoj Europi. Potpirujući te proturiječnosti, kako bi ih uklonilo za svoje vladavine, papinstvo je razvilo najaktivniju diplomatsku aktivnost primijenivši političke metode, isključenja iz crkve, podmičivanje, špijunažu i tajna ubojstva.“

Pored toga, ostavština rimskog prava zajedno sa kanonskim pravom pomogle su u stvaranju temelja za reguliranje diplomatskih odnosa.⁷

Naime, odlike diplomatske tradicije kasnog Rimskog Carstva su: visoko razvijen ceremonijal, prevrtljivost, licemjerje, razjedinjenje neprijatelja, iskorištavanje trgovačkih, kulturnih i vjerskih veza za vlastite svrhe. Sva ta obilježja su temelj za, kako bizantsku, tako i diplomaciju cijele Europe.

Kako u ostatku Europe, tako je i na prostoru balkanskog područja, diplomacija imala sve veću ulogu u održavanju mira i uspostavi međunarodnih odnosa, a pod utjecajem Bizanta s jedne i Rimske crkve s druge strane. Bizant je, prilagođavajući se vremenu, novim prilikama i potrebama nastojao ciljeve postići diplomatskim putem - putem pregovora i izaslanstava

⁶ Berković, S. (2006). *Diplomacija i diplomatska profesija*. Dubrovnik:Urban-Media. str.14

⁷ Bjola, C. and Kornprobst, M. (2018). *Understanding international diplomacy; Theory, practice and Ethics*. New York:Routlwsqw London, second edition. str 20

.Južni Slaveni su, osim zbog vanjskog utjecaja, diplomatsku aktivnost razvijali i zbog vlastitih potreba i prema vlastitim mogućnostima.

Glavni oblici diplomatskog predstavništva u ranom srednjem vijeku su nunciji - izaslanici(glasnici, poslanici, poklisari,...) čija je uloga bila uspostaviti i održati komunikaciju među vladarima te istražiti mogućnost savezništva i drugih ugovora. Njihova ovlaštenja su u ranom srednjem vijeku neznatna i šalju se na misije po potrebi (ad hoc), a kasnije se njihove ovlasti proširuju. Bizant je u XII stoljeću proširio ulogu poslanika. „Oni više ne prenose samo poruke već se od njih traži da stalno izvještavaju o prilikama u pojedinim zemljama. Time počinje i novo poglavlje diplomatskih aktivnosti koje pruža mogućnost da se diplomacija smatra špijunažom te da se tvrdi da je svaki diplomat automatski i uhoda.“⁸

O nuncijima Bjola i Kornprobst (2018) kažu sljedeće: „Pravno i u praksi, nunciji su uživali imunitet od potencijalne štete koja mu se na misiji mogla dogoditi, a nerijetko je šteta ili nepravda nanesena nunciju smatrana štetom i nepravdom nanesejoj njegovom vladaru.... nunciji su u ranom srednjem vijeku odlazili na misije u savezničke zemlje, u vrijeme rata kako bi se koordinirale akcije protiv zajedničkog neprijatelja.“

U kasnijem razdoblju srednjeg vijeka, zbog sve složenijih međunarodnih poslova, postojanje nuncija postaje nedovoljno te se uspostavljaju novi oblici službene funkcije - prokurator. Oni, za razliku od nuncija „imaju veće ovlasti te mogu potpisivati ugovore i pregovarati oko sporazuma u ime svoga vladara dok su nunciji mogli samo prenositi poruke koje je preko njega uputio vladar“ (Hamilton and Langhorne, 1995). Razvojem trgovine, opet se javlja potreba za širenjem i uspostavom novih diplomatskih oblika službene funkcije pa se tako razvija konzularni sustav, a imenovani konzuli nadziru trgovinske odnose u stranim zemljama.

„Pravi počeci diplomacije javljaju se tek u doba renesanse, u XV stoljeću, razvitkom ustanove stalne diplomacije, kada Venecija, Milano, Toskana, Firenca, i druge talijanske države uvode imenovanje stalnih diplomatskih predstavnika“ (Berković, 2006)

Ipak, srednjovjekovna diplomacija i kroz svoje nestalne oblike pokazuje razvoj njihovih formi i obilježja.

⁸ Vukadinović, R. (2004). *Politika i diplomacija*. Zagreb: Politička kultura .str 11

3.1.1. Oblici i obilježja diplomacije u srednjem vijeku

Glavni oblik diplomacije u srednjem vijeku bili su poslanici (nuncii, ambaxatores, izaslanici, poklisari), a diplomacija tog vremena se najviše razvijala upravo kroz njihovu ulogu i ovlasti pa se može reći da su se razvijala obilježja diplomatske službe, a to su pismena korespondencija, darovi, ceremonijal, diplomatska kurtoazija. Razvojem trgovine, pojavio se i novi oblik diplomacije, a to su konzularne službe, a i sami trgovci su bili u ulozi diplomata.

Poslanici

Poslanici su u ranom srednjem vijeku većinom bili *ad hoc*, slali su se u stranu zemlju po potrebi i na određeno vrijeme. Tek su kasnije poprimili stalniju formu i dobivali veće ovlasti kroz koje se ogleda razvoj diplomatske prakse. U početku, oni su predstavljali „živo pismo“ jer su prenosili poruke jednog vladara drugom na način koji je što bliži osobnoj razmjeni. Slanje poslanika umjesto slanja pisma trebalo je postići što uvjerljivije prenošenje poruke. Njegov stav, način izražavanja i odgovori bili su od vitalnog značaja za komunikaciju među vladarima.⁹ Diplomatski izaslanici su sa sobom nosili i punomoći bez kojih ne bi bili ni primljeni u stranoj zemlji. Kasnije, poslanici dobivaju pisane instrukcije (*commissiones*) u kojima su sadržane smjernice, njihova zadaća i cilj misije, a nerijetko su bile napisane točne riječi koje poslanik mora upotrijebiti.¹⁰

Pismo

Dopisivanje s diplomatskim predstavnicima u inozemstvu bilo je izuzetno važno zbog dobre obaviještenosti vladara. Europska diplomacija služila se ostenzibilnim pismom - pismo koje je sastavljeno u šiframa tako da nema štete ako i padne u krive ruke.

⁹ Bjola, C. and Kornprobst, M. (2018). *Understanding international diplomacy; Theory, practice and Ethics*. New York, London: Routledge, second edition. str 22

¹⁰ Berković, S. (2006). *Diplomacija i diplomatska profesija*. Dubrovnik:Urban-Media. str 133

Kada su u pitanju bili važniji međudržavni polovi, poslanici su uza se nosili vladarevu pismenu poruku s glavnim propozicijama poredanim po točkama u kojima su, obično po važnosti, bili po redu navedeni predmeti pregovora.¹¹

Darovi

Darovi su bili neizostavni dio svake diplomatske misije i služili su stvaranju, očuvanju i jačanju političkih veza. Predstavljali su izraz poštovanja, impresioniranja izaslanika te su otvarali put pregovorima. Pomno su i dugo birani te su bili toliko važan dio komunikacije da je donošenje neprikladnog dara ili nikakvog, moglo imati ozbiljne posljedice za daljnje pregovore te ugroziti ugled i osramotiti naciju.¹² Darovi su se davali u obliku fine i rijetke robe - najčešće se radilo o tkaninama, ali se darivao i namještaj, slatkiši, vino, riba, začini, i drugi vrijedni artikli. Kod Dubrovčana, darovi su imali i drugu, trgovačku funkciju. Rijetka i skupocjena roba kojom su Dubrovčani trgovali, stizala je u Bosnu u vidu darova te je na taj način poticala vladajući društveni sloj da tu robu kasnije nabavljaju i redovnim, trgovačkim putem.¹³ Vrijednost darova se određivala po važnosti posla kojeg je poslanik morao obaviti.

Ceremonijal

Srednji vijek je razdoblje *tisuću formalnosti*¹⁴, a koje dolazi do izražaja u diplomatskom ceremonijalu. Pažljivo planirani ritual imao je za zadatak učiniti vidljivo nevidljivim, a u vidljivome otkriti dublje značenje koje je oblikovalo društvene odnose, razrješavalo pitanje moći i autoriteta te davalo identitet stranama u pregovorima.¹⁵ Dolasci stranih izaslanika pažljivo su se pripremali te se pazilo i na najsitnije detalje: što će jesti, gdje će spavati, tko će ih dočekati, tko će im se u potpunosti posvetiti za vrijeme njihovog boravka, itd. Diplomatski

¹¹ Babić, A. (1995). *Diplomatska služba u srednjovjekovnoj Bosni*. Sarajevo:Međunarodni centar za mir. str.29.;a iz:Listine II,379-382.(g.1346.)

¹² Bjola, C. and Kornprobst, M. (2018). *Understanding international diplomacy; Theory, practice and Ethics*. New York, London:Routledge, second edition. str 23

¹³ Babić, A. (1995). *Diplomatska služba u srednjovjekovnoj Bosni*., Sarajevo:Međunarodni centar za mir. str.61

¹⁴ Gerd A.(2002). *Medieval concepts of the past. Ritual, Memory, Historiography*. Cambridge:Gerard Althoff, J.Fried, P.J.Geary, Cambridge University Press. str.71-87

¹⁵ Gerhart, B.L. (1979). *Medieval and modern understanding of symbolism*. str.,225

ceremonijal odašilje važne poruke, znatno efektivnije nego verbalna komunikacija, a u srednjem vijeku objedinjava realnost i simboliku gdje svi sudionici zauzimaju određeno mjesto.

Kurtoazija

Diplomatska kurtoazija najčešće je dolazila do izražaja u svečanim momentima i slavljima gdje su strane vlade pismeno ili putem svečanih poslanstava izražavale svoja čestitanja, ali su na taj način pokušavale i ostvariti neke svoje ciljeve, obaviti razne poslove, ali i prikupiti informacije do kojih je bilo teško doći regularnim putem¹⁶

Osim čestitanja za uspjehe zemlje ili vladara osobno za pobjede u ratu, političke uspjehe, ženidbe, rođenja djece, u oblike diplomatske kurtoazije također spadaju i izrazi sućuti.

Konzularna predstavništva i Trgovina

Naziv konzul potječe od latinske riječi *consulere* što znači savjetovati. Konzularni predstavnici predstavljaju jedan od najstarijih oblika međunarodnih odnosa i ustanova konzularnog predstavnika starija je i od ustanove stalnih diplomatskih predstavništava. Pojava i djelatnost konzularnih predstavnika povezana je s razvojem i pitanjima trgovinskih odnosa, odnosno s pitanjima statusa građana jedne zemlje u drugim. Trgovinski interesi zahtjevali su od država da imenuju osobe koje će štiti i zastupati interese trgovaca u stranim zemljama te rješavati njihove sporove u zemljama djelovanja.¹⁷

Osim antičkih grčkih država i staroga Rima, Bizant je prakticirao ovu ustanovu koja je svoju punu afirmaciju stekla u IX i X stoljeću jačanjem trgovinskih veza na Mediteranu.

Nakon prekomorskih otkrića i europske kolonizacije novih kontinenata, u XV i XVI stoljeću, ustanova konzularnog predstavnika se dodatno razvija pa od tijela zaduženog za rješavanje pretežno trgovinskih odnosa, konzularni predstavnik, uz administrativne i sudske, dobiva i političke ovlasti do pojave stalnih diplomatskih predstavnika.¹⁸

¹⁶ Babić, A.(1995). *Diplomatska služba u srednjovjekovnoj Bosni*. Sarajevo: Međunarodni centar za mir. str.,103

¹⁷ Berković, S. (2006). *Diplomacija i diplomatska profesija*. Dubrovnik:Urban-Media. str.25

¹⁸ Isto,na istom mjestu

3.2. Moćni susjedi

Dubrovačka Republika i srednjovjekovna Bosna svoju su diplomatsku praksu razvijale po uzoru na svoje susjede, ponajviše na Mletačku Republiku, Bizant i Ugarsku . Svi oblici diplomacije srednjeg vijeka i njihova obilježja prvo su se razvijali upravo u tim, moćnim zemljama u neposrednom okruženju, a onda su ih primjenjivale Dubrovačka Republika i Bosna.

Treba naglasiti da su i Bizant i Mletačka Republika svoju diplomaciju gradile na tradicijama Rimskog Carstva. Već u Rimu klasičnog razdoblja pojavljuje se organ rimskog robovlasničkog plemstva – Senat - kao centar vanjske politike. Senat je imenovao poslanike(legate), a njihovi zadaci bili su razni: proglašavanje rata, zaključenje mira, potpisivanje ugovora, organiziranje osvojenih pokrajina, itd. Na kraju svoje misije, morali su o radu pismeno izvijestiti Senat. Diplomatski ceremonijal bio je dobro organiziran i s velikom pažnjom se pristupalo boravku stranih legata - pozivani su na svečanosti, predstave, bili su smješteni u najljepšoj palači u Rimu, a darivanje veleposlanika bio je ustaljen običaj.¹⁹

Dubrovnik je pod vrhovnom vlašću Mlečana bio od 1205.-1358. godine , a prije toga priznavao je vrhovnu bizantsku vlast (s prekidima) pa je tako po uzoru na njih, posebno na Mlečane, razvio svoju diplomatsku praksu uz pomoć koje je održao svoju samostalnost i slobodu sve do 1808. godine. Diplomacija se u Mletačkoj Republici razvijala do viših nivoa iz praktičnih razloga pa je tako u XII stoljeću uloga izaslanika bila samo zastupanje interesa u stranim zemljama, a tadašnji poslanici, koji su većinom bili stariji trgovci prenosili su informacije svojim rođacima u Veneciji; rođaci su obično bili dio vladajuće klase. Međutim, mnoge važne informacije zadržali bi za sebe. Ovakav generacijski prestiž je po nekim povjesničarima uzrok venecijanskih nesreća u ratovima. Činjenica da su većina poslanika bili stariji trgovci, u svojim 60-im i 70-im godinama, davala im je neku vrstu političkog imuniteta. Ulazak mladih u Senat, doveo je do njegovog potpunog restrukturiranja jer im je korist države bila važnija od vlastite.. Senat je proveo diplomatsku reformu pa se od 1425.

¹⁹ Bahrusin, S.V., Jefimov, A.V., et al.(1945) *Historija Diplomacije, Sveska prva*. Beograd: Državni izdavački zavod Jugoslavije. str. 55-57

godine pišu depeše, a veleposlanici su redovito morali slati sažete informacije Senatu.²⁰ Mlečani još u srednjem vijeku imaju razvijenu konzularnu ustanovu zbog razvijene i razgranate trgovine, a mletački konzuli u inozemstvu, sve do 1358. godine, su bili i dubrovački predstavnici i zaštitnici te su se oni zbog zaštite svojih interesa obraćali mletačkom konzulu, što je sigurno utjecalo na to da Dubrovčani nisu osnovali vlastite konzulate po raznim primorskim lukama Jadrana i Mediterana.²¹ Međutim, Dubrovčani su imali kolonije na balkanskom poluotoku, točnije u Srbiji i Bosni gdje nije bilo mletačkih kolonija. Prve dubrovačke kolonije se spominju u Srbiji pa tamo, u drugoj polovini XIII stoljeća nalazimo prve dubrovačke konzule u mjestu Brskovo na rijeci Tari.²²

„Talijanski gradovi imaju posebnu ulogu u razvoju srednjovjekovne diplomacije. Naime, kapitalistički odnosi su se u talijanskim gradovima razvili ranije nego drugdje, a nezavisni trgovci u stalnoj su borbi za tržišni udio. Nužnost uređenja diplomatskih odnosa s inozemstvom je razlog njihove suptilnije diplomacije“ (Bahrushin, Jefinov, et al. 1945)

Bizant je preuzimajući i usavršavajući rimske metode uveo prve profesionalne diplomate. U XII stoljeću je proširio ulogu poslanika pa su oni, uz prenošenje poruka, morali i točno izvještavati o prilikama u određenoj stranoj zemlji pa se na temelju ovoga može zaključiti da su to začeci špijunaže. U svojim diplomatskim komunikacijama, Bizant se „držao strategije neizravnog pristupa, uključujući odgode uz izbjegavanje nepotrebnog pribjegavanja sili“ (Soles, 2013). Također, pridavali su veliku pozornost ceremonijalu uključujući vođenje posjetitelja po raznim palačama i crkvama ili raskošnim prijemima dobrodošlice. Ophođenje prema stranim poslanicima bilo je osmišljeno da impresionira, a da im se ne dozvoli druženje s bilo kim, osim sa službenim osobama te da im se ne dopusti da vide nešto što ne bi trebali vidjeti (Hamilton and Langhorne, 1995). Nicolson (1988) tvrdi da je „Bizant bio taj koji je podučio Veneciju diplomaciji, Venecija je bila ta koja je diplomaciji podučila druge talijanske gradove te postavila obrazac za Francusku, Španjolsku i na kraju za cijelu Europu.“ Mletačka Republika je preuzela elemente bizantske diplomatske prakse (sustavno vođenje arhiva, pismeni naputci) i nadopunila ih je novima (pismena izvješća poslanika).

²⁰ D'amico, M. (2014). *The Foxes of Venice*. Medievalists.net (online). Dostupno na: <https://www.medievalists.net/2014/12/foxes-venice/>, Pristupljeno: 31.1.2024.

²¹ Krekić, B. (1964). *O jednom vidu položaja posada na dubrovačkim brodovima u XIV veku*. Beograd: Zbornik Filozofskog fakulteta, Knj. VIII. str: 371-374

²² Mitić, I. I Luetić, J. (1972). *Konzulati i konzularna služba Dubrovačke republike o nacionalnoj plovidbi*. Zagreb: Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti. Zavod za historijska istraživanja. str. 11-14

U ranom srednjem vijeku, vladari su se susretali licem u lice, a ti su susreti bili sporadični, usputni i rijetki. Tako se Luj VII susreo s ugarskim kraljem Gezom II 1147. godine, a car Fridrik I posjetio je Belu III 1189. godine, na putu za Svetu Zemlju. U XIV stoljeću ugarski vladari su se češće susretali sa stranim vladarima, a i tijekom pregovora je izgledao znatno drugačije.²³

Diplomacija i diplomatska služba kakvu poznajemo danas, u ranom srednjem vijeku nije postojala, ali ako diplomacija podrazumijeva pregovaranje i rješavanje sukoba mirnim putem, onda ona postoji od najranije povijesti. Puno je primjera mirnog rješavanja sukoba u srednjem vijeku, a nastojanja da se politika vodi mirnim sredstvima, umjesto nasiljem proizlazila je, prije svega, iz nepostojanja vojne moći. Najistaknutiji oblik diplomatske prakse u srednjem vijeku bilo je slanje poslanika u strane zemlje u cilju uspostave i održavanja komunikacije među vladarima. U početku je njihova uloga bila neznatna, a slali su se po potrebi na kratkoročne misije. Kako je srednji vijek odmicao, tako je i njihova uloga postajala značajnija. Njihove misije traju dok nije ispunjena njihova politička ili neka druga zadaća. Takva, ad hoc, poslanstva obilježila su razdoblje srednjeg vijeka. Poslanici, s ciljem vjerodostojnog prenošenja poruka svog vladara, uvijek su nosili darove koji su bili važan i zapravo neizostavan ritual srednjovjekovne diplomacije. Pomno odabran poklon je pozitivno utjecao na razvoj pregovora. Osim darova, ceremonijal je u srednjem vijeku bio važan oblik diplomatske prakse. U Dubrovniku i u srednjovjekovnoj Bosni nije bio glamurozan kao na europskim dvorovima, ali je sukladan njima i prilagođen njihovim prilikama i mogućnostima. Razvoj trgovine i zaštita trgovačkih interesa u stranim zemljama, utjecali su na razvoj konzularne službe, koja u Bizantu postoji već u X stoljeću, a u XIV stoljeću Dubrovnik ima napredne pravne propise o uređenju konzularne službe. Trgovina, svakako pozitivno utječe na dinamiku odnosa među državama. Srednjovjekovna Bosna i Dubrovnik razvijali su svoju diplomatsku praksu po uzoru na moćne susjede iz svoga okruženja. Dubrovnik, koji je bio pod mletačkom vrhovnom vlašću do 1358. godine svoju je diplomatsku aktivnost razvijao po mletačkom modelu, a srednjovjekovna Bosna zatim po dubrovačkom modelu s kojim je njegovala prijateljske odnose, ali i po uzoru na druge moćne europske susjede. Diplomacija

²³ Nagy, B.(2016). *Ceremony and diplomacy. The royal summit in Buda in 1412*. Bárány Attila (ed.), *The Jagiellonians in Europe: Dynastic Diplomacy and Foreign Relations*. 224 p. Debrecen, 2016. 9-18. Pristupljeno: 30.1.2024 na: https://www.academia.edu/34778963/Ceremony_and_Diplomacy_The_Royal_Summit_in_Buda_in_1412

ranog srednjeg vijeka je bila jednostavna, s nestalnim oblicima, koji se kasnije razvijaju zajedno s razvojem trgovine i uspostavom dinamičnijih odnosa sa zemljama u okruženju. Iznimka u tom razvoju diplomatske aktivnosti, od jednostavnih oblika ranog srednjeg vijeka pa do sve složenijih formi prema njegovom kraju, nisu bile ni južnoslavenske zemlje koje su tempo razvoja prilagođavale svojim potrebama, ali i mogućnostima.

4. Dubrovačka Republika

4.1. Nastanak Dubrovačke Republike

Iako postoji nekoliko teorija o nastanku i razvoju Dubrovnika, najprihvatljivija je teorija da je Dubrovnik nastao u prvoj polovici VII stoljeća tako što su se na njegovom sadašnjem području naselili bjegunci iz rimskog grada Epidaura (današnji Cavtat), kojeg su razorili Avari i Slaveni. Od svog nastanka, Dubrovnik ima niz prirodnih prednosti. Najvažnija je njegova luka, okrenuta prema jugoistoku i samim time šticeana od prevelike bure. Ulogu štita igrao je i otok Lokrum, a otvoren pogled na Jadransko more pružao je Dubrovčanima mogućnost ranog zapažanja neprijatelja. „Dubrovnik je od najranijih vremena imao skromnu obalnu trgovinu sa svojim dalmatinskim susjedima. Kad su njegovi brodovi postali veći, a pomorci iskusniji, iskoristio je svoj smještaj kao korisnu poveznicu istoka i zapada, s Anconom i žitom bogatom Apulijom. Međutim, upravo je trgovina Dubrovnika s balkanskim zemljama bila temelj gospodarskog uspjeha zemlje“ (Harris, 2006). Dugo je glavno područje trgovanja bilo je zaleđe, kraj kojeg stari izvori nazivaju „Sklavonija“, a to su Bosna, Hum i Raška, a zatim Ugarska i Bugarska.²⁴

Povijest Dubrovnika ima tri razdoblja: prvo je razdoblje od postanka do 1204.godine, doba pretežno bizantske vrhovne vlasti, jer se i ona prekidala. Drugo je razdoblje od 1205.-1358. godine kada je Dubrovnik pod vrhovnom mletačkom vlašću. U trećem razdoblju od 1358.-1526. godine, premda već slobodna Republika, Dubrovnik je u sklopu Kraljevstva Hrvatske i Dalmacije, združenog u državnoj uniji s Ugarskom i pod njenom supremacijom.²⁵ Dubrovnik je zbog zaštite kroz povijest mijenjao saveznike i birao je vrhovnu vlast onih koji su ga u datom trenutku mogli zaštititi od neprijatelja. Tako je za vrijeme rata 1184. godine sa velikim

²⁴ Krizman, B. (1957). *Diplomati i konzuli u starom Dubrovniku*. Zagreb:IBI. Str.6

²⁵ Foretić, V. (2019). *Povijest Dubrovnika do 1808;knjiga prva*. Zagreb:Fortuna. Str.6

županom srpskim - Stefanom Nemanjićem, Dubrovnik prihvatio normansku vrhovnu vlast jer su im oni jedini u tom trenutku mogli pružiti zaštitu.

Sve do 1205. godine Dubrovnik je ipak birao svoga kneza, a dolaskom Mlečana, to se mijenja pa oni, ne samo da šalju svoga kneza, nameću Dubrovniku uvjete koji su bili zamišljeni tako da osiguraju trajni mletački politički utjecaj. U dubrovačkoj katedrali morale su se pjevati laude u čast mletačkog dužda, stariji od 13 godina morali su položiti prisegu vjernosti.²⁶ „S godinom 1358. Dubrovnik postaje potpuno slobodna autonomna općina. Naziv Republika se ne upotrebljava službeno do 1441. godine, ali ipak već sada možemo o Dubrovniku govoriti kao o autonomnoj republici u krilu Kraljevstva Hrvatske i Dalmacije, što je u državnom sklopu s Ugarskom“ (Foretić, 2019). Dubrovnik je bio dio Dalmacije kojom su upravljali Mlečani, a nakon što je ugarski kralj Ludovik u ratu protiv Mlečana zauzeo Dalmaciju, Dubrovnik je Višegradskim mirom iz 1358. godine osigurao maksimalnu autonomiju, zapravo „samoodređenje u tolikom stupnju da je blisko suvremenom shvaćanju neovisnosti“ (Harris, 2006). Tu široku autonomiju Dubrovčani su postigli velikim diplomatskim naporima. Oni priznaju ugarskog kralja kao gospodara i nude mu tribut i vojnu potporu, ali traže najširu autonomiju na području uprave i unutarnje sigurnosti.²⁷ Razdoblje vrhovne zaštite ugarsko-hrvatskih kraljeva je gospodarski „zlatno doba“ Dubrovnika kada Dubrovnik uspješno koristi svoju posredničku trgovinsku i političku ulogu između Zapada i Istoka“ (Berković, 2006). Područje dubrovačke općine je u početku maleno, ali se postupno proširuje. U IX i X stoljeću, Dubrovnik stječe Elafitske otoke, a 1333. godine Stonski rat. 1345. godine stječe Mljet, a 1399. godine Slano, dok Konavle stječe 1419. I 1427. godine. Već tada se stvaraju administrativne jedinice kojima je na čelu knez.²⁸

4.2. Unutrašnje uređenje

„Do 1358. godine Dubrovnik još nije samostalna Republika u pravom smislu riječi pa se tako i ne imenuje. U hrvatskim pisanim dokumentima on je Općina, u latinskim *Communitas* (komuna) i *Commune*. Na čelu općine je predstavnik tuđinske, odnosno mletačke vlasti,

²⁶ Harris, R. (2006). *Povijest Dubrovnika*. Zagreb: Skolska knjiga. Str. 51

²⁷ Isto. Str. 71

²⁸ Foretić, V. (2019). *Povijest Dubrovnika do 1808. Knjiga prva*. Zagreb: Fortuna. str. 125.

hrvatski nazivan knez (comes, conte). On je glava Općine i te je predsjednik svih triju dubrovačkih vijeća - Malog vijeća, Vijeća umoljenih i Velikog vijeća“(Foretić,2019).

U Dubrovniku već u XI stoljeću postoji aristokratska vladavina plemstva koja često staje nasuprot vrhovne mletačke vlasti. U tom periodu, ali i kasnije, Dubrovnik ima aristokratsko uređenje u kojem vlastela (plemstvo) drži političku vlast u vlastitim rukama. Zameci Malog vijeća, Vijeća umoljenih (Senat) te Velikog vijeća postoje već u XI st. iako se još ne upotrebljavaju ti nazivi.²⁹ Dok se nalazio još pod Bizantom, izvori iz XI stoljeća spominju *narodnu skupštinu* u Dubrovniku- „Ona je davala pristanak na zakone, koje je donosila vlastela, pripadnici u prvo vrijeme starih familija, izdvojenih od puka bogatstvom“ (Mitić,1979). Narodna je skupština bila skup svih građana Grada, a skup vlastele naziva se Veliko vijeće.

Uloga Velikog vijeća je bila značajna do pojave Senata ili Vijeća umoljenih u XIV stoljeću. Veliko vijeće je biralo kneza i ta, izuzetno važna funkcija zadržala se do pada Republike. U XIII i XIV stoljeću Veliko vijeće je davalo pristanak za izmjenu Statuta, raspisivalo poreze, donosilo odluke o ratu i miru, biralo je diplomatske i konzularne predstavnike. Pojavom Senata, uloga mu se smanjuje.

Senat ili Vijeće umoljenih javlja se u XIV stoljeću i on s vremenom postaje i ostaje vlada Republike sve do pada 1808. godine. Senat je donosio sve odluke vezane za vanjsku i unutrašnju politiku.

Malo vijeće predstavljalo je izvršni organ, prvo Velikog vijeća, a kasnije Senata. Čine ga knez i prvo jedanaest, a poslije šest malovijećnika. Zadaća mu je bila razrađivanje odluka Velikog vijeća i Senata.³⁰

4.3. Diplomacija Dubrovačke Republike

Kao mala država, s malom populacijom i bez vojnih potencijala, a u okruženju velikih sila, svoj je opstanak temeljila na vještom vođenju vanjske politike te na suptilnoj diplomatskoj i

²⁹ Isto.str.53

³⁰ Mitić, I.(1979). *Prilog proučavanju obaveza Dubrovačke republike prema drugim državama.* Posebni otisak iz Br.3-4 Jugoslavensko istorijskog časopisa. str.23-25

konzularnoj službi. Korijeni dubrovačke diplomacije sežu daleko u prošlost, a tragove o njoj nalazimo u Statutu iz 1272. godine gdje se u dvije glave spominju troškovi kurira.³¹ U zaključku Malog vijeća od 20.veljače 1304. godine, govori se o izboru poklisara kojeg treba uputiti Mladenu u Bosnu „za dobro i na korist trgovaca i čitavog Dubrovnika.“³²

Dubrovnik je stoljećima, kao i ostatak srednjovjekovne Europe, slao izaslanike (poklisare) na određeno vrijeme i po potrebi, a tek u XVII stoljeću određuju se prvi stalni diplomatski predstavnici što je u odnosu na ostatak Europe, u kojoj se stalni predstavnici javljaju u XV stoljeću, kasno. Međutim, to ne znači da je Dubrovnik zaostajao u razvoju diplomatske prakse. Naime, u XIV stoljeću, za veći dio Europe razmjerno rano, Dubrovnik donosi napredne pravne propise o uređenju konzularne službe grada i o radu konzula. „Tako, na primjer imamo zaključak (Knjiga zaključaka- Liber Omnium Reformationum) donesen na sjednici Velikog vijeća 1333.godine o plaći konzula u kojem Vijeće propisuje da se od svih trgovaca koji napuštaju Dubrovnik i idu u *Sklavoniju* naplate tri groša za plaće konzulu“ (Krizman, 1951).

Obzirom da je Dubrovnik dugo bio pod mletačkom vlašću, mletački konzuli su riješavali i njihova pitanja u inozemstvu, ali mletačkih kolonija, a samim time i konzula nije bilo u Bosni ni Srbiji pa tamo Dubrovnik organizira svoje kolonije. Prve tragove dubrovačkih konzula na Balkanu nalazimo već u XIII stoljeću i to u Srbiji u mjestu Brskovo.³³

„Konzuli su u početku imali sudsku vlast i sudili su u sporovima između pojedinih Dubrovčana , članova kolonije“ (Krizman, 1951)

Dubrovnik je, usprkos tuđinskoj vrhovnoj vlasti, kroz stoljeća postojanja uspješno razvijao svoju diplomatsku aktivnost prateći razvoj srednjovjekovne Europe. Diplomacija je, zbog nedostatka vojne moći uvijek bila njihovo jedino oružje u borbi za samostalnost i slobodu koja je uvijek bila na vrhu liste prioriteta pa ne čudi što su Dubrovčani upravo u diplomaciju i diplomatsku kancelariju ulagali toliko puno truda, ali i sredstava. Oni su uspješno koristili sve oblike diplomatske prakse tog vremena, prilagođavajući ih svojim mogućnostima. Dubrovnik je već u XIII stoljeću imao razvijenu diplomatsku službu koja je zajedno s konzularnom službom jedan od glavnih čimbenika opstanka Republike. Knez je, kao formalni državni poglavar, predstavljao Republiku prema vanjskom svijetu iako je vanjske poslove vodio Senat

³¹ Berković, S.(2006). *Diplomacija i diplomatska profesija*. Dubrovnik: Urban –Media. str.35

³² Isto, na istom mjestu

³³ Krizman,B. (1951). *O dubrovačkoj diplomaciji*. Zagreb:Školska knjiga. str.127

koji od XIV stoljeća preuzima svu odgovornost za vanjsku politiku i diplomatsku službu. Malo vijeće je postalo izvršno tijelo Senata i tijelo za primanje korespondencije, a najmlađi član Malog vijeća obavljao je neke od funkcija koje danas pripadaju ministru vanjskih poslova, isključivo po nalogu Senata. Senat je o svemu odlučivao te određivao privremene, a od kraja XVII stoljeća, i stalne diplomatske predstavnike i konzule. Koristili su se šifrom, kuririma i svim drugim oblicima koje je poznavala tadašnja diplomacija.

5. Odnosi Dubrovnika i Bosne

Obzirom da o srednjovjekovnoj Bosni, kao samostalnom akteru na međunarodnoj karti, nema dovoljno podataka sve do XII stoljeća, upravo će ono biti polazna točka u odnosima Bosne i Dubrovnika u srednjem vijeku. Povelja bana Kulina iz 1189. godine je prvi sačuvani ugovor Dubrovnika i Bosne, ali odnosi između Dubrovnika i onih zemalja koje kasnije ulaze u sastav Bosne, uspostavljeni su ranije i ovdje će objasniti njihovu prirodu jer su upravo ti odnosi temelj onih koje Dubrovnik kasnije gradi s Bosnom.

Na području koje u kasnijem razdoblju obuhvaća granice srednjovjekovne Bosne, prve samostalne diplomatske aktivnosti zabilježene su u Zahumlju. Polovicom X stoljeća, kada na Balkanu vrhovnu vlast ima Bizant, slavenskim knezovima pripada titula arhonta i zlatni pečat. Među njima je i zahumski knez Mihajlo, koji u cilju dobrih odnosa s Bugarskom i s ciljem oslobađanja pritiska Bizanta i Srbije, obavještava bugarskog cara o bizantsko - srpskim pregovorima protiv njih. Mihajlovo obraćanje bilo je glavni povod bugarskog napada na Srbiju.³⁴ Humska zemlja je od svih koje poslije ulaze u sastav Bosne imala najizraženije crte samostalnog razvitka, a Porfirogenit joj u svom *De administrando imperio* iz X stoljeća posvećuje puno više pažnje nego Bosni. „Opisuje granice zemlje, spominje veći broj nastanjenih gradova, ističe ga kao posebnu arhontiju sa vladalačkom dinastijom, te Zahumljanima određuje i etničku pripadnost ubrajajući ih u Srbe“ (Babić, 1972).

Kod tituliranja prvih bosanskih banova Kulin i Ninoslav se tituliraju kao *ban Bosne* i ne spominju druge oblasti, a to je razvidno iz dokumenata iz 1189., 1234., 1240. i 1249. godine.

³⁴ Babić, A. (1995). *Diplomska služba u srednjovjekovnoj Bosni*. Sarajevo: Međunarodni centar za mir. Str. 13

Bosna tada obuhvaća samo bosanske župe, a druge oblasti su tada u drugim državno političkim vezama te se tek krajem XIV stoljeća definitivno uklapaju u bosansku državu. Tek se Stjepan Kotromanić titulira kao „gospodin vsim zemlam bosanskim, i Soli, i Usori, i Dolnim Kraem i Humske zemlje“ (Babić,1972). Takav razvoj događaja je jasan pokazatelj konsolidiranja vlasti u Bosni i njenog državnopravnog razvoja.

5.1. Dubrovnik i zaleđe

„Temeljno je diplomatsko načelo da vanjska politika svake države počinje na njenim granicama“ (Imamović, 1998). Dubrovčani su bili svjesni te činjenice pa su održavali intenzivne odnose sa svojim susjedima, prvenstveno sa Zahumljem i Travunijom pa Zetom, a kasnije i sa Bosnom. Prvi kontakt Dubrovnika s neposrednim zaleđem uglavnom se odnosio na poljoprivredu, a kasnije na trgovinu. Dubrovnik je prije svoje samostalnosti 1358.godine, kada prestaje vrhovna mletačka vlast, regulirao odnose sa susjednim zemljama na uobičajen način – ustupajući dio gradskih prihoda susjednim vladarima. Pored toga, plaćao je godišnju zakupninu (mogoriš) za korištenje i obrađivanje zemljišta izvan Grada, odnosno izvan svojih osnovnih posjeda. Tako nalazimo da je Dubrovnik u prvoj polovici X stoljeća plaćao vladarima Travunje i Zahumlja po 36 zlatnika³⁵ Dubrovčani su tako smjeli obrađivati zemlju. Ta davanja se mogu shvatiti kao najam zemlje i kao plaćanje zaštite.³⁶

Razvoj trgovine učinio je Dubrovnik ovisnijim o susjedima, s kojima je bio vezan brojnim interesima. Njegov opstanak i ekonomski napredak je ovisio o trgovini sa okolnim zemljama.³⁷ Dubrovnik je bio na zavidnoj geografskoj lokaciji, glavna luka na Jadranu koja je povezivala njegovo zaleđe sa Zapadom. Tako se javljaju karavanski putevi; karavane su bile pod nadzorom države, s kapetanom na čelu. „Kapetan je, ako je karavana bila natovarena robom dubrovačkih trgovaca, bio pripadnik vlastelinskog staleža. S robom je nosio povelje vladara u kojima su bile naznačene privilegije da se po njegovoj zemlji smije trgovati i slobodno prolaziti“ (Lučić,1997). Jasno je da je od najranije uspostave odnosa među susjednim zemljama to bio *quid pro quo* odnos.

³⁵ Mitić, I.(1979). *Prilog proučavanju obaveza Dubrovačke Republike prema drugim državama*. Posebni otisak iz br.3-4. Jugoslavenskog historijskog časopisa. Str.94

³⁶ Harris, R. (2006). *Povijest Dubrovnika*. Zagreb:Školska knjiga. Str.169

³⁷ Mitić, I.(1979). *Prilog proučavanju obaveza Dubrovačke Republike prema drugim državama*. Posebni otisak iz br.3-4. Jugoslavenskog historijskog časopisa.

5.2. Prvi ugovor Bosne i Dubrovnika- Povelja Kulina bana

Prvi formalni ugovor Dubrovnika s Bosnom je Povelja bana Kulina iz 1189. godine, Isprava je napisana na latinskom i bosančicom - varijantom ćirilicnog pisma. Ta je povlastica ujedno i prvi neposredni izvor o Kulinu. Izdana je dubrovačkom knezu Krvašu. Kulin obećaje da će održavati s njima „pravi goj“ i „pravu veru.“ Dubrovčanima garantira da se mogu slobodno kretati u njegovoj zemlji bez davanja, osim onoga što im dobrovoljno daju. Njegovi časnici ne smiju im nanijeti nikakvu štetu, a on se obvezuje da će ih savjetovati i pomagati koliko može. Nažalost, o kakvoj šteti ili o kojim časnicima se radi, ne znamo puno. Povelju je na narodnom jeziku napisao njegov dijak (kancelar) Radoje. Njegov spomen je dokaz postojanja organizirane dvorske kancelarije.³⁸

Iz Povelje koju Kulin izdaje Dubrovčanima vidi se da u XII stoljeću još nema utvrđenih formi u diplomatskim pregovorima, one „tek počinju da se zameću pri prvim koracima bosanske države ka proširivanju međudržavnih veza“ (Babić, 1995). Vjerojatno su potpisivanju prethodili pregovori, međutim o tehnici i proceduri ne zna se ništa. Također, u to vrijeme vidimo da vladar sam pregovara sa drugom stranom. Nadalje, iako Kulin oslobađa Dubrovčane obveza plaćanja, ipak očekuje poklon. Na taj su način Dubrovčani „kupovali“ slobodu svojih trgovaca. Darovi su, kao što je ranije spomenuto, jedan od najstarijih oblika diplomatske prakse. Poklon je znak prijateljstva, mira, poštivanja i uvažavanja, te već u ranom srednjem vijeku postaje ustaljena praksa, a u svrhu postizanja ciljeva. Može se reći da poklon predstavlja vrstu institucije te da se ovaj običaj kojeg vidimo u Kulinovoj povelji zadržao i stoljećima kasnije.

Dubrovnici s tom praksom nisu imali problema i uvijek su posvećivali posebnu pažnju darovima koje su poklanjali. Također, ako im se na bilo koji način dalo doznajanja o konkretnom poklonu kojeg vladar očekuje, oni nikada nisu razočarali. „Tu daronosnu praksu Dubrovnika zapazio je i nepoznati pisac u knjizi *Alter und neuer Staat des Konigreichs Dalmatien*, koji je duhovito napisao za Dubrovčane „da u potrebi znaju pucati zlatnim kuglama“ (Šundrica, 2008).

³⁸ Foretić, V.(2019). Povijest Dubrovnika do 1808.godine. Prvi dio. Od osnutka do 1526. Zagreb:Fortuna. Str.47.

U XII stoljeću bosanski vladari još uvijek sami vode pregovore i nemaju diplomatske predstavnike.

Povelja bana Kulina predstavlja uspostavu ekonomskih odnosa između Dubrovnika i Bosne, a prirodu tog ugovora pojašnjava Čremošnik (1949 -1950): „Konkretno bi u našem slučaju izgledalo tako da su se najprije diplomatskim putem vodili pregovori između Dubrovnika i bana Kulina...i tom prilikom su uglavljene glavne tačke ugovora. Sve te tačke su još veoma općenite, jedino se uglavljuje mir, prijateljstvo i sloboda trgovanja bez ikakvih određenih pristojbina osim dragovoljnih poklona. Dubrovački trgovci onda još nisu znali na kakve će poteškoće naletjeti i nisu ih spominjali u ugovoru, jasan znak da do tada nije ni postojala organizirana trgovina između oba partnera. Čim je trgovina počela u znatnoj mjeri, ispriječila se prva slabost za trgovce: slovenska kolektivna odgovornost prema individualističkim težnjama dubrovačkih trgovaca, sablast u vidu represalija - *izme (otimanje robe)*. Odmah prvi poslije Kulina ugovor, onaj sa Ninoslavom, uzima stav protiv represalija i poznato je kako je upornu borbu vodio Dubrovnik u XIII stoljeću protiv toga i u Bosni i u Srbiji. Za vrijeme bana Kulina o pojedinostima još nema govora, o svim općenitim točkama je bilo lako postići dogovor.“

Razdoblje Kulinove vladavine kod povjesničara izaziva skepsu oko samostalnosti Bosne tog perioda. Pa tako Ćirković (1964) kaže da je Bosna u XII stoljeću ispunjena „Žilavom borbom bosanskih banova da očuvaju samostalnost.“ Ćirković smatra da je Bosna pod vlašću ugarskog kralja jer prelazi na stranu Ugara i Srba u borbi protiv Bizanta iako Kulin svoje vladanje počinje pod bizantskom zaštitom. Također, iako je Povelja jasan dokaz samostalnog nastupanja u međunarodnoj areni, Ćirković tvrdi da je ona „usamljeno svedočanstvo o privrednim vezama Bosne s Primorjem“, a taj ugovor sklapa u ime ugarske vlasti. Dinić, u svojoj Historiji naroda Jugoslavije I (1953) smatra da u Kulinovo doba postoji izgrađen državnički aparat, da Kulin ima dvorsku kancelariju, ali i dalje smatra da Bosna priznaje vrhovnu ugarsku vlast. Ako uzmemo u obzir Kulinove pregovore sa Rimskom kurijom vezano za pitanja hereze i činjenicu da su se na Bilinom polju 8. travnja 1203. godine pojavili arhiđakon Marin i dubrovački nadbiskup Bernard, umjesto ugarskoga kralja, jasno je da je to bilo „prešutno priznavanje samostalnosti Bosne u međunarodnim odnosima“(Imamović, 1998).

Do Kulina, nisu poznate trgovačke, političke i druge aktivnosti Dubrovnik s Bosnom i zato je ova Povelja, koja je utrla put, važna za daljnji razvoj gospodarstva.

5.3. Povelje bana Ninoslava

Za razliku od Kulina, koji je Dubrovčanima izdao jednu povlasticu, koja je uopćena i bez puno pojedinosti, ban Matej Ninoslav je Dubrovčanima izdao četiri povlastice koje obrađuju više važnih pitanja kao što su carine i *represalije* (ostali nameti; najčešće znače oduzimanje robe). Po nešto složenijoj formi povelja bana Mateja Ninoslava može se lako uočiti razvoj, kako trgovine, tako i političkih odnosa između Dubrovnik i Bosne, a koji je samim time zahtijevao sistematičniji pristup rješavanju potencijalnih problema.

5.3.1. Prva Povelja bana Mateja Ninoslava

Ninoslav se „kle knezu dubrovačkom i vse opkine dubrovačkoj takvom kletvju kakvom se je ban Kulin klel“ i dalje dozvoljava „da hode Vlasi svobodno ih dobitk, tako kako su u bana Kulina hodili, bez vse habe i zledi.“³⁹ Naime, Ninoslav Dubrovčanima potvrđuje Kulinovu povlasticu, a obzirom da im dozvoljava trgovinu na prostoru kojim on vlada, zaključuje se da je on suvereni vladar svoje zemlje. U prilog tome govori njegova titula - Veliki ban bosanski, a Klaićeva (2019) smatra da je Ninoslav titulu velikog bana bosanskog uzeo jer je Prijezdi prepustio banat usorski. Da je on bio samostalni vladar, govori nam i uređenje sudstva među *Srbljima* i *Vlasima*.⁴⁰ U povelji stoji: „ ako vjeruje Srbljin Vlahu da se pred knezem; ako vjeruje Vlah Srbljina, da se pri pred banim, a inomu Vlahu da ne bude izma.“ Prema tome, banov sud je nadležan za sve prijestupe koje Dubrovčani i drugi trgovci počine na području Bosne, a knez je nadležan za prijestupe koje počine Srblji u Dubrovniku.⁴¹

U ovoj banovoj Povelji prvi se put susrećemo s terminima Vlah i Srblji. Foretić (2019) o tim terminima kaže sljedeće: „ S etničkog je gledišta važno da Ninoslav Dubrovčane naziva

³⁹ Klaić, N.(2019). *Srednjovjekovna Bosna Politički položaj bosanskih vladara do Tvrkove krunidbe (1377.g.)*.Zagreb:Fortuna. str. 144

⁴⁰ Isto, str.145

⁴¹ Isto, na istom mjestu

Vlasima , što znači da je u Dubrovniku tada još bila pretežna većina romanskog stanovništva. Stanovnika Bosne, koja je tada osim male prvobitne Bosne obuhvaćala još Usoru, Soli i prvobitni dio Donjih Krajeva, naziva Srbinom, što je razumljivo, jer je tada Bosna i u takvim granicama bila etnički srpska zemlja...“ Pojam Vlah je slavenska riječ i njeno osnovno značenje jeste stranac. Vlasi pod tim imenom nisu postojali u predslavensko vrijeme na Balkanu već će, kao posebna kategorija stanovništva, nastajati kroz prožimanje predslavenskih populacija sa Slavenima, po dolasku potonjih na Balkan stoga u prvim stoljećima srednjovjekovlja Slaveni tako etiketiraju zatečeno, romansko stanovništvo.⁴² U historiografiji se oko pojma Srbljin dosta polemiziralo, najčešće se termin koristio za etničko etiketiranje, ali je vjerojatnije da se radi o praktičnim razlozima korištenja termina Srbi jer je u dubrovačkom zaleđu prevladavalo srpsko stanovništvo.⁴³ Slavenski jezik i pismo su se na ovom dijelu srednjoistočnog Jadrana tijekom dobrog dijela kasnog srednjeg vijeka po svemu sudeći, u učenim krugovima i svijetu pismenosti, najčešće nazivali srpskim.⁴⁴ Dakle, Srbljin se koristi kao jezični termin, a ne etnički. Postavlja se i dalje pitanje zašto se Srblji spominju u prvoj povelji, koju je napisao bosanski dijak Desoje. Tu valja istaknuti da pisari povelja (još) nisu bili Bošnjani, već su dolazili iz travunjsko - zetskog područja. Ako se uzme da je srpski etnos obitavao na tom području, onda je jasno odakle su nazivi Srblji i Vlasi ušli u isprave bosanskih vladara.

Ni prva ni druga povelja nisu datirane, ali se Ninoslav u prvoj obraća dubrovačkom knezu Žanu Dandolu koji je vladao do 1235. godine pa je moguće odrediti okvir njenog nastanka, a to je između 1232.-1235.godine.⁴⁵ Čremošnik(1949-1950) u svojoj analizi ove povelje zaključuje da „ ukrasa nema povelja nikakvih i, što treba naročito podvući, jer ta okolnost odaje da je Desoje bogumil. Povelja ne počinje s krstom kao simboličkom invokacijom,“ te dodaje da je „ da je povelja bila snabdjevena pečatom, ali je taj otkinut zajedno s vrpcom za pričvrščivanje.

⁴² Pijović, M.(2018). Vlasi u dubrovačkim spomenicima do 14.stoljeća. Doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu.

⁴³ Pijović, M.(2018). Vlasi u dubrovačkim spomenicima do 14.stoljeća. Doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu.

⁴⁴ Nedeljković, B.(1984).*Liber Viridis*. Beograd:SANU.str.20-24.

⁴⁵ Čremošnik, G.(1948). *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka* Sarajevo:Glasnik zemaljskog muzeja Zemaljski muzej,Nova serija,sv.III.(e-book). Scribd,na:

<https://www.scribd.com/doc/86336985/Gregor-Cremosnik-Bosanske-i-humske-povelje>,

Pristupljeno:14.2.2024.

5.3.2. Druga povelja bana Mateja Ninoslava

Druga Ninoslavova povelja nastala je iza 1235.godine, a u njoj se više ne spominje Kulin, ali se prvi put spominje „desetina.“ Desetina ili desetka predstavlja carinu. Ban tako obećava Dubrovčanima da se mogu slobodno kretati po njegovoj zemlji bez plaćanja desetine.⁴⁶ Također, uspostavljen je i obrambeni savez. Naime, u slučaju rata sa srpskim vladarima, ban će u Bosni štiti Dubrovčane, a on sam ima pravo slobodnoga pristupa u Dubrovnik.⁴⁷ Osim što je uspostavljena bescarinska zona, ovom poveljom je nagoviješten obrambeni savez, a to su neki od ključnih elemenata suvremene diplomacije.

I ova povelja je produkt bosanske kancelarije. Napisao ju je Anonim - anonimni pisar iz Bosne, a „obzirom na prihvaćanje novih slova, pismu u Bosni daju jedan sasvim novi karakter“(Čremošnik,1949-1950)

5.3.3. Treća povelja bana Mateja Ninoslava

Treća povelja je datirana i nastala je 22. ožujka 1240. godine, a napisao ju je dubrovački gramatik Paskal. Opširnija je nego prethodne dvije. U njoj se također spominje oslobađanje plaćanja desetine, a ponavlja se i klauzula o zaštiti u slučaju rata Dubrovnika sa Srbijom.

Ovaj put, Ninoslav je odlučio otići u Dubrovnik. On nije išao sam, već s njime odlaze i njegovi boljari (velmože)- vojvoda Juriša, tepčija Radon i njegov brat Simeon, peharnik Mirohna, dakle glavni njegovi dvorjanići.⁴⁸ Klaićeva (2019), na temelju tog podatka zaključuje da je „s državopravnog stajališta ova zakletva odraz sigurnog i potpuno neovisnog položaja bana Ninoslava“ te da se „Ninoslav osjeća dovoljno siguran i jak, i posve razumljivo, ravnopravan susjednim vladarima.“

⁴⁶ Stojanović, Lj.(1929). *Stare srpske povelje i pisma I*. Beograd. Knjiga I(e-book) Digitalno izdanje iz 2013.Internet archive, na: <https://archive.org/details/StareSrpskePoveljeIPismaKnjigaI/BeogradSremskiKarlovci1929>, pristupljeno 15.2.2024.

⁴⁷ Foretić, V.(2019). *Povijest Dubrovnika do 1808.g. Prvi dio-Od osnutka do 1526*. Zagreb:Fortuna. str.81.

⁴⁸ Klaić, N.(2019). *Srednjovjekovna Bosna; Politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe(1377.g.)*. Zagreb:Fortuna. str.146

Ovo je prvi put da Ninoslav nastupa sa svojim boljarima, odnosno vlastelom, „koji zajedno s njim predstavljaju državu i polažu zakletvu na utanačeni ugovor“(Babić,1995). „Poput pravog suverena Ninoslav samostalno, bez obzira na bilo kakva prava koja bi ugarski vladar prema literaturi trebao imati u Bosni, raspolaže javnim podavanjima, ne samo u svojoj zemlji nego i u zemlji svojih sinova. Politički ga obziri primoravaju da se približi dubrovačkoj općini i tražeći u gradu pravi mir mora nešto i žrtvovati. Oslobođenje od trgovačkih poreza, žrtva je koju Ninoslav rado prinosi, jer je s pravom uvjeren da će podjeljenim povlasticama vezati uz sebe dubrovačku općinu“ (Klaićeva,2019). U ovoj povelji uspješno se kombiniraju politički i ekonomski interesi što je, između ostalog, odlika suvremene diplomacije.

5.3.4. Četvrta povelja bana Mateja Ninoslava

Četvrta povelja nastala je 1249. godine, a napisana je u dubrovačkoj kancelariji te dopunjena u bosanskoj. Povelja je slična prethodnoj, odnosno, kako kaže Čremošnik(1949-1950) „Naša povelja iz g. 1249. nije ništa drugo nego kopija povelje iz g.1240., i to tačku po tačku i član po član.“

Čremošnik se dalje pita zašto je ova povelja uopće nastala obzirom da su se povelje izdavale iz dva razloga! Prvi razlog su promjene u odnosima dviju država, a drugi je promjena u ličnosti na vlasti. Analizirajući dalje povelju, zaključuje da je povelja iz 1240. stilizirana u jednini, a ona iz 1249.godine u množini, te iz toga proizlazi da povelja „nije izdata samo u ime bana Ninoslava , nego u ime Ninoslava i braće (bilo rođene, bilo rodovske). Prema tome, povelja Mateja Ninoslava predstavlja u bosanskoj diplomaciji prvi slučaj izdavanja povelja u ime više suverena, u ime kolektivne vlasti više članova vladajuće porodice“(Čremošnik,1949-1950). Čremošnik tako tvrdi da je zbog ovakve intitulacije u Bosni 1248. godine došlo do političkih promjena, a u obzir dolazi samo pritisak Bele IV zbog kojih je Ninoslav izgubio samovlast i morao je pristati na diobu vlasti sa ostalim članovima svoje porodice. S druge strane, Klaićeva (2019) tvrdi da „Dubrovčani pišući tekst 1249. nisu znali da je Ninoslav umro pa su kasnije morali izmijeniti neka mjesta te nam je tako izmjenjena povlastica dragocjeno svjedočanstvo o političkoj promjeni u Bosni.“ Dalje dodaje da se povlastica zatim šalje u Bosnu gdje veliki ban bosanski Stjepan briše očevo, a stavlja svoje ime.

Nije neobično da je povlastica dorađena u bosanskoj kancelariji jer Dubrovčani nisu mogli znati tko će s banom bosanskim položiti zakletvu.

5.4. Diplomatske odlike povelja bana Ninoslava

U početku je jezik kancelarije u Srbiji i Bosni bio slavenski, a u Dubrovniku latinski. Obzirom na intenziviranje odnosa među njima, javila se potreba za uspostavljanjem latinske kancelarije u Srbiji i Bosni kao i slavenske kancelarije u Dubrovniku.⁴⁹

Važnu ulogu imao je dijak (logofet, gramatik, pisar). Anto Babić (1933) je istraživao tko su bili pisari koji su pisali dokumente u ime bosanskih vladara pa piše da je i u početku bosanske države postojao pisar ili dijak. „Dijakova je zadaća bila da sastavi povelju, da napiše original i da vodi brigu o daljnjem prepisivanju i čuvanju kopije. Njegovo ime unešeno na kraju teksta jamčilo je vjerodostojnost isprave. Dubrovčani su veliku važnost polagali na to, da li se na ispravi navodi dijakovo ime; ako je ono manjkalo, osporavalo je vijeće toj ispravi autentičnost“ (Babić,1933).

U poveljama bana Ninoslava prvi put se spominju desetine, odnosno carina. Ban dozvoljava Dubrovčanima slobodno kretanje kroz njegovu zemlju bez plaćanja carine, ali i bilo kojih drugih davanja. Ta dodatna trgovačka opterećenja za dubrovačke trgovce podrazumijevaju plaćanja na određenu robu, prelazak preko rijeke, preko zemlje nekog feudalca i slično, a ta su davanja jasnija od XIV stoljeća.

Zašto je ban Matej Ninoslav Dubrovčanima dao ovako velikodušne povlastice? Desanka Kovačević-Kojić dobro argumentira Ninoslavove razloge i kaže: „Ninoslavljeva vlada pada u prvu polovicu XIII vijeka, kada još nema ni traga od eksploatacije bosanskih ruda niti izvoza ostalih sirovina ili uvoza robe na čiju se trgovinu naplaćivala carina. Zato u doba svoje vladavine, Ninoslav može odustati od vladarskog prava - naplate carine, jer dok s jedne strane

⁴⁹ Čremošnik,G.(1952). *Postanak i razvoj srpske ili hrvatske kancelarije u Dubrovniku*.Anali historijskog instituta u Dubrovniku.Sv I.str.73-84

time ništa ne gubi, s druge strane privlači dubrovačke trgovce koji, baveći se trgovinom samo doprinose prosperitetu njegove države.“⁵⁰

Ban Stjepan II Kotromanić, šireći teritorij svoje zemlje i postajući neposredan susjed Dubrovniku, uvodi, između ostalog i promjene u carinjenju odnosno plaćanju desetine za dubrovačke trgovce koji su u Bosni bili najbrojniji. S druge strane, motivi i interesi Dubrovčana za ovakvo reguliranje trgovine u poveljama bili su očiti. Trgovina im je donosila velike prihode te su oni htjeli svojim trgovcima osigurati najbolje uvjete kretanja i trgovanja. Tri od četiri povelje govore o kolektivnim represalijama koje su Dubrovčanima očito bile veliki teret. One podrazumijevaju otimanja robe i to ne samo prekršiteljima, već nekada i cijeloj grupi trgovaca.⁵¹ Da bi to izbjegli, Dubrovčani su inzistirali na umetanju ove klauzule u ugovore. Tako vidimo da je u povelji iz 1240. i 1249. godine krivnja za prekršaje individualizirana. „Ako verue Srblin Vlaha da se pri pred knezom; ako verue Vlah Srbina da se pri pred banom, a inomu Vlahu da ne bude izma“ (Klaićeva,2019). Dakle, nitko osim krivca ne smije snositi posljedice za svoj prekršaj.

Bosanski banovi u XII stoljeću još uvijek sami vode pregovore i nemaju poslanike koje šalju u misije iako je za ostatak Europe to već uhodana praksa. U odnosu na Kulinovu povelju koja je općenita i bez utvrđenih diplomatskih formi, povelje bana Ninoslava prikazuju postepeni razvoj srednjovjekovne Bosne, diplomatske kancelarije i kancelarijskih vještina, a koje će se u budućnosti još razvijati vješto hvatajući korak s trendovima i praksom tog vremena. Posjeta bana Ninoslava sa svojim boljarima Dubrovniku predstavlja prvu zabilježenu bilateralnu posjetu visokog nivoa sa pomno odabranom delegacijom. Bilateralni pregovori su u srednjem vijeku bili zastupljeniji od multilateralnih pregovora i u ostatku Europe. U poveljama bana Ninoslava je zabilježen i obrambeni savez što je ključni element moderne diplomacije. Vidljivo je i strateško Ninoslavovo promišljanje kada oslobođanjem od plaćanja carina želi u Bosnu privući dubrovačke trgovce, a takve odluke su aktualne i danas u cilju privlačenja investicija i jačanja trgovačkih veza. Intenziviranje odnosa Dubrovnika i srednjovjekovne Bosne utjecalo je na otvaranje latinske kancelarije u Srbiji i Bosni, ali i slavenske kancelarije u Dubrovniku, što predstavlja ekvivalent otvaranju stalnih predstavništava danas.

⁵⁰ Kovačević-Kojić, D. Razvoj i organizacija carina u srednjovjekovnoj Bosni.[e-book]. Scribd.

Pristupljeno preko:scribd, na:

<https://www.scribd.com/document/483830812/Kova%C4%8Devi%C4%87-Koji%C4%87-Desanka-Razvoj-i-organizacija-carina-u-srednjovj> [pristupljeno 15.2.2024]

⁵¹ Kos, M.(1927). *Dubrovačko srpski ugovori do sredine XIII veka*. Godišnjak srpske akademije CXII. Str.154-155

6. Razvoj trgovine u Bosni

Do uspostavljanja trgovinskih veza između Bosne i gradova u susjedstvu dolazi u drugoj polovini XII stoljeća kada se Bosna pojavljuje kao formiran državni organizam . O postojanju trgovine svjedoče povelje banova Kulina i Ninoslava koji Dubrovčanima davaju povlastice o slobodi kretanja i trgovanja bez plaćanja carine i bilo kojih drugih davanja.

Trgovina nije povezivala Bosnu samo sa Dubrovnikom nego i sa drugim dalmatinskim gradovima. O tim vezama najranije podatke pruža Toma Arhiđakon. On navodi da su zadarski građani Matej i Aristodije, oko 1200. godine išli većinom u Bosnu jer su bili odlični slikari i vješti u kovanju zlata.⁵²

Bosna i u XIII stoljeću održava svoje trgovačke veze sa Dubrovnikom i one postaju još intenzivnije. U Dubrovačkom Statutu iz 1282.godine , u knjizi III, čl.52, donose se odredbe kako se trebaju regulirati sporovi između Dubrovnika i Bosne.⁵³ Također, u najranijim spisima dubrovačkog Notarijata i Kancelarije iz 1278.godine Bosna se često spominje, naročito u vezi trgovine robljem.⁵⁴ O uvozu u XIII stoljeću nema puno podataka, ali je najvjerojatnije da se uvozila sol.

6.1. Počeci rudarstva

Početak XIV stoljeća, osim trgovine robljem, u spisima iz tog perioda počinju se spominjati i drugi predmeti trgovanja: vosak, kože, konji. Tada se razvija u Bosni i rudarstvo, a prvi pisani dokument koji spominje bosanski rudnik datira iz 1349. godine. U njemu se spominju rudarske jame u Ostružnici, vlasništvo jednog Dubrovčanina. Iako je to prvi pisani trag, ta godina se ne može smatrati početkom rudarstva u Bosni, jer postoje i raniji zapisi koji svjedoče o iskopavanju rude. Tako Stjepan II Kotromanić u povelji od 7. listopada 1339.

⁵² Kovačević,D. (1961). *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*. Knjiga XVIII. Sarajevo:Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine. str.10

⁵³ Bogišić,V. et Jiriček,C.(1904). *Liber statutorum civitatis Ragusi*. Zagreb:JAZU. str.78.

⁵⁴ Kovačević,D. (1961). *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*. Knjiga XVIII. Sarajevo:Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine. str.11

godine govori da građani Trogira mogu „*ire, stare, et redire salvi et securi cum omnibus auri, argenti, cupri et cuiuslibet metalli.*“⁵⁵

Koje točno godine je počela eksploatacija ruda i njihova trgovina u Bosni, ne može se sa sigurnošću tvrditi, ali kao najraniji datum se može uzeti početak vladavine Stjepana II Kotromanića. Stjepan II je kovao i svoj novac, a koje godine je došlo do izdavanja tog novca nije poznato.⁵⁶ On je u službu zanatlija koji su bili zaduženi za oblikovanje i izrađivanje kalupa, ne samo za novac, nego i za pečate, zaposlio Dobru Benvenutića, uglednog dubrovačkog zlatara. Tradicija u kojoj Dubrovčani svojim zanatskim umijećem osmišljavaju izgled pečata i novca nastavila se i u vrijeme Tvrtka I, za čije je vladavine kalupe izrađivao dubrovački zlatar Radoje.⁵⁷

Nakon pojave rudarstva, koje se u Bosni javlja baš kada razvijeni Zapad oskudijeva svim vrstama ruda, čija su bogata nalazišta u nekoliko bosanskih gradova: Foča, Kreševo, Pljevlja, Srebrenica⁵⁸, mijenja se slika izvoza srednjovjekovne Bosne, pa pored roblja, rude zauzimaju prvo mjesto. Pored rudnika u Novom Brdu, najvažniji rudnik srebra, koje je bilo visoke kvalitete bila je Srebrenica. U Srebrenici se proizvodilo i olovo, ali je traženije bilo ono iz mjesta Olovo. Veći dio srebra se pretvarao u novac.⁵⁹ Glavni dio izvoza odvija se preko Drijeva, trga na Neretvi koji za vrijeme Stjepana II ulazi u granice Bosne. Od uvoznih proizvoda, sol je najvažnija. „Za snabdijevanje Bosne ovim neophodnim artiklom, od velikog je značaja što se sada u njenim granicama nalaze Drijeva, u ono vrijeme vrlo poznat i razvijen trg soli“ (Kovačević, 1961).

Trgovina u Bosni je u stalnom porastu od Kulina do Stjepana II Kotromanića, ali i dalje nema značajnih razmjera. Najveći dio izvoza čine robovi, a prema Kulinovoj i Ninoslavovim poveljama vidimo da se carine ne naplaćuju. Tako uređeni odnosi između Bosne i Dubrovnika zadržali su se sve do bana Stjepana II Kotromanića. Odsustvo carina u Bosni onoga doba

⁵⁵ Isto.str.18

⁵⁶ Rengjeo, I.(1943). *Novci bosanskih banova i kraljeva*. GZM:LV.str.247

⁵⁷ Anđelić,P.(1970). *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*. Sarajevo:Akademija nauka i umjetnosti. Str.103.

⁵⁸ Kovačević,D. (1961). *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*. Knjiga XVIII.Odjeljenje historijsko-filoloških nauka. Sarajevo:Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine. str.139

⁵⁹ Harris, R.(2006). *Povijest Dubrovnika*. Zagreb:Školska knjiga

govori o tome da promet nije bio velik, jer u suprotnom, vladari se ne bi odricali tog prihoda.⁶⁰

6.2. Dubrovačke kolonije u Bosni kao rezultat intenziviranja trgovine

Dubrovnik je rano shvatio prednost razvoja trgovine s balkanskim zaleđem upravo na područjima bogatim rudama srebra, bakra, olova i ugljena te u XIII i XIV stoljeću postaje najvažniji tranzitni centar i trgovačka luka. Stupanjem na snagu Statuta iz 1272. godine i kasnije novog carinskog zakona iz 1413. godine, detaljno su uređene obveze plaćanja carina svim trgovcima, kako na uvezenu robu u Dubrovnik, tako i na prodanu robu na području Balkana. Osim carine koju trgovci plaćaju u Dubrovniku na granici prilikom prenošenja robe, carina se naplaćivala izravno i na trgovinu u Bosni i Srbiji gdje se roba prodavala. Carinila se samo prodana roba, a ne i cjelokupna ponuđena količina.⁶¹ Zbog sve intenzivnijeg prometa dubrovačkih trgovaca u unutrašnjost i opasnosti koje su prijetile na uskim karavanskim putevima, umjesto povratka u Dubrovnik, trgovci su se zadržavali i trajno nastanjivali u mjestima trgovanja pa se na taj način stvaraju dubrovačke kolonije u zemljama zaleđa. Zbog socioloških i kulturoloških razlika pripadnici kolonija traže zaštitu svojih interesa od dubrovačkih vlasti. Vlasti u Dubrovniku stoga imenuju konzule suce, koji kao starješine kolonije nadziru život i rad unutar kolonije. Pored toga, njihova uloga je zaštita sve unosnije kopnene trgovine. Godine 1361. pojavljuju se konzuli u Bosni i Zahumlju kao i nove kolonije u Novom Brdu (1370.) i Srebrenici (1376.) te na ušću Neretve (1381.). U Bosni, u odnosu na Srbiju, dolazi do kasnije pojave ustanove Konzulata. U slučaju kad su dubrovački interesi u Srbiji ili Bosni bili ugroženi, dubrovačke vlasti šalju poslanike koji rješavaju ta pitanja.

Daljnjim razvojem trgovine, bilo je neophodno donijeti šire odredbe o konzularnoj službi. Tako imamo zaključak (Knjiga zaključaka) donesen na sjednici Velikog vijeća 16. svibnja 1333. godine o plaći konzulu u kojem se propisuje da se od svih trgovaca koji napuštaju Dubrovnik i idu u „Sklavoniju“, u ime carine naplate tri groša radi plaće konzulu.⁶² Dalje, Veliko vijeće 1387. godine donosi uredbe prema kojima Knez s Malim vijećem, a po ovlasti Velikog vijeća, bira konzule u Srbiji, Bosni i drugim zemljama trgovanja, i to između

⁶⁰ Isto.str.14

⁶¹ Stull, B.(1972). *O knjizi Statuta Grada Dubrovnika iz godine 1272.* Arhivski vjesnik br.17. str.11

⁶² Krizman, B. (1957). *Diplomati i konzuli u starom Dubrovniku.* Zagreb:IBI.str.128.

dubrovačkih trgovaca koji žive u tim krajevima. Prvenstvo su imali plemići, a ako ih u tom mjestu nije bilo, u obzir su dolazili i pučani.⁶³

6.3. Stjepan II Kotromanić- Širenje teritorija i institucionalne promjene u Bosni

U četiri godine (1322.-1326.) Stjepan II Kotromanić je uspio Bosnu proširiti na Donje Kraje, Usoru, Soli, župe Duvno, Livno, Glamoč, zatim na Primorje od Neretve do Cetine te na kraju Humsku zemlju.⁶⁴ Tako je Pribisav, dijak bana Stjepana zapisao da njegov gospodar drži zemlju „od Save do mora, od Cetine do Drine.“⁶⁵ Obzirom na tu činjenicu, Stjepan II Kotromanić je uživao poštovanje svojih susjeda, a ujedno je kod njih izazivao ekonomski i politički interes.⁶⁶ Posjed dijela jadranske obale - od Cetine do Neretve, doveo je Bosnu u bliže odnose s Mletačkom Republikom i gradovima srednje Dalmacije. Babić (1995) piše kako je Stjepan II, u srpnju 1343. radio potajno na savezu s mletačkim gradovima u Dalmaciji protiv Ugarske. Mlečani su odlučili, uvidjevši moć bosanskog bana, podržati ovaj savez i preporučavali su da u taj savez uđu srpski kralj i hrvatski velikaši. Iz podataka o tim pregovorima, prvi put se doznaje nešto i o proceduri pregovaranja. Mletačka vlada primila je banova izaslanika koji je predao pismenu poruku te, prema ustaljenoj praksi, sve usmeno izložio. Babić dalje naglašava kako je ovo ujedno i prvi podatak o samostalnoj diplomatskoj inicijativi bosanskog vladara, kao i o tajnoj diplomaciji općenito koja je postajala sve prisutnija kako je srednji vijek odmicao.

6.3.1. Institucionalne promjene u Bosni - uvođenje carine

Stjepan II Kotromanić mijenja dotadašnju praksu prema Dubrovniku i uvodi carinu na svu robu donesenu u njegovu zemlju. Da nije riječ o nevažnim promjenama, svjedoče zapisi dubrovačkog Velikog vijeća od dana 16. veljače 1326. godine. Tada je dubrovačka vlada obaviještena da će ban Stjepan od dubrovačkih, ali i drugih trgovaca uzimati desetinu

⁶³ Mitić, I. I Luetić, J. (1972). *Konzulati i konzularna služba Dubrovačke republike o nacionalnoj plovidbi*. Zagreb: Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti. Zavod za historijska istraživanja.

⁶⁴ Imamović, M. (1998). *Bosna i Dubrovnik: povijesni pregled. Diplomacija Dubrovačke Republike*. Zbornik Diplomatske akademije, broj 3. Zagreb: Ministarstvo vanjskih poslova. Diplomatska akademija.

⁶⁵ Isto, na istom mjestu

⁶⁶ Babić, A. (1995). *Diplomatska služba u srednjovjekovnoj Bosni*. Sarajevo: Međunarodni centar za mir. str. 15

vrijednosti sve robe donesene u njegovu zemlju.⁶⁷ Dubrovčani tada zaključuju o ovoj banovoj odluci da je „u suprotnosti sa starim običajima“ te odlučuju da neće poslati pismo već uputiti poslanike u Bosnu.⁶⁸ Ova promjena je za Dubrovčane izuzetno nepovoljna pa ne čudi njihov veliki diplomatski angažman, ozbiljniji pristup te počasti koje ukazuju po prvi put jednom bosanskom banu već iduće godine kada se bosanski ban upliče u zamršena pitanja Huma i susjednih oblasti za koje je Dubrovnik zainteresiran te mu Dubrovčani 1327. godine šalju u susret svečano poslanstvo.⁶⁹ To je bila ustaljena praksa, ali je ta počast tada prvi put ukazana i bosanskom vladaru.

Obzirom na nagli porast trgovine, ban Stjepan nije mogao praviti ustupke dubrovačkim trgovcima kakve su pravili njegovi prethodnici. Povećavao se broj artikala kojima se trgovalo, ali su i rasle količine kojima se trgovalo pa bi se, obzirom na te činjenice, Stjepan II odrekao velikih prihoda da je kojim slučajem nastavio praksu svojih prethodnika. „Odvijanje ovako razgranate trgovinske razmjene bilo je uveliko olakšano time što je, s Humom, i dolina Neretve pripala Bosni. Ona predstavlja veoma značajnu saobraćajnu arteriju i Bosni toliko potrebnu vezu s morem. Osim toga, trg Drijeva na ušću Neretve ulazi, kao razvijeno tržište u sastav Bosne“(Kovačević, 1961)

6.3.2. Ugovori s Dubrovnikom 1332. i 1333. godine

Godine 1332. dolazi do sklapanja novog ugovora između Bosne i Dubrovnika. U tom ugovoru stanovnik Bosne se više ne naziva *Srblijinom* već *Bošnjanimom*. Ugovor je, kao i svi prethodni sastavljen u prijateljskom tonu, a regulira pitanja koja se danas nazivaju pravosudnom suradnjom. Prema tom ugovoru, Dubrovčanin u raspravi protiv Bošnjanina ide na sud u Bosnu i obratno- Bošnjanin u Dubrovnik. U slučaju ubojstva, ban zadržava pravo da sudi Dubrovčaninu. U ugovoru stoji da u slučaju rata Dubrovnika s Bosnom, ban mora dati Dubrovčanima nastanjenima u Bosni rok od šest mjeseci za iseljenje.⁷⁰ U ovom ugovoru ne spominje se carina, ali je neupitno da je ona postojala do tada bez prekida jer se spominje u

⁶⁷ Gelcich, J.(1897). *Monumenta Ragusina: Libri reformationum*. Sv V. Zagreb. Str.194

⁶⁸ Kovačević-Kojić, D. *Razvoj i organizacija carina u srednjovjekovnoj Bosni*. [e-book]. Scribd. Pristupljeno preko:scribd, na:

<https://www.scribd.com/document/483830812/Kova%C4%8Devi%C4%87-Koji%C4%87-Desanka-Razvoj-i-organizacija-carina-u-srednjov> [pristupljeno 8.3.2024.]

⁶⁹ Babić, A.(1995). *Diplomatska služba u srednjovjekovnoj Bosni*. Sarajevo:Međunarodni centar za mir. Str.16

⁷⁰ Foretić, V.(2019). *Povijest Dubrovnika do 1808*. Knjiga prva. Zagreb:Fortuna. str.80

ispravi koju ban Stjepan izdaje Dubrovčanima 1334.godine vezano za trgovce koji su držali trg u Drijevimama, na Neretvi. U ispravi stoji sljedeće: „...s plemenitim ljudima Klimom Dersia, Vallom Mišeom i Bogunom, njihovim drugovima i građananima...našima na trgu ili našoj trgovini na Neretvi, što su oni po našem pristanku i volji držali, a mi smo postavili dužnu i odgovarajuću naplatu ostala dugovanja koja su bila između nas i gore spomenutih ljudi.“⁷¹ Spomenuti navod o „dužnoj i odgovarajućoj naplati“ upućuje na carinu koja se plaćala na prodanu robu.

U Srebreniku, 15. veljače 1333. godine je sklopljen ugovor kojim ban Stjepan Dubrovčanima prepušta Stonski Rat (poluotok Pelješac) za jednokratnu isplatu od 8000 perpera te za 500 mletačkih dukata godišnjeg danka.⁷² Događaji koji su prethodili stjecanju Stonskog rata dokaz su začetaka mirovne, odnosno posredničke diplomacije u Bosni, a o njima Foretić (2019) tvrdi sljedeće: „Bosanskom banu Stjepanu Kotromaniću uspije 1326. zauzeti znatan dio Zahumlja, ali nakon likvidacije Branivojevića, nije na njegovom teritoriju zavladao on, već vlast preuze kralj Uroš III. U ostalom Zahumlju zaista je vladao Kotromanić, ali je od travunjske oblasti pa preko Popova polja i Primorja išao na Stonski rat trak srpskog državnog zemljišta. Godine 1330. provali bosanska vojska pod vojskovođom Ružinom i u južni dio Huma te se opet rasplamska srpsko-bosanski rat, a posljednja borba koja se vodila još 1331. – 1332. godine, bila je upravo za Stonski rat. Jedan, ni pedeset godina stariji izvor izričito kaže da je jedan dio Rata držao bosanski ban, a drugo srpski kralj.“

Foretić dalje navodi da su se Dubrovčani nametali kao posrednici između zaraćenih strana u cilju proširivanja svog teritorija na Stonski rat. Razvili su diplomatsku djelatnost i kod Stjepana Kotromanića i kod Uroša III kako bi dobili to područje. I zaista je, tvrdi Foretić, posredstvom Dubrovnika došlo do mira između Srbije i Bosne te se obojica vladara odrekloše Stonskog rata u korist Dubrovnika uz obvezu plaćanja godišnjeg tzv. stonskog danka i srpskom kralju i bosanskom banu. U toku pregovora s banom Stjepanom Kotromanićem o Stonskom ratu, Malo vijeće je 7. siječnja 1333.godine odlučilo da se izvjesnim banovim velmožama da poklon u vrijednosti 200 perpera. Kada su radili na tome da od istog bana dobiju posrednicu na Neretvi, Vijeće umoljenih donosi odluku (21.lipnja 1344.) da se banu, i posebno njegovim velmožama, vojvodi i drugima učini poklon u vrijednosti 600 perpera da bi

⁷¹ Brković, M. (2011). *Diplomatički zbornik srednjovjekovnih humskih i bosanskih isprava u Dubrovniku*. Mostar

⁷² Foretić, V. (2019). *Povijest Dubrovnika do 1808*. Knjiga prva. Zagreb: Fortuna. str. 92

se postigle namjere i ciljevi Republike. Poklon je trebalo predati nakon uspješno obavljenog posla.⁷³

Proširenjem teritorija, a posebno na Jadranu od Cetine do Neretve, eksploatacija ruda te samim time i nagli razvoj trgovine, utjecali su na pozicioniranje Bosne na međunarodnoj sceni kao važnog faktora, ali i na ugled bana koji uživa poštovanje i pažnju drugih zemalja te ubire prihode od carine i trgovinske razmjene. Kao što ban Ninoslav nije imao što izgubiti kada je oslobodio Dubrovčane plaćanja carina, tako bi ban Stjepan II Kotromanić izgubio puno da nije uveo neophodne institucionalne promjene u Bosni i da se odrekao naplaćivanja carina, obzirom na povećan obujam trgovine i broj artikala kojima se trgovalo. Upravo je razvoj trgovine Bosni omogućio bolje pozicioniranje na međunarodnoj sceni i omogućio joj kreiranje vlastite vanjske politike, a ne, kao ranije, vođenje vanjske politike koju su joj nametali vanjski faktori. Za razliku od prvih banova, koji su svoje diplomatske aktivnosti podešavali prema prilikama koje su ovisile o vanjskim okolnostima, od dvadesetih godina XIV stoljeća može se govoriti o samostalno postavljenim ciljevima državne politike koji se pod Stjepanom II i ostvaruju. Tada se počinju javljati određene forme u diplomatskim odnosima te se one vremenom izgrađuju u ustaljenu tehniku vanjskopolitičkog djelovanja.⁷⁴ Razvoj trgovine, proširenje teritorija, a posebno na Hum, u neposrednom dubrovačkom susjedstvu, donijelo je Bosni ugled i i značaj za Republiku pa se banu Stjepanu ukazuje čast, u vidu slanja poslanstva prilikom njegovog posjeta Dubrovniku kakva do tada nije ukazana niti jednom bosanskom banu.

Diplomacija srednjeg vijeka je, u pravilu, više javna, nego tajna, ali kroz savez bana Stjepana II Kotromanića sa Mlečanima protiv Ugarske, razaznajemo elemente tajne diplomacije u Bosni. Također, Stjepanova diplomatska aktivnost upućuje na to da u XIV stoljeću i Bosna šalje poslanike u inozemstvo te primjenjuje diplomatsku praksu tog vremena gdje poslanik, osim što usmeno izlaže poruku svog vladara, nosi i pisanu poruku. Ovaj posjet je ujedno i prva samostalna inicijativa jednog bosanskog vladara.

Udaja Stjepanove kćeri Elizabete za ugarskog kralja Ludovika I osigurala je Bosni mjesto u vrhu europske politike jer su ženidbe u srednjem vijeku bile politički motivirane. Obzirom na

⁷³ Babić, A.(1995). *Diplomatska služba u srednjovjekovnoj Bosni*. Sarajevo:Međunarodni centar za mir. Str.58,59.

⁷⁴ Isto

rastuću moć Bosne i bana Stjepana te njegov savez s Mlečanima, ova ženidba je bila i u interesu Ludovika I Anžuvinca.

7. Kraljevina Bosna

Ban, a kasnije i kralj Tvrtko I Kotromanić proširio je granice Bosne, koja je za vrijeme njegove vladavine uživala veliki ugled i poštovanje susjednih zemalja. Bosna je učvrstila svoj položaj na međunarodnoj sceni te postala važan i utjecajan faktor međunarodnih zbivanja. Za Tvrtkove vladavine, bosansko gospodarstvo se uspješno razvija, a diplomatska kancelarija doživljava svoj vrhunac, baš kao i diplomatski odnosi sa susjedima, naročito sa Dubrovnikom. Takva Bosna - moćna, teritorijalno velika i konsolidirana iznutra, postaje važan fokus dubrovačke diplomatske aktivnosti. Međutim, u prvim godinama svoje vladavine, Tvrtko I je nailazio na različite teškoće koje je ipak uspio prevazići te Bosnu učiniti moćnom silom.

7.1. Tvrtko I Kotromanić- počeci vladavine

Bana Stjepana II nije imao tko naslijediti pa je ta čast pripala petnaestogodišnjem Tvrtku - sinu Stjepanovog brata Vladislava . Neposredno pred smrt bana Stjepana, 1353.godine, njegova kćerka Elizabeta se udaje za Ludovika I Anžuvinca- ugarskoga kralja. Stjepan II joj u miraz ostavlja Hum, kojeg će se kasnije Tvrtko morati odreći, a što će biti jedan od razloga njegovog ratovanja s moćnim ugarskim kraljem.

Ovakve, političke ženidbe su u srednjem vijeku bile uobičajene i brak je više imao veze sa spajanjem država nego s ljubavlju, a sklapanje braka je nerijetko bio i diplomatski potez. Bili su važni novac i miraz kojeg žena donosi u brak, a stvaranje porodičnih saveza je od velike važnosti za vrijeme ratne opasnosti. Brak Elizabete Kotromanić i Ludovika I Anžuvinca nije bio iznimka. U vremenu kada je Bosna znatno proširena, Stjepan II je uživao poštovanje svojih susjeda, a njegova zemlja je predstavljala ekonomski i politički interes. Ako se uzme u obzir da je Stjepan II Kotromanić ušao u savez s Mlečanima protiv Ugarske, sklapanje braka je očito strateški politički Ludovikov potez.

Babić (1972) je za prva dva desetljeća Tvrtkove vladavine napisao da su „...protekla u sjeni politike ugarskog kralja Ludovika I. Zadarskim mirom 1358. godine učvršćena je za duže vrijeme ugarska prevlast u čitavom jadranskom primorju te su i Bosni bili za sada zatvoreni svi izgledi na ovoj strani.“

Tvrtko I na prijestolje dolazi vrlo mlad i probleme u vladavini mu stvara porodična „skupnovlada“ te on svoje prve isprave ne izdaje sam već se uz njega na banskoj stolici nalaze otac - knez Vladislav do svoje smrti, majka - kneginja Jelena te brat Vukac (Vuk, Vlk).⁷⁵ Potvrđnice knezu Vlatku Vukoslaviću, koje izdaje Tvrtkov otac Vladislav sa ženom Jelenom i obojicom sinova dokaz su obiteljske skupnovlade. Uz te potvrđnice Vlatku Vukoslaviću od kojih je jedna nedatirana, a druga je iz 1354. godine, postoji i potvrđnica od 13. veljače 1355. godine u korist dubrovačkih trgovaca Klime Držića i Biste Bunića. Potvrđnicu Vlatku Vukoslaviću sastavlja dijak Dražeslav, koji je bio i dijak bana Stjepana II, a nakon što je napisao invokaciju započinje ju ovako: „ Az rab Boži i svetoga Grgura, a zovem gospodin knez Vladislav i gospoja kneginja Jelena i gospodin ban Tvrtko i njegov brat knez Vlk...“⁷⁶

Klaićeva (2019) smatra da je upravo zbog brata mu Vukca, Tvrtko bio „jedini bosanski vladar koji je bio prisiljen moliti milost ugarskog vladara.“ Ipak, dodaje da Ludovikov utjecaj na Tvrtka nije mogao biti prevelik jer se Ludovik nije nalazio u povoljnoj situaciji. Imao je drugih poslova, a ponajprije oko borbe s Mlečanima za Dalmaciju.

Klaić (1882) smatra da je Tvrtkova vladavina započela borbom „protiv gizdavih boljara“ koji „banu posluh uskraćivahu“, ali i da je glavni uzrok Tvrtkovih problema „u slabim ženskim rukama“ majke Jelene. Klaić dalje o Tvrtkovo vladavini piše da ga je Ludovik 1356. godine prisilio te mu se on morao pokoriti i sklopiti ugovor kojim je „bosanska banovina sasvim skućena“, a ban Tvrtko postade potpuno ovisan o kralju Ludoviku.⁷⁷ Ovakvo mišljenje Klaić temelji na činjenici da se Tvrtko, po tom ugovoru, morao odreći humske zemlje koja je miraz njegove bratične Elizabete. U prilog tome govori i dubrovačka zavjernica od 27. svibnja

⁷⁵ Klaić, N. (2019). *Srednjovjekovna Bosna; Politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe(1377.g.)*. Zagreb:Fortuna. str.236-237

⁷⁶ Isto.,str.268.

⁷⁷ Klaić, V.(1882). *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*. [google books].BiH:Tiskom dioničke tiskare.str.146 Dostupno na:

https://books.google.hr/books/about/Poviest_Bosne_do_propasti_kraljevstva.html?id=GeoDAAAAYA_AJ&redir_esc=y. Pristupljeno:24.3.2024.

1358. godine, iz koje se vidi da se Ludovik smatrao neposrednim gospodarom Huma i od Dubrovčana traži da njemu kao gospodaru plaćaju stonski prinos, a ne, kao do tada, bosanskim vladarima.⁷⁸

Klaić (1882) na kraju ipak zaključuje da se Tvrtko, boreći se protiv raznih neprijatelja, odupro svima i uspio učvrstiti svoju vlast. Ćirković (1964), s druge strane, smatra da je Stjepan II Kotromanić „sklopio oči kao lojalni ugarski vazal“, a da je Tvrtko Ludovikov vazal od početka svoje vladavine. Analizirajući isprave koje Tvrtko potpisuje, način na koji ih potpisuje, savezi koje sklapa te samostale odluke koje donosi, opovrgavaju ovu Ćirkovićevu teoriju.

7.1.1. Ugarsko-bosanski rat 1363.

U ugovoru Ludovika i Tvrtka I iz 1356. godine pisalo je da Tvrtko ustupi Ludoviku cijeli Hum, ali se to nije ostvarilo pa je upravo to razlog zbog kojeg je došlo do rata između Ugarske i Bosne 1363. godine.⁷⁹ Klaićeva (2019) smatra da je do rata došlo zbog borbe protiv hereze, ali i Ludovikovih političkih ciljeva, obzirom da se Ludovik smatra „najkršćanskijim“ vladarom u Europi. Oba razloga su vjerojatno točna, a ne treba zanemariti i činjenicu da je Stjepan II Kotromanić proširio Bosnu na neke hrvatske zemlje koje mu ne pripadaju, a što je Ludoviku smetalo.

Ugarska je napala Bosnu na dva fronta. „Jedna vojska, koju je vodio sam kralj, provali niz Vrbas u Donje Kraje, a druga upade župu Usoru i Soli. Vlatko Vukoslavić, negda vjeran pristaša bana Stjepana II i samoga Tvrtka, predade kralju Ludoviku Ključ u župi Banici u zamjenu za grad Bršćanovac u Bjelovarskoj županiji. Ali se kralju opre Vukac Hrvatinić, stric Vladislavov, u svom tvrdom gradu Sokolu. Videći da ne može zauzeti grad Sokol, Ludovik napusti opsjedanje tog grada i naglo se povuče preko Save.“⁸⁰ Još teži poraz doživjela je druga vojska kod Srebrenika.

⁷⁸ Mandić, D.(1978). *Bosna i Hercegovina, Državna i vjerska pripadnost sredovječne Bosne i Hercegovine. Drugo izdanje.* Chicago, Rim: Ziral. Str.270

⁷⁹ Isto, na istom mjestu.

⁸⁰ Isto, str.273.

Sam Ludovik naglašava da je pošao u rat kako bi istrijebio heretike, ali pravi razlog otkriva Tvrtko u svojoj povelji Vukcu Hrvatiniću u kojoj piše: „...U ono vrime kada se podviše na me ugarski kralj i prihodi u Plivu pod Sokol i ondazi mi Vojvoda Vlk virno posluži...“

I sam Ludovik u povelji od 25. veljače 1364. godine priznaje da je vodio rat protiv bana Bosne. Dakle, glavni uzrok rata bio je politički.⁸¹ Iako je Tvrtko potukao ugarsku vojsku, uspjeh, kako kaže Mandić (1978), nije bio potpun jer nije došao u posjed Završja makarske krajine ni zapadnog Huma.

7.1.2. Otpor velikaša

Uz rat protiv Ugarske, Tvrtko se suočio s još neprilika u prvom desetljeću svoje vladavine. Krajem 1365. godine, bosanski velikaši su se pobunili protiv Tvrtka te ga istjerali iz Bosne, a u unutarnju borbu za vlast bili su uključeni strani akteri s jasnim ciljevima. Najistaknutiji velikaš koji se digao protiv bana je bio Dabiša. Pored njega, u pobuni je sudjelovao i Tvrtkov brat Vukac, a velikaši koji su stali uz Tvrtka su plemići Donjih Krajeva, (uključujući Vukca Hrvatinića) i Usore. Uz njihovu, ali i pomoć koju mu je poslao Ludovik, Tvrtko je slomio pobunjenike i uspostavio vlast u cijeloj bosanskoj banovini, naravno opet bez Završja, Krajine i Zapadnoga Huma.⁸²

O razlozima tog progona govori Tvrtkovo pismo mletačkom duždu Marku Cornariju od 29. ožujka 1366. godine: „...isti plemići naše zemlje, kao što su prije bili nevjerni Bogu, postali su jednako i nama nevjerni i sramotno su nas istjerali i potpuno izbacili iz naše zemlje, zajedno sa našom majkom. Ali mi smo, po samilosti svemogućeg Boga i milošću kralja Ugarske, kako je tražila naša pravednost i vjernost, opet donekle primljeni u našu zemlju, iako ne svu...“⁸³

U ovom pismu Tvrtko se potpisuje: „Tvrtko, Božjem i našega gospodara kralja Ludovika milošću ban Bosne“ Razloge takvog potpisa Klaićeva (2019) pripisuje Tvrtkovom bratu Vukcu koji se povezuje s papom Urbanom V i širi teorije o herezi kako bi sebi priskrbio korist, odnosno vratio bansku poziciju. Iako papa Urban upozorava na herezu i franjevce u

⁸¹ Isto.str.274.

⁸² Isto.str.277

⁸³ Isto.str.276

Bosni, i Ludovika, a i splitskog i dubrovačkog nadbiskupa, Vukčeve namjere ostaju neuspješne.⁸⁴ Ipak, 1370. godine, Tvrtko prima svoga brata kao mlađeg bana.⁸⁵ Prema ugovoru kojeg su sklopili Tvrtko i Ludovik krajem 1365. godine ili početkom 1366., Tvrtko priznaje vrhovnu ugarsku vlast, a Ludovik Tvrtka za bana Bosne. Pitanje Huma također je regulirano. Ludovik je odustao od zahtjeva za ustupanjem cijeloga Huma, a Tvrtko je pristao da hrvatski ban drži Završje, Krajinu i Zapadni Hum.⁸⁶

7.2. Odnosi Dubrovnika i Bosne prije Tvrtkove krunidbe

Dubrovčani su uvijek bili dobro upućeni u prilike u Bosni. Svojim lukavstvom i diplomatskim vještinama, uvijek su nastojali iskoristiti svaku situaciju u svoju korist pa su tako i prva dva desetljeća Tvrtkove vladavine, koja su obilježena ratovima i nestabilnostima te teritorijalnim promjenama iskoristili kako bi dobili bolje uvjete trgovanja ili, što im je bilo još bitnije, proširili teritorij Republike. Iako prve isprave Tvrtko ne potpisuje sam, ipak postoje dvije iz 1355. godine koje Tvrtko izdaje Dubrovniku, a dokazuju da on ipak djeluje sam. Tvrtko ih po svom poslaniku Milošu Radoslaviću šalje u Dubrovnik, a upućene su dubrovačkom knezu Nikoli Barbadigu. Prema bilješci dubrovačkog notara Giva de Parmesana, Tvrtkov tzv. Slobodni list napisao je notar Bernaba Tomin- *klerik bosanske dijeceze*, a bio je zapečaćen pečatom samoga bana, s dva viseća pečata - bosanskog biskupa Pellegrina i bosanskog kaptola.⁸⁷ Upravo je biskup Pellegrin ohrabrivao Tvrtka u njegovoj samostalnoj vladavini. U tim ispravama Tvrtko potvrđuje nekim dubrovačkim trgovcima da su podmireni svi računi još za „stričeva života“ te ih on odrješava svih obveza koje su imali prema njegovom stricu. Bitnije od sadržaja je da u intitulaciji stoji: „Tvrtko, božjom milošću ban Bosne“ što je dokaz da djeluje sam. Osim toga, pored pečata biskupa i kaptola, Tvrtko dokument pečati svojim prstenom, a dao je naručiti i vlastiti pečat, misleći da se riješio skupnovlade. Međutim, izvori od jeseni 1355. godine svjedoče da je na vlasti ponovo obiteljska skupnovlada.⁸⁸

⁸⁴ Klaić, N.(2019). *Srednjovjekovna Bosna; Politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe(1377.g.)*. Zagreb:Fortuna. str.318

⁸⁵ Isto.str.319

⁸⁶ Mandić, D.(1978). *Bosna i Hercegovina, Državna i vjerska pripadnost sredovječne Bosne i Hercegovine. Drugo izdanje*. Chicago, Rim: Ziral. Str.276.

⁸⁷ Klaić, N.(2019). *Srednjovjekovna Bosna; Politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe(1377.g.)*. Zagreb:Fortuna. str.275.

⁸⁸ Isto. Str.276,277

Dubrovčani iskorištavaju nesređene odnose na bosanskom prijestolju pa neki njihovi trgovci zanemaruju obveze prema Bosni. Iz pisma koje Tvrtko zbog toga šalje u Dubrovnik, može se zaključiti da on, iako mlad, veoma vodi računa o državnoj blagajni i o obvezama koje drugi imaju prema njemu. U tom pismu, iz svibnja 1355. godine, kojeg također pečati svojim prstenom piše da će zatvoriti braću Gižlić jer nisu platili zakupninu za trgove te će 4 predmetna trga iznajmiti novim zakupcima.⁸⁹ Dubrovčani su se oko ovog pitanja sukobili s Tvrtkom, a u jesen 1355. godine, Tvrtko se javlja iz svoje utvrde Visoke „svojim vjernim prijateljima – dubrovačkoj općini“ Ovaj put, Tvrtko nije sam na prijestolju već su s njim „najplemenitiji mladić, knez Vuk naš najdraži brat i vrlo ugledna gospođa Jelena, naša najljubljenija roditeljica.“⁹⁰ Ovo pismo, kojim majka i sinovi primaju Dubrovnik u „veru gospodsku“ zapečaćeno je pečatom pokojnog bana Stjepana II, za razliku od ranije spomenutih isprava koje su zapečaćene Tvrtkovim prstenom.

Treba također naglasiti da pisma koja u početku Dubrovniku izdaje Tvrtko, bilo sam, bilo sa majkom i bratom, nisu povlastice, već samo potvrde običaja iz vremena bana Stjepana II Kotromanića.⁹¹ Ovom pismu je prethodio posjet dubrovačkih poklisara Klime Držića i Šimuna Restića Tvrtku, njegovom bratu i majci da bi ih primili u svoju milost i vjeru. Na ovakav potez, Dubrovčane potiče sve veći pritisak cara Dušana zbog kojeg su morali što prije obnoviti odnose s Kotromanićima te postići onakve zakone i običaje kakve su imali u vrijeme bana Stjepana II.

Zadarskim mirom, koji je potpisan u veljači 1358. godine, dolazi do teritorijalnih promjena u Dalmaciji. Čitava istočna jadranska obala oslobođena je mletačke vlasti, a novi gospodar svih krajeva od Kvarnera do Drača postao je ugarski vladar. Dubrovnik je prihvatio ugarsku vrhovnu vlast jer je, kao i uvijek do tada, trebao vanjsku zaštitu i bio je spreman zanemariti ponos te platiti određeni tribut nekoj velikoj sili da bi dobio potrebnu zaštitu.⁹²

Međutim, prihvaćanje vrhovne ugarske vlasti nije spriječilo Dubrovčane da intenzivnom diplomatskom aktivnošću dobiju što je više moguće iz novonastale situacije te osiguraju maksimalnu autonomiju.

⁸⁹ Isto.str.278.

⁹⁰ Isto.str.283

⁹¹ Isto. Str.285.

⁹² Harris, R.(2006). *Povijest Dubrovnika*. Zagreb:školska knjiga

Dva mjeseca je Veliko vijeće raspravljalo o stajalištu koje bi Dubrovnik trebao zauzeti u raspravama na ugarskom dvoru. U travnju 1358. godine, poslanicima su date detaljne upute kojima ih se ovlašćuje da priznaju vrhovnu ugarsku vlast, da ponude ugarskom kralju tribut i vojnu pomoć, ali i da zahtjevaju najširu autonomiju na području uprave i unutarnje sigurnosti te pravo da Dubrovnik zadrži sav prihod od poreza. Poslanici su trebali tražiti pripajanje Primorja (od Petrovog sela do Stona). Osim toga, trebali su tražiti Cavtat, Konavle i župu Dračevicu. Ovakav zahtjev je bio zaista hrabar jer su se Dubrovčani vodili pretpostavkom da kralj nije dobro upućen u lokalne geografske prilike. Prema uobičajenoj praksi, poslanici koji su imali za zadatak završavati ovako ozbiljne poslove za Grad, morali su pred kralja izaći u najboljem svjetlu - najsvečanijoj odjeći te uručiti prigodne poklone.

Nisu sva pitanja odmah i lako riješena, a ponajprije se misli na pitanje biranja kneza. Dubrovčani su tražili od kralja da sami biraju kneza, a on im je to u početku pregovora odbio jer je u drugim dalmatinskim gradovima kneza birao kralj iz redova svojih ljudi od povjerenja. Međutim, Dubrovčani su bili nepopustljivi po tom pitanju te je kralj napravio ustupak - kneza biraju sami Dubrovčani između „vjernih kraljevih podanika“⁹³

7.2.1. Povelja iz 1367.godine- ponovna uspostava bosansko-dubrovačkih odnosa

Nakon što se Tvrtkov brat Vukac sklanja u Dubrovnik (po ustaljenom običaju azila koje je uvijek garantirano poveljama prethodnih vladara), Tvrtko ometa dubrovačke trgovce, ali 1367. godine i sam dolazi u Dubrovnik, što predstavlja bilateralnu posjetu najvišeg nivoa. Tada izdaje povelju kojom potvrđuje staro prijateljstvo i još jednom im potvrđuje prava koja im je dao njegov stric Stjepan.⁹⁴ Obnavljanju ovih bosansko - dubrovačkih odnosa prethodio je odlazak dubrovačkih, pomno odabranih poslanika u Bosnu s ciljem ponovnog uspostavljanja prijateljskih odnosa kakvi su između Bosne i Dubrovnika uvijek i vladali. Dubrovački rektor Nifik de Galozzo povjerava Pripcu Ukosiću da ode u Bosnu gospodinu banu Tvrtku, njegovu bratu Vukcu i kneginji majci neka ih pozdravi. „ ...A kada bude primljen u audijenciju neka najljepšim i najponiznijim načinom koji zna kaže: Dubrovačka općina slobodno šalje svoje trgovce da se koriste u vašim krajevima onim povjerenjem i slobodom koju je uvijek imala prema vašem gospodstvu i prema čitavoj Bosni nada se da u

⁹³ Isto.str.72,73.

⁹⁴ Foretić, V. (2019). *Povijest Dubrovnika do 1808.Knjiga prva*. Zagreb:Fortuna. str.157

vašem vladanju ima po vašoj dobroti onu istu sigurnost koju imaju oni sami (dubrovački trgovci) na svom dubrovačkom području. I to zbog stare ljubavi i dobrohotnosti, koje je gospodstvo u Bosni i čitava Bosna uvijek imala prema Dubrovniku i Dubrovnik prema vladanju i čitavoj bosanskoj zemlji.“⁹⁵ Osim što poslanik dobiva ovakve upute za obraćanje banu, isto se treba obratiti Semki i Dabiši, ali i ostalim velikašima. Dubrovčani su znali da su dobri odnosi s velikašima jednako bitni kao i odnosi sa samim banom, a što će kasnije u njihovu nastojanju osvajanja Konavala posebno doći do izražaja. Ova povelja predstavljala je obnavljanje bosansko-dubrovačkih odnosa jer više od deset godina nije bilo diplomatske aktivnosti među njima.⁹⁶

Povelju iz 1367. godine piše Stjepanov, a sada Tvrtkov pisar Dražeslav. Iako se Tvrtko na vlast vratio „milošću kralja Ludovika“, u intitulaciji ove povelje Tvrtko ga ne spominje te povelja počinje ovako: „Mi Tvrtko, milostju Božjom ban bosanski, pridismo u našu kuću, u grad Dubrovnik...“

Povelja ponovo utvrđuje staro prijateljsktvo i potvrđuje prava koja je Dubrovčanima priznao Stjepan.⁹⁷

„Prisegosmo na moćima i na svetom evanđelju da je naša kuća s Dubrovnikom jedna kuća do vijeka. Kako je jedna kuća bila s našim stricem i gospodinom banom Stjepanom, tako da je s nama Dubrovnik jedna kuća do vijeka vjekova. Dokle god bude našeg sjemena i njihovog, neka se te dvije kuće ne razdvoje nikada do vijeka vječnoga, nego nek obje budu jedna kuća. I onaj zakon kojeg su imali s našim stricem gospodinom Stjepanom, i pisanje onih zakona i knjiga potvrdismo našom prisegom i našim pisanjem i našim pečatom, tako da je među nama jedinstvo u vijekove vjekova i mi nećemo Dubrovnik ostaviti i bratstva do vijeka nikada, dokle bude našeg i njihovog sjemena, s time da oni nikakvo zlo ne počinju te da se odloži sve što bi se moglo držati nevjerom prema ugarskom kralju.“⁹⁸

Obzir izražen prema ugarskom kralju u ovom ugovoru može se tumačiti kao Tvrtkova zahvalnost ugarskom kralju nakon što mu je on pomogao da se vrati na vlast, a može se, što je vjerojatnije, protumačiti kao obzir bana Tvrtka prema Ludoviku iz razloga što je on od 1358. godine dubrovački senior. Da Tvrtko nema previše vazalnog osjećaja prema Ugarskoj govori i

⁹⁵ Klaić, N. (2019). *Srednjovjekovna Bosna; Politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe(1377.g.)*. Zagreb:Fortuna. str.313

⁹⁶ Isto.str.321.

⁹⁷ Foretić, V. (2019). *Povijest Dubrovnika do 1808.Knjiga prva*. Zagreb:Fortuna. str.157

⁹⁸ Isto.str.158

pečat kojim pečati ovaj ugovor čiji natpis glasi: SIGILLUM MINUS TVERTHI DEI GRATIA TOTIUS BOSNE BANI.⁹⁹

Svjedoci ove povelje, koje je Tvrtko poveo u Dubrovnik su: knez Vlaj Dobrovojević, tepčija Sladoje i knez Vukota Pribinić. Knez Vlaj Dobrovojević se spominje i u nekim drugim dokumentima pa se može zaključiti da je on jedan od najvjernijih Tvrtkovih velikaša.

Dubrovčanima je ovo obnavljanje odnosa i potvrda prethodnih zakona i običaja značila više nego Bosni. Naime, Dubrovnik je tih godina vodio niz ratova sa srpskim velikašima. Vojislav Vojinović, vladar Trebinja i Konavala je jedan od njih. Njega, nakon smrti nasljeđuje Nikola Altomanović koji je do 1368. godine uspio zagospodariti Vojinovićevom zemljom sve do dubrovačke granice. Postavši tako i susjed Bosni, Altomanović je pobunjivao Tvrtkove velikaše te mu tako postao neprijatelj. Tvrtko širi granice svoje zemlje na Gornje Podrinje, jedan dio Polimlja i Gacko 1373. godine, nakon što je u savezu s Lazarom i Ludovikom pobijedio Altomanovića. Do 1377. godine nastavlja Tvrtko osvajanja srpskih zemalja, osvojivši Trebinje, Konavle i Dračevicu. Nakon smrti cara Uroša, 1371.godine, izumrla je dinastija Nemanjića te se među gospodarima njegove zemlje otvorilo pitanje tko će biti njegov zakoniti nasljednik. Tvrtko je imao najviše prava jer je po ženskoj lozi bio Nemanjić.¹⁰⁰

Nakon osvajanja Trebinja, Konavala i Dračevice te nakon Tvrtkove krunidbe 1377. godine za kralja Srbije, Bosne i Primorja, Bosna je Dubrovniku još važniji fokus, a diplomatska aktivnost prema Bosni je još intenzivnija.¹⁰¹ Nakon krunidbe, Dubrovčani su prestali plaćati svetodimitrovski dohodak Balšićima koji su do tada bili gospodari Trebinja i Konavala.¹⁰²

7.3. Odnosi s Dubrovnikom nakon Tvrtkove krunidbe za kralja Srbije, Bosne i Primorja

U povijesti srednjovjekovne Bosne, 1377. godina je najveća prekretnica. Bosna postaje važniji faktor u međunarodnim odnosima na Balkanu i Jadranu, a „kraljev dvor postaje mjestom diplomatske aktivnosti onih država koje su Bosnu morale uzimati u obzir kao važnu komponentu u zbivanjima tog vremena. Otada se politika bosanskog kralja otkida od ugarske

⁹⁹ Klaić, N. (2019). *Srednjovjekovna Bosna; Politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe(1377.g.)*. Zagreb:Fortuna. str.323

¹⁰⁰ Isto.str.325

¹⁰¹ Harris.R.(2006). *Povijest Dubrovnika*. Zagreb:Školska knjiga

¹⁰² Foretić, V. (2019). *Povijest Dubrovnika do 1808.Knjiga prva*. Zagreb:Fortuna. str.158

politike, a Bosna očigledno ide svojim putem i zauzima novi međunarodni položaj koji će joj omogućiti veću slobodu akcije“ (Babić,1972).

Da je Tvrtko djelovao sam pokazuje i njegov savez s Mlečanima protiv Ugarske, a neposredni Tvrtkov interes u tom savezu bio je grad Kotor koji je zbog neprijateljstva s Dubrovnikom bio okrenut ka Bosni. Kotor, važno trgovačko središte, pogotovo kada je riječ o prodaji soli na koju je do tada monopol nastojao održati Dubrovnik, bio je čest predmet spletki Dubrovčana.¹⁰³ U tu svrhu, Dubrovčani se žale 1379. godine da je „koterski poslanik u Bosni Marin Buća stalno uz kralja i trudi se da tamo uradi što može gore za Dubrovnik“ (Babić, 1972). Također tvrde da su Kotorani svoj grad nudili Tvrtku sami da bi ga naveli na oštrije mjere prema Republici. Ove kratke crtice iz povijesti su zapravo dragocjen dokaz da je Tvrtko, stajući na stranu Kotora protiv Dubrovnika te na stranu Mlečana protiv Ugarske, potpuno samostalan vladar koji samostalno donosi odluke na temelju i u korist ostvarivanja vlastitih ciljeva i koristi.

7.3.1. Povelja kralja Tvrtka I Dubrovniku od 10. travnja 1378. godine

Ova povelja je najsvečanija od svih dotadašnjih Tvrtkovih povelja. Ona je kraljevska isprava, a u jednom dijelu ima značajke dvostranog ugovora. U toj povelji Tvrtko najprije potvrđuje sve povelje, povlastice i trgovačke slobode svojih prethodnika - bosanskih vladara, ali potvrđuje sve povlastice koje je Dubrovnik dobivao od gospode srpske i raške, odnosno od Nemanjića. Tu, Tvrtko nastupa u svojstvu kralja Srbije.¹⁰⁴ Za dubrovačko - bosanske odnose je najznačajniji dio koji sadrži ugovor između Dubrovnika i kralja Tvrtka o plaćanju svetodimitrovskog dohotka, koji glasi:

„ A po ovoj riječi i potvrđenju kraljevstva mi, obeća i zapisa grad Dubrovnik i vlastela dubrovačka da daju kraljevstvu mi po zakonu dohodak srpski, koji su davali gospodi srpskoj, i to tako da daju kraljevstvu mi o svakom prihodećem Dimitrovu dnevnu 2000 perpera ovim uvjetom i zakonom i načinom, dokle bude držalo i gospodovalo kraljevstvo mi ovom zemljom primorskom, Trebinjem, Konavlima i Dračevicom. I prema ovom obećanju obeća kraljevstvo mi vlasteli dubrovačkoj, da ima hoditi dubrovačka trgovina i trgovci slobodno i nikim nesmetano po svojoj zemlji i državi kraljevstva mi, da im ne smije nitko trgovinu zgrabiti ili

¹⁰³ Harris, R.(2006). *Povijest Dubrovnika*. Zagreb:Školska knjiga

¹⁰⁴ Foretić, V. (2019). *Povijest Dubrovnika do 1808.Knjiga prva*. Zagreb:Fortuna. str.158

čime zapriječiti, ni vlastelin ni vlastelčić ni tko mu drago ni mali ni veliki: ako li tko drzne i potvori riječ kraljevstva mi, da ima njima platiti kraljevstvo mi iz svoje komore, a krivca toga da ište kraljevstvo mi; i obeća kraljevstvo mi da imam njihovo vladanje čuvati i zaštićivati od pljačkanja, od krađe, od svake zlobe i sile; i još obećaje kraljevstvo mi, ako tko ima što govoriti i nasilovati gradu Dubrovniku za ovaj dohodak, koji imaju davati kraljevstvu, da ima kraljevstvo mi od toga njih braniti, i pomagati da im se nekoja šteta u vladanju ili trgovcu ne učini za to. I što Bog ne daj, i sluči li se nekoje vrijeme i ne bude mi u oblasti kraljevstva mi, ova zemlja, Trebinje, Konavli i Dračevica, ili kraljevstvo mi, ne izvrši ili ne ispuni više rečeno i ne isplati trgovce; ili ne bude zaštićivati vladanje, ili zadesi ih nekoja šteta zbog onog dohotka, kraljevstvo mi ne ima pitati od njih onoga dohotka ni tko ini u ime kralja, ni oni nisu dužni davati ga.¹⁰⁵

Plaćanje svetodimitrovskog danka iz ove isprave, Dubrovčanima garantira zaštitu dubrovačke granice i slobodu trgovine. Ne spominje se oslobađanje od carine pa se da zaključiti da je plaćanje iste prešutno potvrđeno.

7.3.2. *Diplomatička obilježja kraljevske povelje*

Pergament na kojemu je načinjena povelja kvalitetne je talijanske izrade. Unutrašnja strana je sjajno bijela, a a vanjska svjetložuta.¹⁰⁶ Čremošnik (1949-1950) je konstatirao da je to „do tada najveća povelja koja je izašla iz bosanske državne kancelarije“ te da „pisar, logotet Vladoje koji je ovu povelju i napisao „piše savršenu diplomatsku minuskulu okomitog tipa.“ Dalje Čremošnik dodaje da je „ova povelja luksuzna, sa svim sredstvima pisarske vještine kićena, koja i po skladnosti i po ljepoti ne zaostaje za najljepšim elaboratima zapadno-europskih kancelarija.“ Nažalost, nijedan dio pečata nije sačuvan, ali postojanje vrpce upućuje i na postojanje pečata.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Isto.str.159

¹⁰⁶ Dautović, Dž. I Dedić, E.(2016). Povelja *kralja Tvrtka I Kotromanića Dubrovniku (Žrnovica 10.april 1378.-Trstivnica 17.juni 1378.)*. Godišnjak centra za balkanološka istraživanja ANU BiH 45.[academia.edu]. 45/Akademija nauka i umjetnosti BiH. Dostupno na: https://www.academia.edu/32763406/Povelja_kralja_Tvrtka_I_Kotromani%C4%87a_Dubrovniku_%C5%BDrnovnice_10_april_1378_Trstivnica [pristupljeno:26.3.2024.]

¹⁰⁷ Isto.

U kraljevskoj Tvrtkovoju povelji iz 1378. godine nije navedena invokacija u vidu Krista koja se u bosanskoj kancelariji njegovala ranije, a intitulacija i dalje sadrži sistem nabiranja oblasti u vladarevom posjedu: „ ...Da budem u Hristu Isusu pobožan i od Boga postavljen Stefan, kralj Srbima i Bosni, i Pomorju i Zapadnim stranama.“¹⁰⁸

Od ove povelje, svi bosanski vladari nose, uz svoje ime, i titulatorno vladarsko ime Stefan. Tvrtko je povelju potpisao velikim crvenim slovima čime se naglasila svečanost i vladareva titula: „Stefan Tvrtko v Hrista Boga Kralj Srbijem i Bosne i Primorju.“

Čremošnik (1949-1950) je smatrao da je za crveni potpis Tvrtko morao dobiti Ludovikovo odobrenje.

U prijašnjim bosanskim poveljama se na sve prekršioce zakona bacala vladareva kletva, a u ovoj kraljevskoj povelji Tvrtka I Kotromanića se prvi put pored kletve koja se baca na prekršioce, oštećenom garantira nadoknada štete iz „kraljeve komore“ , a kralj dalje sam progona krivca.¹⁰⁹ Iz toga je jasno da je Tvrtko preuzeo od srpskih vladara i pravne norme.¹¹⁰

7.3.3. Razvoj kancelarijske vještine u Bosni za vrijeme Tvrtka I Kotromanića

Ban Tvrtko je poveljom iz 1375. godine dubrovačke trgovce nakratko oslobodio plaćanja carine. U toj ispravi navedeno je sljedeće: „ ...i tako stvori mil(o)st g(ospo)din ban Tvrtko Dubrovniku gdi se godie uzima carina u vladani g(ospo)dina bana da se nigder ne uzme nijedna c(a)rina na dubrovačkom ni na čemre da je vse slobodno oda svake c(a)rine ...“¹¹¹

Kako je do toga došlo objašnjava Foretić (2019), koji kaže da su Dubrovčani prethodno poslali poslanike na banovo vjenčanje sa darovima, ali i sa detaljnim uputama da isposluju povelju kojom bi ban oslobodio Dubrovčane plaćanja carina.¹¹² Takav oblik kurtoazije često

¹⁰⁸ Isto

¹⁰⁹ Klaić, N. (2019). *Srednjovjekovna Bosna; Politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe(1377.g.)*. Zagreb:Fortuna. str.333

¹¹⁰ Isto.

¹¹¹ Stojanović, Lj.(1929). *Stare srpske povelje i pisma I*. Beograd. Knjiga I (e-book) Digitalno izdanje iz 2013.Internet archive, na: <https://archive.org/details/StareSrpskePoveljeIPismaKnjigaI/BeogradSremskiKarlovci1929>[pristupljeno: 26.3.2024.]

¹¹² Foretić, V. (2019). *Povijest Dubrovnika do 1808.Knjiga prva*. Zagreb:Fortuna. str.158.

se koristio u srednjovjekovnoj diplomaciji gdje su se veselja i proslave koristile kao poligon za ostvarivanje vlastitih ciljeva.

Neposredno nakon ove kratke povelje, Tvrtko upućuje pismo Dubrovčanima za koje Klaićeva (2019) kaže da ono predstavlja, u pogledu razvoja pisma, potpuni odmak od prošlosti te se dotadašnja majuskula zamjenjuje diplomatskom minuskulom koja kasnije i ostaje bosansko pismo. Tvrtko, dakle, odlučuje prihvatiti srpsku kancelarijsku vještinu koja je uključivala diplomatsku minuskulu koja se u Srbiji razvijala prethodnih pedeset godina.¹¹³ Pečati bosanskih kraljeva su, s druge strane, rađeni po uzoru na pečate ugarskih kraljeva, odnosno prema zapadnim obrascima izrade.¹¹⁴

Povelja iz 1378. godine, pisana u Žrnovici 10. travnja, a završena s potpisima obiju kraljica na dvoru u Trstivnici 17. lipnja 1378. godine je najsvečanija povelja koja je izašla iz bosanske kancelarije te je jedan od najznačajnijih diplomatskih dokumenata srednjovjekovne Bosne. Za razliku od prethodnih, šturijih povelja, ova povelja je bogat izvor informacija o ekonomsko - političkim odnosima s Dubrovnikom. Iz nje saznajemo puno i o promjenama u praksi bosanske kancelarije te je ona dokaz samostalnosti srednjovjekovne bosanske države.

7.4. Jačanje vlastele

Za života kralja Tvrtka I, vlastela je stajala uz kralja i podržavala njegove odluke. Međutim, jačanje feudalne države na jednoj i vlastelinskih rodova na drugoj strani dovelo je do „sudaranja interesa krupnih feudalaca sa interesima feudalne države u cjelini“ (Babić, 1972). Babić dalje navodi da su ovakve suprotnosti u konačnici dovele do slabljenja bosanske države i rezultirale time da Bosna ne igra samostalnu ulogu već sve moćniji feudanci vode svoju politiku ne obazirući se na interese države u cjelini, nego su im fokus vlastiti interesi i moć. Ovakvo mišljenje o velikašima te njihovom negativnom utjecaju na Bosnu srednjega vijeka s Babićem dijeli i Imamović (1998), koji u „Diplomaciji Dubrovačke Republike“ piše da su već u posljednjem desetljeću vladavine kralja Tvrtka postavljeni temelji tri velika vlastelinska

¹¹³ Klaić, N. (2019). *Srednjovjekovna Bosna; Politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe(1377.g.)*. Zagreb:Fortuna. str.327

¹¹⁴ Filipović, E. i Prnjavorac E. *Srednjovjekovne povelje i pečati bosanskih vladara i vlastele.[pdf]* Javna ustanova Muzej Tešanj. Dostupno na: <https://www.muzejtesanj.org/images/pov-i-pec---katalog-za-stampu.pdf> [pristupljeno:26.3.2024.]

roda: knezova Vukčića-Hrvatinića, Hranića-Kosača i Radinovića-Pavlovića, koji su „uzurpirali sve regalne i druge prihode i prava (rudnici, carine, kovanje novca,...) koja su po definiciji pripadala isključivo vladaru.“ Već krajem XIV stoljeća, najistaknutiji velikaši izdaju svoje povelje po uzoru na kraljevske povelje.¹¹⁵ Oni već u XV stoljeću izgrađuju vlast koja postoji paralelno s vlašću bosanske države. Gospodari Humske zemlje, Donjih krajeva samostalno pregovaraju sa stranim vladama, davaju privilegije te postavljaju i ubiru carine i druga davanja.¹¹⁶

U ovakvim uvjetima gdje se moć velikaša povećala, Dubrovčani svoju diplomatsku aktivnost šire i na ove važne, susjedne im, velikaške obitelji. Bili su prisiljeni da u ovakvim uvjetima „feudalne anarhije“ trgovačke i druge ugovore zaključuju direktno s njima, ali su ipak uvijek nastojali dobiti potvrdu kralja.¹¹⁷ Tako su poslije konavoskog rata 1432.-1433. godine, morali uložiti velike diplomatske napore da od kralja Tvrtka II Tvrtkovića dobiju potvrdu svoga mirovnog ugovora.¹¹⁸ Kurtović, et al.(2018) kažu da se povelja Radića Sankovića o ustupanju Lisca Dubrovniku iz 1399. godine u historiografiji često označava kao početak „feudalne anarhije“ u kraljevstvu koje se „počelo raspadati.“ Oni se ipak ne slažu sa medievalistima koji tvrde da se Bosna nakon Tvrtka I počela raspadati na feudalne oblasti: „Čak niti Hrvoje Vukčić ili Stjepan Vukčić Kosača, koji su na vrhuncu svoje moći kontrolirali veći teritorij ili imali jaču vojnu snagu i od kralja, nikada nisu izrazili pretenziju da preuzmu kraljevstvo ili se izdvoje iz Bosne u zasebnu državu. I oni su svoj legitimitet crpili iz bosanskog stanka, odnosno uređenja države, što su stalno isticali i u svojim titulaturama“

7.5. Kralj Dabiša i kraljica Jelena

Nakon smrti kralja Tvrtka I, koji je vlast proširio i na dalmatinske gradove, Dubrovčani nastoje utjecati na njih da se vrate pod vlast ugarsko-hrvatskog kralja jer kralj Dabiša nije imao „duševne snage ni sposobnosti svoga prethodnika.“¹¹⁹ Dubrovčani su htjeli iskoristiti tu činjenicu te su zbog slabosti novoga kralja nastojali priskrbiti dugo željeni teritorij - Konavle.

¹¹⁵ Babić, A. (1972). *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*. Sarajevo:Svjetlost

¹¹⁶ Isto. Str.177.

¹¹⁷ Imamović, M.(1998). *Bosna i Dubrovnik:povijesni pogled. Diplomacija Dubrovačke Republike. Međunarodni simpozij*. Vol.3-posebno izdanje.Žagreb:Ministarstvo vanjskih poslova RH.Str.104.

¹¹⁸ Isto, na istom mjestu

¹¹⁹ Mandić, D.(1978). *Bosna i Hercegovina. Povjesno kritička istraživanja*. Svezak . Državna i vjerska pripadnost sredovječne Bosne i Hercegovine. 2.izdanje. Chicago-Rim:ZIRAL.

Braća Radić i Beljak Sanković postali su vlasnici zemlje u Popovu polju i na obalnom području između Stona i Orašca te Konavala. U travnju, 1391. godine Sankovići su poveljom predali Dubrovčanima Konavle sa Cavtatom, samo što nije bilo vremena da se povelja realizira.¹²⁰

Vojvoda Vlatko Vuković (prethodnik Sandalja Hranića) i Pavao Radinović zarobili su Sankoviće, a njegovu zemlju podijelili. S njima će kasnije Dubrovčani pregovarati o kupoprodaji Konavala.¹²¹

Kralj Dabiša je vladao u nezahvalnim okolnostima za Bosnu te je bio duboko upleten u borbe oko ugarskog prijestolja između Žigmunda Luksemburškog i Ladislava Napuljskog. Nakon provale ugarske vojske u Bosnu, morao je priznati vrhovnu ugarsku vlast Žigmundu te kontrolu nad dalmatinskim gradovima, a ugarskog kralja je priznao za svoga nasljednika.

7.5.1. Povelja kralja Dabiše Dubrovniku od 17. srpnja 1392.godine

Baz obzira što su radili protiv njega, Dubrovčani su s kraljem Dabišom nastojali održavati dobre odnose kakve je Dubrovnik oduvijek njegovao s Bosnom. Čak su mu dodjelili i titulu plemića, što je, u to vrijeme, bila uobičajena praksa. Ovom poveljom Dabiša je potvrdio Dubrovčanima povlastice koje su dobili od prethodnih vladara. Ono što je važno jeste da se iz ove povelje zaključuje da se i nakon smrti kralja Tvrtka I nastavila ista diplomatska praksa u Bosni.

Logofet kralja Dabiše je Tomaž Lužac - Bosanac koji je bio učenik pisara Vladoja što se vidi po kičenju pisma - crvena slova su razasuta po povelji. Tomaž se zadržao u bosanskoj kancelariji i za vrijeme kraljice Jelene, a posljednje njegovo pojavljivanje zabilježeno je u pismu kraljice Jelene Dubrovniku od 15. studenoga 1397.godine.¹²²

¹²⁰ Foretić, V. (2019). *Povijest Dubrovnika do 1808. Knjiga prva*. Zagreb:Fortuna. str.168.

¹²¹ Isto, na istom mjestu.

¹²² Čremošnik, G.(1949.-1950). *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka II*. Sarajevo: Glasnik zemaljskog muzeja.str.146.

Invokacija povelje je, kao i u povelji kralja Tvrtka kompleksnija u odnosu na invokaciju u vidu Krista iz ranije bosanske kancelarije.¹²³ U intitulaciji pored imena Dabiša stoji ime Stefan - titulatorno vladarsko ime svim kraljevima, što je praksa od krunidbe kralja Tvrtka.

Baš kao i u povelji kralja Tvrtka, i u ovoj povelji vlastela se potpisuje, a sam kralj potpisuje se crvenim mastilom, a Dautović (2016) kaže o Dabišinom potpisu da samo njegov može parirati Tvrtkovom te da „su potpisi kasnijih vladara, iako zadržavaju crvenu boju i kaligrafsku namjeru, ipak inferiorni primjeri.“ Obzirom na izgled pečata ove povelje koji je od tamnosmedeg voska, jasno je da se Tomaž vraća potpuno na stare bosanske tradicije.¹²⁴

Jednako kao i Tvrtkova povelja, i ova Dabišina povelja sadrži sankcije za one koji ne ispoštuju odredbe povelje te se bačena kletva na sve prekršioce: „I ovo da ima biti tvrdo i neporecivo do vijeka našega i njihovoga. Ko li bi ovo potvorio ili porekao da su sve kletve na njega pale i da je klet od Oca i Sina i Svetoga Duha.“¹²⁵

Iz povelje je razvidna uobičajena praksa kod vođenja pregovora u cilju postizanja ciljeva. Dabiša u povelji spominje poklisare koje mu šalje Općina dubrovačka te poklone koje su donijeli: „I tada dođoše u slavni dvor kraljevstva mi u Trstivnicu plemeniti i mudri muževi slavnoga grada Dubrovnika, vlastelini i poklisari Stipan Lukarević i Rafail Gučetić s dostojnim i dragocjenim darovima i počastima od rečenog Dubrovnika...“¹²⁶

Osim što im je potvrdio sve povlastice ranijih povelja potvrđuje i daljnje plaćanje svetodimitrovskog dohotka: „I rečena vlastela i poklisari primiše i obečaše se kraljevstvu mi davati od rečenog grada i općine srpski dohodak dvije tisuće perpera dinara dubrovačkih svake godine...“¹²⁷

¹²³ Dautović, Dž. I Dedić, E.(2016). *Povelja kralja Tvrtka I Kotromanića Dubrovniku (Žrnovica 10.april 1378.-Trstivnica 17.juni 1378.)*. Godišnjak centra za balkanološka istraživanja ANU BiH 45.[academia edu]. 45/Akademija nauka i umjetnosti BiH. Dostupno na: https://www.academia.edu/32763406/Povelja_kralja_Tvrtka_I_Kotromani%C4%87a_Dubrovniku_%C5%BDrnovnice_10_april_1378_Trstivnica. [pristupljeno: 15.4.2024.]

¹²⁴ Čremošnik, G.(1949.-1950). *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka II*. Sarajevo: Glasnik zemaljskog muzeja.str.138-139.

¹²⁵ Kurtović, E., et al; [Prijevod, slavenski tekstovi Lejla Nakaš, latinski tekstovi Drago Župarić, talijanski tekstovi Ana Lalić](2018.) *Codex Diplomaticus Regni Bosnae. Povelje i pisma stare bosanske države*. Sarajevo: Mladinska knjiga.

¹²⁶ Isto.

¹²⁷ Isto.

7.5.2. Kraljica Jelena Gruba

Da se Bosna nije počela raspadati nakon smrti kralja Tvrtka I te da bosanski velmože nisu radili protiv bosanskog kralja dokazuje i angažman bosanskog plemstva oko nasljeđivanja kralja Dabiše. Naime, nakon njegove smrti, Žigmund je već krenuo u Bosnu da se okruni i bosanskom krunom, ali ga je u toj namjeri spriječilo bosansko plemstvo te je Dabišu naslijedila njegova žena - kraljica Jelena te tako postala prva i jedina žena koja je samostalno vladala Bosnom.¹²⁸ Kraljica Jelena je s Dubrovnikom održavala dobre, prijateljske odnose, a najvažnija odluka u odnosu s Dubrovnikom je ukidanje carina na Maslini i Stonu, 16. svibnja 1397. godine. Ovu odluku kraljica je donijela u dogovoru sa svojom vlastelom koje u povelji i nabraja: „ S vojvodom Hrvojem, s knezom Pavlom i s tepčijom Batalom i s drugim mnogim vlastelinima...“¹²⁹ U početku je mirno vladala Bosnom, ali raskol među plemstvom rezultirao je njenim zbacivanjem s vlasti.¹³⁰

7.6. Kralj Ostoja- Okolnosti u vrijeme dolaska na vlast

Kralj Ostoja je izabran na stanku, odlukom vlastele, 1398. godine, predvođenom Hrvojem Vukčićem Hrvatinićem koji tada u Bosni igra važnu ulogu, a imat će je i u dinamici odnosa s Dubrovnikom. Nakon dolaska kralja Ostoje na vlast, bosanska vanjska politika usmjerena je na Ladislava Napuljskog – pretendenta na ugarsku krunu . Do tada, a posebno od Doborskog sporazuma, (kada kralj Dabiša pristaje na prepuštanje bosanke krune Žigmundu Luksemburškom) vanjska politika bila je usmjerena ka Žigmundu.¹³¹ Zbog nezadovoljstva Žigmundovom vladavinom, Ladislav Napuljski je imao sve više pristalica. Ostoja i Hrvoje nastojali su dalmatinske gradove potčiniti Ladislavu Napuljskom u čemu su bili veoma uspješni pa su Zadar, Klis, Trogir, Šibenik te na kraju i Split 1402. godine priznali Ladislava za svoga kralja.¹³² S druge strane, Dubrovnik je ostao vjeran vladavini Žigmunda Luksemburškog. Herceg Hrvoje je 1403. godine imenovan hercegom splitskim te

¹²⁸ Durmišević, E.(2019). *Kraljevi i kraljice Bosne*. Sarajevo:buybook.

¹²⁹ Nakaš, L., Župarić, D., et al.(2018.) *Codex Diplomaticus Regni Bosnae. Povelje i pisma stare bosanske države*. Sarajevo: Mladinska knjiga.

¹³⁰ Durmišević, E.(2019). *Kraljevi i kraljice Bosne*. Sarajevo:buybook

¹³¹ Ćirković, S.(1964). *Istorija srednjovjekovne bosanske države*. Beograd: Srpska književna zadruga.str. 174

¹³² Isto.str. 194.-195.

namjesnikom kralja Ladislava u Dalmaciji, a među zemljom kojom gospodari, nalaze se i Brač, Hvar i Korčula - otoci koje Dubrovnik silno želi u sklopu svog teritorija.

Da bi dobili Hvar, Brač i Korčulu, Dubrovčani šalju poslanika kralju Žigmundu te ga mole da im preda tri otoka, ako ne tri, onda barem dva ili u krajnjoj liniji jedan otok - Korčulu. Istovremeno šalju brodovlje na te otoke ne bi li ih nagovorili da priznaju vrhovnu Žigmundovu vlast, međutim, u tome ne uspjevaju te oni ostaju vjerni Ladislavu, odnosno Hrvoju.¹³³ Od kralja Žigmunda su uspjeli isposlovati da im prepusti tri otoka, međutim, kako su otoci bili pod Hrvojevom vlašću, do ostvarenja isprave nije došlo. Obzirom na bliske odnose s Hrvojem Vukčićem, ovakav potez Dubrovčana je lukav i izdajnički, ali Dubrovčani su i na to spremni te pripremaju opravdanje preko svoga poslanika kojeg upućuju Hrvoju: „ Također, ako bi vam vojvoda govorio o trima otocima, vi odgovorite da o tome nemate instrukcije, ali mu ipak recite: znajte da ono što mi učinismo bijaše zato što bijasmo čuli da je kralj Ostoja tražio da ih dobije (otoke) i poslao je poslanstvo tražeći ih od kralja Žigmunda, a kralj se opravdavao s nama.“¹³⁴

Naime, u to vrijeme kralj Ostoja i Hrvoje Vukčić su zahladili odnose pa je to Dubrovčanima dobro došlo kao opravdanje - bolje da otoke dobiju oni nego neprijatelj Hrvojev.

Tvrtko I Kotromanić, prvo ban, a zatim i prvi vladar koji se okrunio za kralja 1377. godine, najslavniji je vladar Bosanskog kraljevstva. Usprkos izazovima s kojima se u prvim desetljećima svoje vladavine susreće: ratu s Ugarskom, sukobima s bratom Vukom i pobuni bosanskih velikaša; Tvrtko uspješno vodi Bosnu ka vrhuncu svoje moći pokazujući odlučnost i strateška promišljanja u donošenju odluka. On ulazi u savez s Mlečanima protiv zajedničkog neprijatelja – Ugarske, što jasno ukazuje na samostalnost u vođenju državne i vanjske politike sa jasnim strateškim, dugoročnim ciljevima, a u ovom slučaju, Tvrtkov neposredni interes je grad Kotor, važno trgovačko središte, posebno za prodaju soli, za koju je monopol do tada imao Dubrovnik. Riješiti se ovisnosti o uvozu je jasan pokazatelj Tvrtkovog strateškog razmišljanja. Nakon što se okrunio za kralja Srbije, Bosne i Primorja, unapređuje i diplomatsku kancelariju tako što prihvaća srpsku kancelarijsku vještinu koja je u to vrijeme naprednija od bosanske, a ona uključuje diplomatsku minuskulu, ali i preuzimanje pravnih normi koje su vidljive u kraljevskoj povelji gdje su naznačene pravne regulative za prekršioce ugovora. Dotadašnja praksa bosanske diplomatske kancelarije je primjenjivala kletvu za one

¹³³ Foretić, V.(2019). *Povijest Dubrovnika do 1808*. Knjiga prva. Zagreb: Fortuna. str 170.

¹³⁴ Isto. Na istom mjestu.

koji ugovor ne poštuju. Bosanska kancelarija u vrijeme Tvrtka I pečate izrađuje po zapadnjačkim obrascima izrade što je dokaz poznavanja europskih praksi i, samim time, njihove primjene u Bosni. Iako neki autori tvrde da je nakon smrti kralja Tvrtka I, a zbog jačanja bosanskih velikaških obitelji, u Bosni zavlada feudalna anarhija, njegovi nasljednici su ipak uspjeli održati državni poredak.

8. Odnosi Dubrovnika i Bosne u XV stoljeću - Od prijateljstva do rata.

Dubrovnik i Bosna u srednjem su vijeku uglavnom njegovali prijateljske odnose okrunjene brojnim poveljama i pismenim korespondencijama punih izraza ljubavi, dobrih želja, poštovanja i razumijevanja. Ipak, XV stoljeće je donijelo promjene u odnosima dvaju susjeda te u pedeset godina Dubrovnik i Bosna vode čak tri rata. Prvi je rat s kraljem Ostojom, drugi je s bosanskim velikašem i gospodarom Konavala Radoslavom Pavlovićem, a treći je sa Stjepanom Vukčićem Kosačom. Želja Dubrovnika za širenjem teritorija te njihovi ponekad lukavi pokušaji da dođu do istih i samovolja bosanskih velikaša doveli su do ovakvog razvoja događaja. Nastavak teksta manje će obrađivati ratne strategije i sami tijek ratovanja koji se uglavnom svodi na pljačku i pustošenje teritorija, a fokus će biti one diplomatske aktivnosti koje su se odvijale u pozadini prije i tijekom ratovanja uključujući i povelje u vremenima mira, a koje su značajne za praćenje evolucije diplomatske prakse u Bosni srednjeg vijeka te razvoj bosanske kancelarije.

8.1. Kralj Ostoja- Zahlađenje odnosa s Dubrovnikom

U početku, Dubrovnik i kralj Ostoja su u dobrim odnosima te kralj Dubrovčanima poklanja Primorje. Povelja je izdana 15. siječnja 1399. godine, a kralj Ostoja u njoj, nakon invokacije koja je već standardno opširna te titulature i nabiranja svih oblasti svoga kraljevstva, Dubrovčanima piše sljedeće: „ ...A u svemu tome vidjeh srdačnu ljubav i vjernu službu roditeljima i praroditeljima kraljevstva mi, i samomu kraljevstvu mi, vlastele slavnoga grada Dubrovnika, i kod mog prvog dolaska na kraljevstvo mi , darove veoma časne koje mi darovaše s velikom, srdačnom ljubavlju svojom nelicemjernom. I tu izadoše pred kraljevstvo mi u svemu poštovani muževi, vlastela dubrovačka i poklisari, koji bjehu poslani, ... , i

podsjetiše mi za zemlje što su i koje su od Stona do Kurila, do njihovog mjesta jer za te zemlje moji praroditelji, gospoda raška i bosanska dobrotom su im obećali. I zato, za njihovu vjernu službu, kako je rečeno, mi, po milosti Božijoj kralj Stepan Ostoja, a s voljom i htijenjem vlastele i velmoža, kraljevstva mi, dadoh u baštinu, ... , zemlje od Kurila sve do Stona...“¹³⁵

Na ovakvu kraljevu odluku utjecao je Hrvoje Vukčić - prijatelj grada Dubrovnika koji je nedugo nakon kraljeve povelje za taj svoj angažman i nagrađen te mu dubrovačka vlada, 25. veljače. 1399. godine, dodjeljuje u Dubrovniku kuću te ga proglašava plemićem. Dubrovčani mu izdaju povelju u kojoj ne štede pohvale za dragog im vojvodu: „ ... I k tomu velika, poštovana, neskrivena i svemu svijetu obznanjena velika ljubav i srčanost slavnoga i velemoćnoga gospodina vojvode Hrvoja Vukčića prema nama ,... i zatraži od nas vlastele i od Općine da ga učinimo i primimo za našega vlastelina i da bude naš vijećnik... Mi vlastela, kako je to bio kod naših starih običaj dobri i poštovani nauk, smislivši i razmotrivši staru poštovanu prijazan koju je imao prema nama vojvoda Hrvoje vazda prema našem gradu i svakom našem, a posebno sada još i više obećava nam staru prijazan i ljubav, htjedosmo knez, vlastela i sva Općina dubrovačka da tolika ljubav ne bude neharna, nego u svemu slavna i harna da bude. Da je na znanje svakom čovjeku,... darovasmo vojvodi u Dubrovniku palaču u plemenito i u baštinu i njegovim sinovima i njegovim unucima...“¹³⁶

Nedugo nakon ove povelje, kralj Ostoja Dubrovčanima izdaje još jednu, 5. veljače 1399. godine kojom potvrđuje povlastice Tvrtka I iz 1378. godine.

Prema svemu ovome, lako je zaključiti da su odnosi Dubrovnika i Bosne u prvim godinama vladavine kralja Ostoje tekle uobičajenim tokom te se ni po čemu ne razlikuju od dotadašnje prakse.

Do zahlađenja odnosa dolazi zbog okolnosti u kojima se nalaze kralj Ostoja, ali i Dubrovnik. Ostoja, pristaša Ladislava Napuljskog, a Dubrovnik, vjeran kralju Žigmundu. Takva situacija,

¹³⁵ Kurtović, E.,et al; [Prijevod, slavenski tekstovi Lejla Nakaš, latinski tekstovi Drago Župarić, talijanski tekstovi Ana Lalić](2018.) *Codex Diplomaticus Regni Bosnae. Povelje i pisma stare bosanske države*. Sarajevo: Mladinska knjiga

¹³⁶ Kurtović, E.,et al; [Prijevod, slavenski tekstovi Lejla Nakaš, latinski tekstovi Drago Župarić, talijanski tekstovi Ana Lalić](2018.) *Codex Diplomaticus Regni Bosnae. Povelje i pisma stare bosanske države*. Sarajevo: Mladinska knjiga. Str.240.

gdje su oni na suprotnim političkim stranama, dovela je do rata.¹³⁷ Početkom lipnja 1403. godine Ostoja upućuje svoje poslanike u Dubrovnik da im iznesu zahtjeve: isticanje Ostojine zastave na zidinama, odnosno priznavanje Ostojine vrhovne vlasti, izručivanje dvaju poslanika te da se Slansko Primorje vrati u bosanske granice. U slučaju da se ovi uvjeti ne ispune, dubrovački trgovci imaju rok od 15 dana da napuste Bosnu. Foretić (2019) smatra da je upravo zahtjev za povratom Primorja glavni uzrok rata. Dubrovčani, kojima je proširenje teritorija glavni cilj, ulažu velike napore da ne izgube Primorje te na svoju stranu nastoje pridobiti bosanske velikaše, a posebno Hrvoja Vukčića Hrvatinića kao najmoćnijeg među njima. Oni iskorištavaju pogoršanje odnosa između bosanskog kralja i vojvode, ali i Ostojino zbacivanje s vlasti te 1404. godine s Hrvojem sklapaju savez.¹³⁸

U jednom pismu dubrovačkim poslanicima upućenima hercegu Hrvoju o promjenama u Bosni od 29. svibnja 1404. godine, Dubrovčani među ostalim pišu: „ ... I rečenim se obradujte zbog njegovog blagostanja i zbog osvete koju im je Bog udijelio protiv nezahvalnog Ostoje, zbog tolike nezahvalnosti koju je pokazao prema vama i beskonačnom dobru koje ste nam uradili vi protiv kojih vodi u propast Bosnu kršeći nasljedna prava bosanske vlastele. „... Mi smo ovdje poslani... i kao što ste po vašem izaslaniku Ratku Mišanoviću poručili, da odmah oslobodimo sve zarobljenike i da odvedemo našu mornaricu iz Drijevske i Kotorske zaljeva i da damo slobodu svakom iz bosanskog kraljevstva da može doći u Dubrovnik...“ Ali budite ljubazni i postignite da se postavi uredba s Bosnom da se namiri šteta koju nam je nanio nepravedni rat... Također, nastojte da bude uređeno da vojvoda Sandalj i knez Pavao i svaki drugi baron vrate životinje, stvari i robu oduzete našim trgovcima i imanja koja su naši seljaci povjerali njihovim ljudima u vremenu mira.“¹³⁹

U daljnjim naporima Dubrovnika da ne ostanu bez Primorja, 30. svibnja 1405. godine, šalju pismo poslaniku kod bosanskog vladara o pripremi povelja o miru u kojem mu davaju upute o tome kako da postupe u pregovorima pa mu pišu da su „ u kopiji povelje za kralja dodali tri sela u Primorju“ te da „ako ih herceg ili kralj pitaju o tributima ili za svoje kuće u

¹³⁷ Kurtović, E.(2009). *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*. Sarajevo: Institut za istoriju.str.115.

¹³⁸ Foretić, V.(2019). *Povijest Dubrovnika do 1808*. Knjiga prva. Zagreb: Fortuna. str 170.

¹³⁹ Kurtović, E.,et al; [Prijevod, slavenski tekstovi Lejla Nakaš, latinski tekstovi Drago Župarić, talijanski tekstovi Ana Lalić](2018.) *Codex Diplomaticus Regni Bosnae. Povelje i pisma stare bosanske države*. Sarajevo: Mladinska knjiga. Str.240.

Dubrovniku Vi odgovorite da su kuće i tributi u Božijim rukama, a njegovi će biti kada se završe i potpišu naše povelje.“¹⁴⁰

Zbog osobne politike vojvode Hrvoja, Ostoja je protjeran iz Bosne te je početkom lipnja 1404. godine Tvrtko II Tvrtković imenovan bosanskim kraljem. Nakon što je 1408. godine izgubio rat s Ugarskom te nakon što je Žigmund kod Dobora naredio smaknuće preko stotinu najuglednijih bosanskih plemića, Tvrtko II je izgubio povjerenje te je Stjepan Ostoja ponovo vraćen na vlast i vlada do smrti 1418. godine.¹⁴¹

8.2. Tvrtko II Tvrtković- Mir s Dubrovnikom

Nakon što Tvrtko II preuzima vlast, na njegovu stranu staju moćni velikaši - Hrvoje Vukčić, Sandalj Hranić i Pavao Radenović. Dubrovčani u tome vide odličnu priliku da se s Bosnom utvrdi mir, a jedna otegotna okolnost je bila u tome što je nakon Ostojinog svrgnuća, Primorje pripalo Sandalju Hraniću pa se dubrovačka vlada morala dobro pomučiti kako bi on tu zemlju priznao Dubrovniku.¹⁴²

Tako dubrovačka diplomatska aktivnost više nije usmjerena samo na kralja, već i na moćne susjede - bosanske velikaše koji imaju sve važniju ulogu u Bosni. Svjesni toga, Dubrovčani se fokusiraju na njih kako bi s Bosnom postigli mir te potvrdili vlasništvo nad Primorjem. Njihova nastojanja zabilježena su u pismenoj korespondenciji s njihovim poslanicima u Bosni pa tako u uputstvu dubrovačkom poslaniku kod vojvode Sandalja Hranića od 15. rujna 1404. godine piše sljedeće: Što se tiče Lisca, ako ipak bude tvrd zbog drugih razloga koje ćete dati u našu odbranu, možete reći: Vojvodo, svaki plemić ima privilegije od Bosne i vi imate kuću ispunjenu njima, kojima su vam u raznim vremenima dati posjedi i župe... I ako ne prihvati palaču i plemstvo koje mu dajemo na poklon pod uvjetima koji su sadržani u vašem uputstvu, u slučaju da upita za obećanje od 1000 perpera ili nešto drugo, otpratite ga do Popova polja...“¹⁴³

¹⁴⁰ Isto

¹⁴¹ Mandić, D.(1978). *Bosna i Hercegovina. Povjesno kritička istraživanja*. Svezak . Državna i vjerska pripadnost sredovječne Bosne i Hercegovine. 2.izdanje. Chicago-Rim:ZIRAL.

¹⁴² Foretić, V. (2019). *Povijest Dubrovnika do 1808*. Knjiga prva. Zagreb: Fortuna.str.171.

¹⁴³ Kurtović, E.,et al; [Prijevod, slavenski tekstovi Lejla Nakaš, latinski tekstovi Drago Župarić, talijanski tekstovi Ana Lalić](2018.) *Codex Diplomaticus Regni Bosnae. Povelje i pisma stare bosanske države*. Sarajevo: Mladinska knjiga

Dubrovčani su u uputama svojim poslanicima, ali i u pismima koje su razmjenjivali sa kraljem ili bosanskim velikašima uvijek bili slatkorječivi i nisu štedili komplimente, a naglašavali su stare običaje te poklone u vidu dubrovačkog plemstva, palača u Gradu itd. Takva praksa darivanja posjeda, palača ili dodjeljivanje plemstva kraljevima i bosanskim velikašima bila je uobičajena u ovakvim poslovima.¹⁴⁴ Također, pripremanje mira s Bosnom nije prepušteno slučaju pa dubrovački poslanici kod bosanskog kralja dobivaju detaljne upute o načinu pregovaranja. U jednom takvom pismu od 30. svibnja 1405. godine piše: „Dubrovački knez sa svojim Vijećem plemenitom i mudrom gospodinu Nikoli Gučetiću, našem ambasadoru u Bosni šaljem pozdrave... Prvo šaljem Vam u formi kopije povelje - privilegije koje želimo dati vojvodi Sandalju i njegovom bratu. Držimo da je uz Božiju pomoć vraćeno kako je po namjerama obje strane. Također, šaljem kopiju povelje za bosanskog kralja u kojoj smo dodali 3 sela na mjestu gdje trebaju biti navedena... Ako nekim izrazima ili riječima u spomenutim poveljama neko ne bude zadovoljan, ako bi ih htio ukloniti ili promijeniti, a da nama izgleda da im to ne mijenja osnovnu poruku, ostavljamo Vama na volju da to promijenite.“¹⁴⁵

U konačnici, Dubrovčani su postigli što su htjeli i mir je sklopljen poveljom koju im izdaje kralj Tvrtko II Tvrtković dana 20. lipnja 1405. godine. Kralj u povelji prvo potvrđuje sve prethodne zakone, ugovore i povelje koje je Dubrovnik potpisao s njegovim prethodnicima, a zatim im „potvrđuje ona sela u Primorju i zemlju, što im je sadržano u povelji bivšeg kralja Ostoje. Osvrćući se na primjedbe Dubrovčana da im se osporava vlasništvo sela Lisca, Imotice i Trnovice i njihovih argumenata kako im je Ostoja ostavio Primorje sve od Kurila do Stona, kralj je napisao sljedeće: „I to čuvši kraljevstvo mi, posavjetovavši se s hercegom Hrvojem i vojvodom Sandaljem i s drugim velmožama, ako nisu bila ta mjesta u povelji poimenično napisana, a da Dubrovniku to ne udi jer su u kotarima rečenoga Primorja. Nađosmo da su rečena sela Dubrovniku s Primorjem dani i zato pripadaju vlasteli i Općini dubrovačkoj.“¹⁴⁶ Osim toga, u povelji kralj naređuje da tko je god ostao dužan Dubrovniku da dugove mora vratiti. Kralj također određuje da se za sav ratni plijen osnuje sud čije će sudije biti „knez Vukac Hranić i drugi vlastelin bosanski koga kraljevstvo mi pošalje. I s

¹⁴⁴ Isto. Na istom mjestu.

¹⁴⁵ Isto.str.291.

¹⁴⁶ Isto.str.296.

njima zajedno da budu sudije dva vlastelina dubrovačka... Što bude rečeno od ovih četiriju sudija da je dubrovačkim ljudima krivo uzeto da se ima vratiti i platiti.“¹⁴⁷

Po ustaljenom običaju, Tvrtka II su Dubrovčani nakon par mjeseci od ove povelje imenovali svojim plemićem te je na poklon dobio kuću u Dubrovniku.¹⁴⁸

8. 3. Stjecanje Konavala

Dubrovnik je s Konavlima bio gospodarski povezan i u vremenu kada mu Konavle nisu pripadale. Dubrovački poljoprivrednici su dugo sklapali privatne dogovore sa stanovnicima tog područja da bi napasali stoku i uzgajali žito.¹⁴⁹ Nakon što su Pavlovići i Sandalj Hranić osporili Dubrovniku kupovinu Konavala od braće Sankovića, protjerali ih te ušli u posjed Konavala, Dubrovčani nisu odustali te su ponovo krenuli u pregovore sa vladarima Konavala.¹⁵⁰ Isprva, Sandalj Hranić je oklijevao, ali mijenja mišljenje. Zašto, možda je najbolje opisao Filip de Diversis (2004) kada je napisao: „Možda će se netko zapitati zašto ovi [bosanski] gospodari prodaju svoju zemlju? Odgovorit ću mu: zbog ljubavi i zbog velike i trajne usluge koju im dubrovačka vlastela iskazuje u svakoj prilici... jer u slučaju da ih zadesi neka nesreća, a sigurnost Dubrovnika nije u pitanju, taj Grad je njihovo najmirnije i sigurno sklonište, njihovo najpouzdanije utočište... Čuo sam da je tako nastala izreka među Slavenima: „Kada zec kojega gone lovci traži sigurno mjesto, on ode u Dubrovnik.“

Sandalj Hranić poveljom od 24. lipnja 1419. godine ustupa Dubrovčanima svoj dio Konavala. „Mi, vojvoda Sandalj s mojom braćom Vukom, Stipanom, sinom kneza Vukca, svesrdno i jednovoljno za njihovu ljubav dadosmo i darovasmo u vijeke vjekova neporecivo knezu, vlasteli i svoj općini dubrovačkoj milostivo i tvrdo pola Konavli i Vitaljinu i Donju Goru... Ono što je bilo naše i jeste, sve u punim dadosmo sa svim selima i zaseocima i s ljudima...“¹⁵¹ Zauzvrat, Sandalj od Dubrovnika traži poklon: „A da bi nas počašću uzvisili, Dubrovnik, primivši gore rečenu polovinu župe Konavli,..., dadoše mi i darovaše i druge palače u Dubrovniku zajedno s mjestom, i obečaše mi potrošiti svojih novaca i napraviti i urediti obje

¹⁴⁷ Isto. Na istom mjestu.

¹⁴⁸ Foretić, V.(2019). *Povijest Dubrovnika do 1808*. Knjiga prva. Zagreb:Fortuna

¹⁴⁹ Harris, R.(2006). *Povijest Dubrovnika*.Zagreb: školska knjiga

¹⁵⁰ Foretić, V.(2019). *Povijest Dubrovnika do 1808*. Knjiga prva. Zagreb:Fortuna

¹⁵¹ Kurtović, E.,et al; [*Prijevod, slavenski tekstovi Lejla Nakaš, latinski tekstovi Drago Župarić, talijanski tekstovi Ana Lalić*](2018.) *Codex Diplomaticus Regni Bosnae. Povelje i pisma stare bosanske države*. Sarajevo: Mladinska knjiga

te palače.“¹⁵² Iz zahvalnosti, Dubrovčani primaju Sandalja i njegove potomke u redove svojih plemića, a prihvaćaju i jednokratnu kupovnu isplatu od 36000 perpera.¹⁵³

Iako je Sandalj Hranić, kao gospodar djela Konavala imao pravo prodati svoj dio, Dubrovčani ipak žele o tome potvrdu i od bosanskog kralja. Oni, lukavo, traže potvrdu o kupovini čitavih Konavala, vjerojatno nastojeći iskoristiti turbulentna događanja unutar Bosne. Tadašnji bosanski kralj Stjepan Ostojić izdaje im povelju 4. prosinca 1419. godine iz koje se jasno zaključuje da im prepušta cijele Konavle. Ostojić o tome piše: „ A od našeg kraljevskog veličanstva, usrdno prosiše, dvoriše i moliše da bi im kraljevstvo mi...potvrdilo onu gore rečenu župu konavalsku i u njoj grad Sokol,... I zato mi, po milosti Božijoj kralj Stipan, za slatko i dostojno moljenje gore rečenoga, posavjetovavši se s gospođom kraljicom mi Kujavom i sa izabranom vlastelom,... potvrdi u vijeke vjekova gradu Dubrovniku, knezu i vlasteli svu gore rečenu župu konavalsku i grad Sokol sa svim selima i zaseocima i s ljudima i vodama...“¹⁵⁴

Usprkos ovoj povelji, kojom dobivaju cijelu župu Konavle, Dubrovnik je istinski stekao drugi dio, kojim gospodare Pavlovići tek 31. prosinca 1426. godine nakon što je Radoslav Pavlović popustio nakon niza godina nagovaranja, i to kako Foretić piše kada mu je novac hitno zatrebao. On Dubrovčanima tada daje Cavtat i Obod s obvezom Dubrovnika na davanje 600 perpera godišnje, jednokratnu svotu u iznosu 13000 dukata. Uz to, Radoslav je dobio zemljište u Konavlima te palaču u Dubrovniku.¹⁵⁵

8. 3.1. Konavoski rat (1430.-1433.) - Diplomatska igra

Radoslav Pavlović se očito pokajao što je Dubrovčanima prodao Konavle pa je 1429. godine počeo izazivati neprijateljstva te je zaplijenio dubrovački karavan s robom, a Dubrovčani su se požalili tadašnjem bosanskom kralju Tvrtku II te tražili nadoknadu štete. Jači povod za rat, Radoslav je našao kada su Dubrovčani počeli utvrđivati Cavtat te je on tražio obustavu radova.¹⁵⁶ Dubrovčani mu odgovoriše da mogu raditi što žele na svojoj zemlji. Takav odgovor

¹⁵² Isto. Na istom mjestu

¹⁵³ Foretić, V.(2019). *Povijest Dubrovnika do 1808*. Knjiga prva. Zagreb:Fortuna

¹⁵⁴ Kurtović, E.,et al; [*Prijevod, slavenski tekstovi Lejla Nakaš, latinski tekstovi Drago Župarić, talijanski tekstovi Ana Lalić*](2018.) *Codex Diplomaticus Regni Bosnae. Povelje i pisma stare bosanske države*. Sarajevo: Mladinska knjiga

¹⁵⁵ Foretić, V.(2019). *Povijest Dubrovnika do 1808*. Knjiga prva. Zagreb:Fortuna

¹⁵⁶ Ist. Str.198

nije se svidio Radoslavu Pavloviću pa on okupi vojsku i sukobi se s Dubrovčanima u župskoj Ljutoj.¹⁵⁷ Iako je rat stajao Pavloviće, ali i Dubrovčane brojnih gubitaka, strategija i tijek rata manje su zanimljivi od diplomatske igre koja se odvijala u pozadini.

U situaciji gdje su Osmanlije imali sve veći utjecaj i postajali sve veći čimbenik i zbog toga što je Pavlović bio u zavadi s bosanskim kraljem, ali i sa Sandaljem Hranićem, Dubrovčani krenu u akciju okupljanja saveznika, u prvom redu Sandalja Hranića i bosanskoga kralja.¹⁵⁸ Dubrovački poklisari istovremeno su krenuli i kod bosanskoga kralja i kod Sandalja Hranića sa detaljnim uputstvima.

Poslanik poslan bosanskom kralju- Nikola de Resti (Nikola Rastić, negdje i Nikola Restić), imao je za zadatak podastrijeti kralju uzroke rata, a onda istaknuti prijateljstvo s ugarskim kraljem te dobre odnose Žigmunda Luksemburškog s Portom.¹⁵⁹ Kako bi ga pridobio, naglašavao je dobre odnose Dubrovnika i Bosne generalno. Pozvao ga je da se zajedničkim snagama obruše na posjede vojvode Radoslava koji je prekršio povelje koje Republici jamče osporavani teritorij. Naziva ga razaračem mira u cijeloj Bosni.¹⁶⁰ Uz to, Nikola Restić je dobio instrukcije da iskaže dubrovačku ogorčenost zbog pretrpljenih razaranja. Dubrovački vijećnici su svoje poslanike pripremili i na moguće kraljeve odgovore te su mu savjetovali da se koristi dugim govorima kako bi ga pridobio.¹⁶¹ Restić je od kralja morao zahtijevati da ponovo potvrdi povelje, ali je prije svega morao osigurati brzu kraljevu reakciju protiv Pavlovića. Usprkos silnim naporima, konkretni rezultati su izostali jer su svi sudionici imali svoje interese i bojazni.¹⁶² Tvrtko II je odgovorio da ništa ne može učiniti bez konzultacija sa Sandaljem Hranićem, a Restić ga je zatim uvjeravao da: „Sa Sandaljevog dvora stižu dobre vijesti.“ Uvjeravanje kralja da je Sandalj spreman sudjelovati u savezu je postala temeljna strategija pridobijanja kralja. U jednom sačuvanom uputstvu Nikoli Rastiću od 8. lipnja 1430. godine, dubrovački knez sa Vijećem poručuje mu da se na odgovoru kojeg su dobili od kralja zahvale riječima: „Plemeniti kralju, ne samo sada nego i uvijek je naše gospodstvo vidjelo i spoznalo, izravnim iskustvom Vaše kraljevsko Visočanstvo, a ne samo prateći tragove gospode vaših prethodnika, nego ste ih savršeno povećavali tako što ste voljeli i što volite

¹⁵⁷ Isto

¹⁵⁸ Isto

¹⁵⁹ Zovko, V.(2012). *Uloga poklisara u širenju teritorija Dubrovačke Republike na zaleđe(krajem 14. I početkom 15.stoljeća)*. Doktorski rad, Zagreb: Hrvatski studiji

¹⁶⁰ Isto.

¹⁶¹ Isto. Str.195.

¹⁶² Isto

Dubrovnik, Vašu glavnu kuću, isto kao i oni izuzetno srdačni potpirajući bosanske krune.... Ali taj Radoslav radi kao i njemu slični prevrtljivi i nestabilni ljudi koji prvo prekrše svoju riječ i počine kukavna djela kao što je nama u ovom slučaju uradio...“¹⁶³

Dubrovčani su se jako trudili da kralja uvjere da Radoslav, ne samo da radi protiv Dubrovčana već i protiv vlastitoga kralja. Također vidimo da u pregovorima i nastojanjima da se postignu ciljevi nikada nije malo komplimentata.

Poslanik koji je upućen Sandalju Hraniću imao je iste naputke i trebao je vojvodu pridobiti u savez protiv Pavlovića kojeg je prikazao u lošem svjetlu - kao osobu lošeg morala i karaktera, koji krši običaje i povelje.¹⁶⁴ Osim toga, od Sandalja su očekivali da posreduje kod bosanskoga kralja, te su tražili da izvrši pritisak na Radoslava. Sandalj, iako je bio naklonjen Dubrovniku, nastojao je da se u sukob ne upliće te je na taj način ostao lojalan svome kralju.¹⁶⁵ Savez je svakako bio osuđen na propast zbog kasnijeg uplitanja Porte. Bosanski kralj bi mogao utjecati na Radoslava da on već nije bio osmanski podanik.

Radoslav Pavlović nije stajao skrštenih ruku već je krenuo u vlastitu diplomatsku akciju. Za sebe je prvenstveno htio pridobiti Portu. Mitom i lažnim prikazivanjem spora, kako Foretić (2019) piše, na Porti je tvrdio da Dubrovčanima nije prodao Konavle i Cavtat, već ih je samo založio. Osmanlije su poslali svoga poslanika Karadžu, kako bi provjerio točnost informacija. On sa sobom donosi sultanov dopis pisan ćirilskim pismom. To je ujedno i najstariji osmanski dokument kojeg je Porta izdala Dubrovniku.¹⁶⁶ U dopisu sultan ističe kako Dubrovčani trguju po njegovoj zemlji, a pritom nijedan poslanik nije svratio do njega kako bi ga pozdravio i sklopio prijateljstvo. Sultan se tome čudi jer zna da Dubrovnik održava veze sa svojim susjedima. Zahtjeva na kraju da Radoslavu vrate zemlju (Konavle, Cavtat i Sokol Grad). Poziva ih da pošalju poslanstvo koje će u prisutnosti Radoslavovih poslanika raspraviti spor.¹⁶⁷

¹⁶³ Kurtović, E., et al; [Prijevod, slavenski tekstovi Lejla Nakaš, latinski tekstovi Drago Župarić, talijanski tekstovi Ana Lalić](2018.) *Codex Diplomaticus Regni Bosnae. Povelje i pisma stare bosanske države*. Sarajevo: Mladinska knjiga

¹⁶⁴ Zovko, V.(2012). *Uloga poklisara u širenju teritorija Dubrovačke Republike na zaleđe(krajem 14. I početkom 15.stoljeća)*. Doktorski rad, Zagreb: Hrvatski studiji

¹⁶⁵ Isto.

¹⁶⁶ Foretić, V.(2019). *Povijest Dubrovnika do 1808.g*. Knjiga prva. Zagreb: Fortuna

¹⁶⁷ Isto.str.197.

O ovim događajima zna se iz sačuvanog pisma dubrovačkog kneza sa Vijećem njihovom poslaniku kod bosanskoga kralja. U njemu stoji naputak Nikoli Rastiću da nađe kralja i da mu kaže da treba znati da je „Radoslav Pavlović poslao Ostoju Paštrovića na Portu žaleći se na nas i šireći protiv nas svakakve laži. A sultan, budući da je to mudar gospodin nije htio povjerovati Radoslavu, već je bio slobodan da nama pošalje svoga ambasadora sa svojiim pismima...“ Nadalje u pismu stoji da Nikola treba, u svrhu pridobijanja kralja u savez, reći da će Dubrovčani poslati poslanika na Portu ukoliko to budu morali napraviti: „...Molimo Vašu svjetlost da bude ljubazna da, kao zasluženog cijele Bosne čiju je čast i čast njenih plemića narušio i uvrijedio Radoslav Pavlović, da se udostoji i sklopi uniju i jedinstvo svoje krune i vojvode Sandalja i da nama pruži zadovoljštinu... zbog spomenutog Radosalva, našeg neprijatelja. I to molimo nadajući se da neće doći do toga da šaljemo naše ambasadore na Portu spomenutom sultanu, na što imamo puno pravo zato što ne želimo odbaciti stare tragove iz naše prošlosti kao i zbog časti Vaše krune, koju volimo kao da je naša vlastita. Ali, budući da je, kako se zaključuje iz sadržaja pisama spomenutog sultana i kako je njegov ambasador potvrdio. Ako to nije točno kao što mu je protiv nas izložio Radoslav, mi ćemo u odbranu naših prava morati sigurno poslati naše ambasadore kod njega. Car nas želi imati kao dobre prijatelje i dati nam povlastice tako da uvijek budemo sretni što smo s njim sklopili prijateljstvo.“¹⁶⁸

Kada su se na Porti našli dubrovački poslanici i poslanici Radoslava Pavlovića, Dubrovčani su lako dokazali da je Radoslav lagao, ali ni ovaj put spor nije riješen već sultan šalje drugog izaslanika Alibega, koji tek nakon dvije posjete Dubrovniku utvrđuje da su Dubrovčani govorili istinu te prenosi sultanovu poruku da se Radoslavu oduzme župa Vrm s Klobukom i Trebinje s Lugom i da se predaju Dubrovniku.¹⁶⁹

Uz dodatne peripetije, mir s Pavlovićem je u konačnici potpisan 25. listopada 1432. godine. Tim mirom se ujedno potvrđuju sve stare povelje. Dubrovčani nisu dodatno uspjeli proširiti teritorij, ali su zadržali Konavle, Cavtat i Obod.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Kurtović, E., et al; [Prijevod, slavenski tekstovi Lejla Nakaš, latinski tekstovi Drago Župarić, talijanski tekstovi Ana Lalić](2018.) *Codex Diplomaticus Regni Bosnae. Povelje i pisma stare bosanske države*. Sarajevo: Mladinska knjiga. Str.588.

¹⁶⁹ Foretić, V.(2019). *Povijest Dubrovnika do 1808*. Knjiga prva. Zagreb: Fortuna

¹⁷⁰ Isto.

8.4. Trgovina u Bosni u XV stoljeću

Da bi okolnosti trećeg rata kojeg je Dubrovnik vodio protiv Bosne, odnosno protiv bosanskog velikaša Stjepana Kosače, bile jasnije, važno je shvatiti trgovinu i njen stupanj razvoja u XV stoljeću.

Trgovina i rudarstvo postaju najrazvijenije grane bosanskog gospodarstva XV stoljeća. Rudarstvo se u Bosni rapidno razvija već sredinom XIV stoljeća, baš kada ostatak Europe doživljava zastoj proizvodnje, a proizvodnja bosanskih rudnika nastavlja se sve do propasti bosanske države.¹⁷¹ Bez obzira na razne neprilike u zemlji: unutarnje sukobe, a i sve češće upade Turaka, razvoj i trgovina rudama odvijaju se nesmetano. Naprotiv, kraljevi podržavaju eksploataciju ruda koja im donosi prijeko potrebne prihode.¹⁷² Oko bosanskih rudnika razvijaju se i dubrovačke kolonije, a najbrojnije su upravo u prvoj polovini XV stoljeća, odnosno u vremenu maksimalne proizvodnje bosanskih rudnika. U srednjovjekovnoj Bosni radilo je 8 rudnika: Ostružnica, Srebrenica, Fojnica, Busovača, Kreševo, Olovo, Deževica i Dusina.¹⁷³ Rude koje su se iz bosanskih rudnika eksploatirale su u prvom redu srebro, a zatim i olovo, nešto manje živa, a onda mineral iz kojeg se dobiva azur i ultramarin.

Ipak, srebro je najvažniji predmet izvoza, a sva trgovina srebrom bila je u rukama Dubrovčana, a upravo preko Dubrovnika srebro i ostala roba izvozili su se dalje u Napulj, Veneciju, Toscanu,...Pored srebra i olova, izvezio se vosak, crvac, stoka, ali i sir.¹⁷⁴ U XV stoljeću se povećavala trgovina robljem, a bosanski su seljaci sami prodavali svoju djecu u ropstvo, posebno u „gladnim vremenima“. Ovakvu praksu su dubrovačke vlasti zabranile 1400., 1413. i 1416. godine, ali se zabrane u praksi nisu poštivale.¹⁷⁵

Od uvoznih proizvoda, najvažnija je bila sol, a većinom se uvozila iz Dubrovnika, obzirom da je Dubrovnik dugo imao i monopol nad trgovinom soli. Dubrovnik je nastojao da tako i ostane jer se sol često koristila i kao sredstvo postizanja nekih političkih ciljeva pa je tako značaj Dubrovnika u opskrbi solju vidljiv i iz odluke od 19. rujna 1403. godine, kojom

¹⁷¹ Kovačević, D.(1961). *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*. Knjiga 13. Sarajevo: Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine

¹⁷² Isto.

¹⁷³ Isto

¹⁷⁴ Isto.

¹⁷⁵ Imamović, M. (1998). *Bosna i Dubrovnik: povijesni pogled. Diplomacija Dubrovačke Republike. Međunarodni simpozij*. Vol.3-posebno izdanje. Zagreb: Ministarstvo vanjskih poslova RH. Str. 104.

Dubrovčani zbog ratnih sukoba zabranjuju unos i prodaju soli u Bosni.¹⁷⁶ Najpoznatije tržište soli u srednjovjekovnoj Bosni bila su Drijeva. Trgovina solju bila je tu vrlo razvijena što se može zaključiti i po visokim carinama.¹⁷⁷

Zbog monopola kojeg su Dubrovčani imali na prodaju soli i zbog njihove spremnosti da u svakom trenutku iskoriste tu svoju prednost, Bosna je kroz povijest nastojala osigurati izvore soli na vlastitom teritoriju. Tako je još Tvrtko I Kotromanić sredinom XIV stoljeća u Novom otvarao solane, a herceg Stjepan Kosača je u XV stoljeću otišao korak dalje pa je, u nastojanju da unaprijedi tržište soli u Bosni, zabranio svojim ljudima da sol kupuju u Dubrovniku, a kasnije je tu zabranu proširio i na ostalu vlastelu koja je na svom putu morala proći kroz njegovu zemlju.¹⁷⁸ Zbog ovakve hercegove politike, izbio je i treći rat s Dubrovnikom.

8.4.1. Trgovački putevi i carine

Uvoz i izvoz robe uglavnom se obavljao kopnenim putem, a manje, koliko je to bilo moguće, riječnim. Takozvani karavanski putevi presijecali su Bosnu i spajali je s Jadranskim morem.¹⁷⁹ Dva su glavna drumata presijecala Bosnu. Prvi, koji je vodio u istočnu Bosnu, tzv. „via Drine“ polazio je od Dubrovnika, preko Trebinja, Bileće, Gacka, Čemerna, Tjentišta, Foče pa uz Čehotinu preko Pljevalja ili Drinom do Lima.¹⁸⁰ Drugi karavanski put, tzv. „via Nerente“ išao je preko doline Neretve gdje je roba stizala iz Dubrovnika pomorskim ili kopnenim putem preko Primorja i Stona, a onda su iz Drijeva kretale karavane lijevom obalom Neretve prema unutrašnjosti, do Olova.¹⁸¹ Sa Splitom je Bosna bila povezana putem koji je vodio preko Klisa i Sinja na Livanjsko polje, a odatle preko Kupresa u dolinu gornjeg Vrbasa, u predio Uskoplje gdje se križaju četiri važna drumata-iz Splita, Hrvatske, doline Raše i područja rijeke Bosne preko Fojnice.¹⁸²

¹⁷⁶ Kovačević, D.(1961). *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*. Knjiga 13. Sarajevo: Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine

¹⁷⁷ Isto.str.177.

¹⁷⁸ Isto.

¹⁷⁹ Isto.str.158.

¹⁸⁰ Isto.

¹⁸¹ Isto.str.159.

¹⁸² Isto.

Karavane koje su prolazile Bosnom morale su plaćati obvezne carine. Plaćanje carina bilo je uređeno poveljama, a one carine koje su dubrovački trgovci plaćali, uveo je ban Stjepan II Kotromanić. Tvrtko I ih je nakratko ukinuo, ali takvog prihoda se bosanski vladari nisu mogli niti smjeli odricati. Carina se naplaćivala na trgovima, a plaćala se samo na prodanu robu.¹⁸³ Osim carinama, trgovački promet je bio opterećen i drugim davanjima, tzv. represalijama.

Osim carina koje su dubrovački trgovci plaćali banovima i kraljevima bosanskim, morali su kasnije plaćati određene carine i druga davanja bosanskim feudalcima koji su sve više jačali. Oni su naplaćivali carinu za slobodan prelazak preko njihove zemlje te su na svojim posjedima uzurpirali sve regalne i druge prihode i prava koja su pripadala isključivo kralju (kovanje novca, carine, rudnici,...).¹⁸⁴ Razvoj trgovine dodatno osnažuje bosanske velikaše te potiče njihove tendencije ka osamostaljivanju.

Iako su nemiri i ratovi u Bosni oslabljivali gospodarstvo zbog obustava trgovinskog prometa u vremenima nemira, od 20 ih godina XV stoljeća trgovina se ipak oporavlja te jača poziciju bosanskih vladara.¹⁸⁵

8.5. Rat Ddubrovnika i Stjepana Vukčića Kosače (1450.-1453.)

Stjepan Vukčić Kosača je od svog strica Sandalja Hranića naslijedio Humsku zemlju nakon njegove smrti 1435. godine. U početku su njegovi odnosi s Dubrovnikom dobri pa je po običaju, obnovio povelje i ugovore svoga pokojnog strica, a Dubrovčani ga nagrađuju titulom dubrovačkog vlastelina.¹⁸⁶ Stjepan osvaja Pavlovićeve posjede - gradove Trebinje, Klobuk i Bileću, a vremenom postaje najmoćniji bosanski velikaš te se proglašava hercegom - titulom koja je na većem rangu od titule vojvode, a rastom svoje moći došao je u sukob i sa kraljem Tomašem 1443. godine.¹⁸⁷

¹⁸³ Isto.

¹⁸⁴ Imamović, M. (1998). *Bosna i Dubrovnik: povijesni pogled. Diplomacija Dubrovačke Republike. Međunarodni simpozij*. Vol.3-posebno izdanje. Zagreb: Ministarstvo vanjskih poslova RH. Str.104.

¹⁸⁵ Kovačević, D. (1961). *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*. Knjiga 13. Sarajevo: Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine

¹⁸⁶ Foretić, V. (2019). *Povijest Dubrovnika do 1808*. Knjiga prva. Zagreb: Fortuna

¹⁸⁷ Ćirković, S. (1964). *Istorija srednjovjekovne bosanske države*. Beograd: Srpska književna zadruga

Zbog pogoršanja odnosa s Dubrovnikom dolazi do hercegove težnje da, kako Foretić (2019) kaže: „ se njegova zemlja i Bosna emancipiraju od premoćnog dubrovačkog gospodarskog utjecaja.“ Mjere koje je Stjepan Kosača poduzeo u svrhu jačanja bosanske trgovine, ali i u svrhu postizanja rasta prihoda, Dubrovčanima se nisu svidjele i prouzrokovale su kod njih veliko nezadovoljstvo. Prvo je Stjepan Kosača povisio već postojeće carine za trgovanje i prolazak preko njegove zemlje, ali je dodatno uveo i jednu novinu, a radi se o tzv. „kamarini“, odnosno nametu koji se odnosi na ponosnike koje trgovci unajmljuju za prijevoz robe do neke destinacije. Pa je tako Stjepan Kosača, umjesto dotadašnjeg jednog ponosnika, zahtijevao 3, što je značilo trostruki trošak za trgovce.¹⁸⁸ Kasnije je uveo carinu na crvac te na trgovce stokom.

Stjepan Kosača je osim promjene u carinama nastojao pronaći i drugi izvor prihoda te je otvorio trg za prodaju soli u gradu Novom te se na taj način pokušao riješiti uvoza soli iz Dubrovnika. Dubrovčani su se usprotivili, pozivajući se na poštivanje tradicije po kojij je dozvoljeno prodavati sol na četiri mjesta, a to ne uključuje Novi.¹⁸⁹ Nakon propalih pregovora s hercegom Stjepanom te pljačkanja dubrovačkih trgovaca na njegovom teritoriju, Dubrovčani zabranjuju svojim trgovcima trgovinu u Bosni.¹⁹⁰ Dubrovnik zatim ulaže diplomatske napore u potrazi za saveznicima protiv Stjepana Kosače. Predlagali su savez kralju Tomašu i srpskom despotu Đurđu na način da saveznici od sultana, kao vrhovnog gospodara hercegova kupe njegovu zemlju za 150000 dukata. Dubrovnik bi pri tome dobio Dračevicu i Novi te Trebinje pa bi onda Porti, umjesto hercegu, plaćao danak.¹⁹¹ Despot srpski je plan prihvatio, ali ga je turski sultan Murat II odbacio. Bosanski kralj Tomaš izdao je 18. prosinca 1451. godine povelju u kojoj Dubrovčanima potvrđuje sve povlastice koje su dobili od njegovih prethodnika, zatim utvrđuje i prihvaća savez s Dubrovnikom protiv hercega. On im daruje župu Dračevicu sa Sutorinom i Morinjem te gradom Novim. Ali on nije stvarni gospodar te zemlje pa prepušta Dubrovčanima da se pobrinu kako će ta mjesta dobiti: „ ...Ili s Portom turskom, ili novcem, ili moći svojom ili inih...“¹⁹²

¹⁸⁸ Isto.

¹⁸⁹ Foretić, V.(2019). *Povijest Dubrovnika do 1808*. Knjiga prva. Zagreb:Fortuna

¹⁹⁰ Ćirković,S.(1964). *Istorija srednjovjekovne bosanske države*.Beograd:Srpska književna zadruga.str.490.

¹⁹¹ Foretić, V.(2019). *Povijest Dubrovnika do 1808*. Knjiga prva. Zagreb:Fortuna

¹⁹² Kurtović, E.,et al; [Prijevod, slavenski tekstovi Lejla Nakaš, latinski tekstovi Drago Župarić, talijanski tekstovi Ana Lalić](2018.) *Codex Diplomaticus Regni Bosnae. Povelje i pisma stare bosanske države*. Sarajevo: Mladinska knjiga

Povodom ovog sukoba, obraćaju se Dubrovčani i svom vrhovnom vladaru - ugarsko-hrvatskom kralju, ali i papi, svakome pristupajući na način koji bi najbolje zaokupio njihovu pažnju. Papi tako pišu da je herceg Stjepan u usvojenim krajevima opljačkao i oskvrnuo katoličke crkve.¹⁹³

S druge strane, herceg se uz sultanovu pomoć suprotstavlja Dubrovniku, a kad sultan 1452. godine donese odluku da se Dubrovčanima vrate Konavle, Stjepan se okrene Mletačkoj Republici. Rat je trajao do 1454. godine kada je uspostavljen mir kojim Dubrovnik dobija Konavle, ali se morao odreći potraživanja naknade za ratnu štetu.¹⁹⁴

Naime, nakon pada Carigrada 1453. godine, ne samo Dubrovčani, nego i bosanski kralj, ali i herceg postali su svjesni turske opasnosti te su bili skloniji miru.¹⁹⁵

Sačuvana je ugovorna isprava iz Novog, datirana od 10. travnja 1454. godine. Želeći obnoviti prijateljstvo, herceg potvrđuje sve povlastice izdane Dubrovčanima ranije. Carine se plaćaju kao i prije, dubrovački trgovci slobodno trguju po njegovoj zemlji te sami biraju ponosnike za svoje karavane.¹⁹⁶ U povelji se ne spominje sol niti trgovina u Novom ili na Drijevim. Dubrovčani također hercegu izdaju povelju koja nije sačuvana, ali iz odluka Vijeća umoljenih iz 1454. godine dosta se može zaključiti o njenom sadržaju.¹⁹⁷ Ni Dubrovčani ne spominju trgovinu solju pa se zaključuje da se prešutno priznaje Novi kao novi trg soli, odnosno, Novi postaje ravnopravan trgovački grad.¹⁹⁸

Rat sa Stjepanom Kosačom je bio posljednji kojega je Dubrovnik vodio s Bosnom i posljednji općenito sve do pada Republike 1808. godine.

Odnosi Bosne i Dubrovnika u XV stoljeću obilježeni su ratovima. Dubrovčani su ulagali velike diplomatske napore da bi proširili teritorij svoje Republike, a sada su, više nego ikada ranije, svoj fokus usmjerili na sve moćnije bosanke velikaše nastojeći iskoristiti njihovu samovolju i neslaganja s kraljem da bi postigli svoje ciljeve. S druge strane, bosanski su velikaši postajali sve svjesniji svoje rastuće moći pa su uvodili carine za prelazak preko svoje zemlje, izdavali povelje po uzoru na kraljevske i općenito ubirali prihode koji su do tada pripadali samo kralju. Neupitno je, dakle, da su na razvoj događaja utjecali samovolja

¹⁹³ Foretić, V.(2019). *Povijest Dubrovnika do 1808.* Knjiga prva. Zagreb:Fortuna

¹⁹⁴ Harris, R.(2006). *Povijest Dubrovnika.*Zagreb: Školska knjiga.str.104.

¹⁹⁵ Foretić, V.(2019). *Povijest Dubrovnika do 1808.* Knjiga prva. Zagreb:Fortuna.str.224.

¹⁹⁶ Isto. Na istom mjestu.

¹⁹⁷ Isto.

¹⁹⁸ Isto.

bosanskih velikaša te njihova slabost na plemićke časti, poklone i ostale beneficije koje su dobivali od Dubrovnika. Dubrovčani su od 1358. godine uspješno, dosljedno i uporno radili na proširenju svoga teritorija nastojeći iskoristiti sve povoljne situacije u svoju korist. Tako su dinastički sukob između Ladislava Napuljskog i Žigmunda Luksemburškog iskoristili da bi od kralja Ostoje, a posredstvom vojvode Hrvoja dobili Primorje, koje ipak moraju vojno obraniti jer ga Ostoja traži natrag. Proširenje Republike na Konavle također nije prošlo bez vojnih sukoba iako su ga prvenstveno željeli postići u duhu dobrosusjedskih odnosa-kupnjom.

Iza ovih uspjeha Dubrovačke Republike neupitno stoji njihovo diplomatsko umijeće, ali se ne smije zanemariti ni njihova gospodarska moć.

Usprkos sve češćim neslaganjima bosanske vlastele i vrhovne vlasti, Bosna je u XV stoljeću i dalje važan gospodarski faktor, a trgovina rudama donosi vladarima i vlasteli velike prihode. Dubrovniku je trgovina s Bosnom također od velike važnosti pa je ta njihova međuovisnost na kraju ipak rezultirala mirenjem i kompromisnim rješenjima.

9. Diplomatska kancelarija u Bosni XV stoljeća do pada srednjovjekovne bosanske države

Bosna XV stoljeća suočena je s unutarnjim nemirima, previranjima, decentralizacijom te ratovima sa susjedima koji utječu dodatno na destabilizaciju zemlje u kojoj veliki feudalci imaju sve veću moć u svojim rukama. Usprkos tome, diplomatska služba ne zaostaje za drugim kancelarijama toga vremena. Ipak, postoji promjena koja se u XV stoljeću javlja, a tiče se upravo jačanja velikih feudalaca. Oni neovisno o bosanskoj državi i njenom vladaru vode diplomatsku djelatnost na svojim dvorovima.¹⁹⁹ Već od sredine XIV stoljeća, oni upućuju svoje poslanike u Dubrovnik, a njihove primaju te sastavljaju povelje po ugledu na one kraljevske.²⁰⁰ Babić (1995) tvrdi da u XV stoljeću veliki feudalci, poput Kosača, gospodara Huma, čija je „država“, odnosno zemlja uvučena u „krug političkih interesa

¹⁹⁹ Babić, A.(1995). *Diplomatska služba u srednjovjekovnoj Bosni*. Sarajevo: Međunarodni centar za mir. str.83.

²⁰⁰ Čremošnik, G.(1949.-1950). *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka II*. Sarajevo: Glasnik zemaljskog muzeja.

moćnijih sila poput Turske i Mletačke Republike“ imaju opravdanje i moraju više pažnje posvetiti diplomatskoj službi.

U diplomatskoj službi XV stoljeća najvažnija ličnost je svakako poslanik, koji u ovom stoljeću postaje stalnija funkcija, za razliku od *ad hoc* poslanika kakve poznaje raniji srednji vijek pa se češće susrećemo sa istim imenima kojima se povjeravaju važni diplomatski poslovi.²⁰¹ Tako već od zadnjih godina XIV stoljeća susrećemo se s imenom bosanskog protovestijara Žore Bokšića - dubrovačkog građanina koji se, prije nego je primljen u službu protovestijara, u Bosni bavio trgovačkim i posredničkim poslovima.²⁰² Spominje se u službi i dokumentima kralja Dabiše i kraljice Jelene, a nekad je obnašao i funkciju dubrovačkog poslanika na bosanskom dvoru.

Protovestijar je titula bizantskog podrijetla koja je u Bosnu došla krunidbom kralja Tvrtka I. Očito je da je, sa drugim obilježjima, Tvrtko ovu titulu i funkciju preuzeo od srpske kancelarije. Na srpskom dvoru bila je vezana za ekonomske poslove, a tek u Bosni doživljava svoju puninu te se može definirati jedino modernim terminom ministra financija. Oni su provodili fiskalnu politiku bosanske države, osiguravali provedbu trgovine između Bosne i Dubrovnika, osiguravali ubiranje kraljevih prihoda i prodaju kraljevske robe. Ova titula je naslijedila titulu kaznaca, koja je postojala do krunidbe kralja Tvrtka I. Velikaši također preuzimaju titulu protovestijara pa je tako protovestijar Hrvoja Vukčića bio Dubrovčanin Mihajlo Kabužić.²⁰³

Bosanska kancelarija je do samoga kraja postojanja srednjovjekovne Bosne zadržala svoj status, ali bilježi manje promjene koje je najbolje detektirao Gregor Čremošnik kroz svoje analize povelja. Povelju kralja Dabiše Dubrovniku od 17. Srpnja 1392. godine piše logofet Tomaš koji se zadržava i kasnije, u vrijeme kraljice Jelene. Povelje kralja Ostoje iz 1399. godine su pisane bosanskom majuskulom, a Čremošnik nastoji odgonetnuti zbog čega se Ostojeina kancelarija „vraća unazad“, odnosno na staru bosansku majuskulu. Zaključuje da je to

²⁰¹ Babić, A. (1972). *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*. Sarajevo: Svjetlost.

²⁰² Isto. str. 135.

²⁰³ Kurtović, E., et al; [Prijevod, slavenski tekstovi Lejla Nakaš, latinski tekstovi Drago Župarić, talijanski tekstovi Ana Lalić] (2018.) *Codex Diplomaticus Regni Bosnae. Povelje i pisma stare bosanske države*. Sarajevo: Mladinska knjiga

smišljeno i namjerno „vraćanje na stare bosanske tradicije jer i dijak Hrvatinić i njegov prethodnik Stipan Dobrinović poznaju razliku između majuskule i minuskule.²⁰⁴

Stipan Dobrinović je pisao povelju kojom Ostoja Dubrovčanima poklanja Primorje, a Hrvatinić je njegov učenik koji piše drugu Ostojinu povelju iste godine.²⁰⁵

Ispred potpisa stoji krst - znak kićenja, a Čremošnik (1949-1950) tvrdi da se iz ovih Ostojinih povelja vidi „feudalna razmetljivost“ koja će „postajati sve veća što se više feudalni sistem približava svojoj nasilnoj likvidaciji.“ Takav zaključak izvodi iz činjenice da se za vrpce pečata koristilo „93 konca dvostruko pletene tamne žute svile, dakle tri puta više nego u doba Tvrtka I“

Povelja Tvrtka II Tvrtkovića od 20. lipnja 1405. godine, također je pisana bosanskom majuskulom, ali se njen pisar - Novak Gojčinić vraća na običaj Tvrtkove i Dabišine kancelarije i „kiti pismo crvenim slovima razasutima po tekstu, što povelji daje svečaniji izgled“ (Čremošnik, 1949-1950). Zanimljivo je za povelje Tvrtka II Tvrtkovića da on sve do 1421. godine ne potpisuje svoje povelje, a Čremošnik smatra da je to zato što se on osjeća kao ugarski vazal i smatra da nema pravo na potpis.²⁰⁶

Povelja kralja Stjepana Tomaša Dubrovniku kojoj se potvrđuju prethodne povlastice iz 1444. godine pisana je „dopadljivom diplomatskom minuskulom, pomiješanom s majuskulom, a Tomaš nije preuzeo kancelariju Tvrtka II jer se kao pisar spominje Restoje.²⁰⁷ U ovoj povelji, Tomaš koristi tipar Tvrtka I I. Drugu povelju kralja Tomaša, onu iz 1451. godine o savezu sa Dubrovnikom protiv hercega Stjepana također piše protovestijar Restoje što znači da je u kraljevoj kancelariji već 7 godina, a povelju piše na isti način kao i prethodnu - minuskulom pomiješanom s majuskulom. Povelja je pisana svečano, s razasutim crvenim slovima i crvenim kraljevim potpisom.

Posljednji bosanski kralj - Stjepan Tomašević izdao je Dubrovniku četiri povelje, a sve su bile u duhu prijateljstva i dobrih odnosa te su potvrđivale povlastice njegovih prethodnika. Da je bosanska kancelarija do samoga kraja postojanja bosanske države funkcionirala, dokaz su

²⁰⁴ Čremošnik, G.(1949.-1950). *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka II*. Sarajevo: Glasnik zemaljskog muzeja.str. 149.

²⁰⁵ Isto.

²⁰⁶ Isto.str.159.

²⁰⁷ Isto.str.184.

upravo posljednje povelje. One su pisane minuskulom, a „pisma dijaka Branoša, kao i ona njegovog prethodnika Restoja su ljepša nego što je bila ružna minuskula u kancelariji kralja Ostoje i Tvrtka II“ (Čremošnik,1949-1950). Pred kraj postojanja bosanske države, tvrdi Čremošnik, pojavljuje se napredak u diplomatskoj kancelariji u usporedbi s prethodna 3 desetljeća.

ZAKLJUČAK

Diplomacija kakvu poznajemo danas nije postojala u srednjem vijeku, ali sposobnost vođenja pregovora s drugim državama te izbjegavanje upotrebe sile ipak spadaju u definiciju diplomacije, a koja se onda može primijeniti na srednji vijek.

Diplomatsku aktivnost, sa svim svojim oblicima, diktirale su velike, moćne države: Bizant, Zapadno Rimsko Carstvo, Venecija. Male su države, u konkretnom slučaju Dubrovnik i Bosna, uspješno implementirale sve oblike diplomatske prakse tog vremena, prilagođavajući ih svojim potrebama i mogućnostima.

Dubrovnik je, zahvaljujući uspješnoj diplomatskoj službi, stoljećima održao svoju državnu neovisnost, razvijao ekonomiju te širio granice Republike. Bosna, u njegovom neposrednom susjedstvu, također prihvaća i implementira cijeli spektar diplomatske prakse toga vremena.

Od bana Kulina pa sve do pada Bosne može se pratiti evolucija srednjovjekovne diplomacije, ali i njezin neposredni utjecaj na suverenitet i državnost zemalja.

Prva povelja između Dubrovnika i Bosne, povelja Kulina bana iz 1189. godine je uopćena i iz nje se ne može saznati puno o pregovorima koji su prethodili potpisivanju te je jasno da tada bosanski ban pregovara sam i da nema diplomatskih predstavnika. Ipak, ova povelja predstavlja temelj uspostave ekonomskih odnosa između Bosne i Dubrovnika. Već sa idućim banom Bosne, banom Ninoslavom, vidljiv je razvoj Bosne i njene diplomatske kancelarije. Iz povelja koje je ban Ninoslav izdao Dubrovčanima, vidi se da on više ne pregovara sam, već da sa sobom vodi delegaciju (boljare, velmože). U njegovo vrijeme, intenziviraju se odnosi između Bosne i Dubrovnika do te mjere da se javlja potreba za otvaranjem latinske kancelarije u Bosni (ali i Srbiji) i slavenske kancelarije u Dubrovniku. Također, u vrijeme

bana Ninoslava vidljivi su neki od temelja moderne diplomacije, kao što je stvaranje obrambenog saveza. Obzirom da se povelje koje bosanski banovi izdaju Dubrovniku bave pitanjima trgovačkih odnosa, jasno je da ekonomska diplomacija ima vodeću ulogu u političkim odnosima te da se razvojem trgovine, razvijaju i nadograđuju politički odnosi, ali i diplomatski oblici. Iako su trgovačke veze uspostavljene u XII stoljeću, u XIII stoljeću se zbog intenzivnijeg prometa javlja potreba za pravnim reguliranjem sporova između građana dviju zemalja pa od bana Ninoslava pravne norme postaju sastavni dio povelja.

Bosna se nastavila razvijati te je u XIV stoljeću, u vrijeme Stjepana II Kotromanića znatno proširila svoj teritorij, a zahvaljujući naglom razvoju trgovine pozicionirala se kao važan faktor na međunarodnoj sceni te je, umjesto da podešava svoje ciljeve prema vanjskim faktorima, prvi put mogla samostalno određivati ciljeve državne politike. Stjepan II Kotromanić uveo je značajne institucionalne reforme u Bosnu srednjega vijeka - plaćanje carine, a ovakav primat ekonomske diplomacije kasnije povoljno utječe na državnost i suverenost Bosne te njezino pozicioniranje na međunarodnoj političkoj sceni. Razvoj trgovine u Bosni, kao i intenziviranje trgovinske razmjene s Dubrovnikom, utjecalo je na pojavu još jednog oblika diplomacije u Bosni - pojavu konzulata. Pojava institucije konzula se javlja kao posljedica sve većeg broja dubrovačkih kolonija koje se zbog prirode posla zadržavaju u Bosni, umjesto da se vraćaju u Dubrovnik. Unutar kolonija je dolazilo do raznih sporova, kako između njih samih, tako i sa domaćim stanovništvom pa kako sporove ne bi rješavale lokalne vlasti, iz kolonije se imenovao konzul-sudac. Institucija konzula je praksa koju je Dubrovnik preuzeo od mediteranskih gradova i država.

Proširenje teritorija, ali i ekonomski razvoj, doveli su Bosnu u bliže odnose s Mletačkom Republikom, ali i dalmatinskim gradovima. Stjepan II Kotromanić je dovoljno moćan da s Mlecima ulazi u savez protiv Ugarske. Ovakvo tajno savezništvo je prva samostalna diplomatska inicijativa koja zadire u međunarodne odnose te pokušaj izmjene međunarodnih odnosa diplomatskim putem u vlastitu korist. U bosansko - srpskom ratu za dio Huma, između Stjepana II i Uroša III, Dubrovnik se koristi posredničkom diplomacijom u cilju postizanja vlastitih ciljeva- pripajanja Stonskog Rata Republici. Zbog Stjepanovih uspjeha, Bosna Dubrovniku postaje značajnija nego ranije te se oni trude banu ukazati najviše počasti diplomatskog protokola prilikom njegove posjete Dubrovniku. Male države su se u prošlosti,

baš kao što to čine i danas, koristile svim tada poznatim diplomatskim alatima kako bi maksimalizirali svoje interese, nastojeći tako izbjeći oružane sukobe.

Takva se praksa nastavila i za vrijeme Tvrtka I Kotromanića. Usprkos poteškoćama na početku svoje vladavine, Tvrtko konsolidira vlast u Bosni te se njegova politika u potpunosti odvaja od ugarske politike. Tvrtkov stav u mletačko-ugarskom ratu, a posebno njegov stav po pitanju Kotora, dokaz su samostalne politike, vođene isključivo vlastitim interesima. Ekonomski pritisak Dubrovčana u vidu zabrane trgovanja u Bosni, u takvim okolnostima, ukazuju na njihovu svjesnost o utjecaju i položaju Bosne te im postaje jasno da im intervencije kod ugarskog kralja neće pomoći, već da moraju s Bosnom održavati kontinuiranu diplomatsku komunikaciju kako bi bili upućeni u prilike na bosanskom dvoru.

Diplomatska kancelarija u vrijeme Tvrtka I Kotromanića također doživljava svoj vrhunac. Tvrtko I uvodi promjene u dotadašnju diplomatsku praksu i u njegovoj kancelariji nastaje kraljevska povelja koja je najsvečanija i najduža bosanska povelja ikad napisana, a koja je prava riznica informacija o ekonomsko – političkim odnosima s Dubrovnikom.

U vrijeme Tvrtka I Kotromanića znatno jačaju i bosanske velikaške obitelji, a nakon njegove smrti, Dubrovčani se u svojim diplomatskim naporima za proširenjem teritorija, sve više okreću upravo njima. Oni vladaju teritorijem u neposrednom dubrovačkom susjedstvu pa takve njihove akcije niti ne čude. Međutim, nameće se pitanje jesu li upravo ovi velikaši i njihova samovolja jedan od razloga slabljenja bosanskog kraljevstva? Dubrovčani su uvijek bili dobro upućeni u prilike u Bosni pa su u vremenu, koje neki povjesničari nazivaju „feudalnom anarhijom“, nastojali iskoristiti nesređene odnose u Bosni kako bi proširili svoj teritorij ili postigli dobre uvjete trgovanja. Trgovina se u Bosni nastavila razvijati i u XV stoljeću, a zahvaljujući toj rastućoj grani gospodarstva, Bosna i dalje ima zavidan međunarodni položaj. Ipak, u odnosima s Dubrovnikom, XV stoljeće je obilježeno ratovima čiji su razlozi trgovinski, suprotstavljena politička stajališta, ali i uporna težnja Dubrovčana da svoj teritorij prošire. U tim svojim namjerama, Dubrovčani svoju diplomatsku aktivnost preusmjeravaju na bosanske velikaše, vlasnike zemlje u svom neposrednom okruženju, a koji su upravo s rastućom trgovinom u Bosni postajali sve moćniji te su uvodili carine, ali i druge namete za prelazak preko njihove zemlje. Ipak, Bosna je s Dubrovnikom uvijek uspjela pronaći kompromis, a dokaz tome su povelje koje su izdavane do samog kraja postojanja srednjovjekovne Bosne.

Unutarnja previranja, samovolja velikaša, sve veći utjecaj Turaka i njihovi sve češći upadi u zemlju su, neupitno je, oslabljivali Bosnu, ali je do samoga kraja njenog postojanja diplomatska kancelarija aktivno funkcionirala i napredovala i tako odražavala uspjeh, kao i stupanj razvoja srednjovjekovne Bosne.

BIBLIOGRAFIJA:

1. Anđelić, Pavao 1970, *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo
- 2.. Babić, Anto 1972, *Iz Istorije srednjovjekovne Bosne*, Svjetlost, Sarajevo
3. Babić, Anto 1995, *Diplomatska služba u srednjovjekovnoj Bosni*, Međunarodni centar za mir, Sarajevo.
4. Bahrusin, S.V., Jefimov, A.V., et al. 1945, *Historija Diplomacije*, Državni izdavački zavod Jugoslavije, Beograd
5. Berković, Svjetlan 2006, *Diplomacija i diplomatska profesija*. Urban-Media, Dubrovnik
6. Bjola, Corneliu and Kornprobst, Markus 2018, *Understanding international diplomacy; Theory, practice and Ethics*, Routledge London, New York
7. Bogišić, Valtazar. et Jiriček, Constantin 1904, *Liber statutorum civitatis Ragusi*, JAZU, Zagreb
8. Čremošnik, Gregor 1949.-1950., *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka II*, Glasnik zemaljskog muzeja, Sarajevo
9. Ćirković, Sima 1964, *Istorija srednjovjekovne bosanske države*, Srpska književna zadruka, Beograd
10. Dautović, Dženan i Dedić Enes 2016. *Povelja kralja Tvrtka I Kotromanića Dubrovniku (Žrnovica 10.april 1378.-Trstivnica 17.juni 1378.)*. Godišnjak centra za balkanološka istraživanja ANU BiH 45, datum pristupa 15.04.2024, https://www.academia.edu/32763406/Povelja_kralja_Tvrtka_I_Kotromani%C4%87a_Dubrovniku_%C5%BDrnovnice_10_april_1378_Tr.
11. D'amico, Marco 2014. *The foxes of Venice*. Mediavelist, datum pristupa: 31.1.2024, <https://www.medievalists.net/2014/12/foxes-venice/>,
12. De Diversis, Filip 2004, *Opis slavnog grada Dubrovnika*, Dom i svijet, Zagreb
13. Dinić, Mihajlo, Grafenauer Bogo, et al 1953, *Historija naroda Jugoslavije*, Školska knjiga, Zagreb
14. Durmišević, Emir 2019, *Kraljevi i kraljice Bosne*, Buybook, Sarajevo
15. Filipović, O. Emir 2018, *Srednjovjekovne povelje i pečati bosanskih vladara i vlastele*, Javna ustanova Muzej Tešanj, datum pristupa: 18.6.2024, <https://www.muzejtesanj.org/images/pov-i-pec---katalog-za-stampu.pdf>
16. Foretić, Vinko 2019, *Povijest Dubrovnika do 1808*. Fortuna, Zagreb
17. Gelcich, Josephus 1897, *monumenta Ragusina. Libri reformationum*, Zagreb
18. Gerd, Althoff 2002, *Medieval concepts of the past. Ritual, Memory, Historiography*. Cambridge University Press, Cambridge
19. Gerhart, B, Ladner 1979, *Medieval and modern understanding of symbolism*, The University of Chicago Press, Chicago
20. Harris, Robin 2006, *Povijest Dubrovnika*, Fortuna, Zagreb
21. Hamilton, Keith and Langhorne Richard 1995, *The practice of Diplomacy: Its Evolution, Theory and Administration*, Routledge
22. Imamović, Mustafa 1998, *Bosna i Dubrovnik: povijesni pregled u Diplomacija Dubrovačke Republike*. Zbornik Diplomatske akademije, Ministarstvo vanjskih poslova. Diplomatska akademija, Zagreb
23. Klaić, Nada 2019, *Srednjovjekovna Bosna, Politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe 1337.g*, Fortuna, Zagreb
24. Klaić, Vjekoslav 1882, *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, Zagreb

25. Kos, Milko 1927, *Dubrovačko srpski ugovori do sredine XIII veka*, Godišnjak srpske akademije CXII.
26. Krekić, Bariša 1964, *O jednom vidu položaja posada na dubrovačkim brodovima u XIV veku*, Zbornik Filozofskog fakulteta, Beograd
27. Krizman, Bogdan 1957, *Diplomati i konzuli u starom Dubrovniku*, IBI, Zagreb
28. Kovačević, Desanka 1961, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, Sarajevo
29. Kovačević-Kojić, Desanka, *Razvoj i organizacija carina u srednjovjekovnoj Bosni*. [e-book], Scribd, datum pristupa: 15.02.2024. preko <https://www.scribd.com/document/483830812/Kova%C4%8Devi%C4%87-Koji%C4%87-Desanka-Razvoj-i-organizacija-carina-u-srednjovi>
30. Kurtović, Esad 2009, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, Institut za istoriju, Sarajevo
31. Kurtović, Esad, et al, 2018, *Codex diplomaticus regni Bosnae Povelje I pisma stare bosanske države, Mladinska knjiga, Sarajevo*
32. Kurtović, Esad 2019, *Kratka historija srednjovjekovne Bosne*, Sarajevo
33. Lučić, Josip 1997, *Dubrovačko povijesno iverje*, matica Hrvatska, Dubrovnik
34. Mitić, Ilija i Luetić, Josip 1972, *Konzulati i konzularna služba Dubrovačke republike o nacionalnoj plovidbi*, Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti. Zavod za historijska istraživanja, Zagreb
35. Mitić, Ilija 1979, *Prilog proučavanju obaveza Dubrovačke republike prema drugim državama*. Posebni otisak iz Br.3-4 Jugoslavensko historijskog časopisa
36. Mandić, Dominik 1978, *Bosna i Hercegovina, Državna i vjerska pripadnost sredovječne Bosne i Hercegovine. Drugo izdanje*. Ziral, Chicago, Rim
37. Nagy, Balazs 2016, *Ceremony and diplomacy. The royal summit in Buda in 1412*. Academia.edu, pristupljeno: 30.01.2024. preko: https://www.academia.edu/34778963/Ceremony_and_Diplomacy_The_Royal_Summit_in_Buda_in_1412
38. Nedeljković, M. Branislav 1984, *Liber Viridis*, SANU, Beograd
39. Nicolson, Sir Harold George 1988, *Diplomacy*, Institute for study od Diplomacy
40. Rengjeo, Ivan 1943, *Novci bosanskih banova i kraljeva*, GZM, Sarajevo
41. Pijović, Marko 2018, *Vlasi u dubrovačkim spomenicima do 14.stoljeća*. Doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu.
42. Stojanović, Ljubomir 1929, *Stare srpske povelje i pisma I*. Knjiga I (e-book) Digitalno izdanje iz 2013. Pristupljeno: 15.02.2024. Internet archive, na: <https://archive.org/details/StareSrpskePoveljeIPismaKnjigaI/BeogradSremskiKarlovci1929>,
43. Stull, Bernard 1972, *O knjizi Statuta Grada Dubrovnika iz godine 1272.*, Arhivski vjesnik
44. Šundrica, Zdravko 2009 *Tajna kutija dubrovačkog arhiva, II dio*, Hazu, Zagreb-Dubrovnik
45. Vukadinović, Radovan 2004, *Politika i diplomacija*, Politička kultura, Zagreb
46. Zovko, Valentina 2012, *Uloga poklisara u širenju teritorija Dubrovačke Republike na zaleđe (krajem 14. I početkom 15.stoljeća)*. Doktorski rad, Zagreb: Hrvatski studiji

Naziv odsjeka i/ili katedre: Politologija/ Međunarodni odnosi i diplomatija
Predmet: Završni magistarski rad

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Harisa Tursunović
Naslov rada: Evolucija diplomatske prakse –Odnosi Dubrovnika i srednjovjekovne Bosne
Vrsta rada: Završni magistarski rad
Broj stranica: 80

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Sarajevo, 2.9.2024

Potpis

_Harisa Tursunović_____

